

Liga PRO EUROPA

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ȘCOLILE PUBLICE

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ȘCOLILE PUBLICE

**PROIECT SUSȚINUT DE AMBASADA REGATULUI ȚĂRILOR DE JOS LA BUCUREȘTI
ÎN CADRUL PROGRAMULUI MATRA-KAP SMALL PROJECTS**

<https://biblioteca-digitala.ro>

Liga PRO EUROPA

EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN ȘCOLILE PUBLICE

*

**PROMOVAREA INTERESULUI SUPERIOR AL COPILULUI
ÎN EDUCAȚIA RELIGIOASĂ**

**MONITORIZAREA EDUCAȚIEI RELIGIOASE
ÎN ȘCOLILE PUBLICE DIN ROMÂNIA**

**COORDONATOR:
SMARANDA ENACHE**

**Editura Pro Europa
Târgu-Mureș 2007**

<https://biblioteca-digitala.ro>

Autori: **Liviu Andreescu**, Laura Ardelean, Remus Cernea,
Smaranda Enache, Judit-Andrea Kacsó,
Emil Moise, Elek Szokoly

Coordonator: Smaranda Enache

Tehtoredactare: Judit-Andrea Kacsó

Coperta: Mediaprint SRL

Copyright: Liga Pro Europa

540049 Târgu-Mureş, Piaţa Trandafirilor nr. 5

phone: +40-265-250182, fax: +40-265-250183

email: office@proeuropa.ro, www.proeuropa.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Educaţia religioasă în şcolile publice: promovarea interesului superior al copilului în educaţia religioasă: monitorizarea educaţiei religioase în şcolile publice din România /Liviu Andreescu, Laura Ardelean, Remus Cernea...;

coord.: Smaranda Enache. - Târgu-Mureş: Pro Europa, 2007

Bibliogr.

ISBN 978-973-85039-9-1

I. Andreescu, Liviu

II. Ardelean, Laura

III. Cernea, Remus

IV. Enache, Smaranda

Tiparul: Mediaprint SRL Târgu-Mureş

Tel./fax: +40-0265-255238

Opiniile exprimate în acest volum aparţin autorilor şi nu reflectă în mod necesar poziţia Ambasadei Țărilor de Jos la Bucureşti

<https://biblioteca-digitala.ro>

Cuprins

Prefață.....	7
Mulțumiri.....	10
1. Descrierea proiectului	
1.1. Contextul general	11
1.2. Motivația proiectului.....	16
1.3. Scopul și obiectivele.....	20
1.4. Etapele proiectului.....	21
1.5. Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România.....	22
1.6. Echipa proiectului și colaboratorii.....	26
2. Norme și practici în educația religioasă din școlile publice din România	
2.1. Scurt istoric al predării religiei în școli după căderea comunismului.....	27
2.2. Statutul juridic al disciplinei religie – ambiguități și confuzii.....	32
2.3. Statutul cadrelor didactice care predau religia.....	41
2.4. Discriminarea elevilor și profesorilor aparținând minorităților religioase.....	49
2.5. Manualele de religie – analiză de conținut.....	53
2.6. Simboluri, ritualuri religioase, lăcașuri de cult în școli. Cazuri de îndoctrinare și tratamente umilitoare.....	74
3. Educația religioasă din perspectiva elevilor și a cadrelor didactice	
3.1. Opinii formulate în cadrul dezbaterilor	90

3.2. Opiniile monitorilor locali.....	99
3.3. Evaluarea tematică a chestionarelor.....	101
3.4. Evaluarea chestionarelor pe regiuni istorice	111
4. Educația religioasă în alte state.....	126
5. Concluzii generale.....	143
6. Recomandări.....	148
Postfață.....	153
Lista abrevierilor.....	156
Note.....	157
Note biografice ale autorilor.....	162
Anexe	
I. Lista cultelor religioase recunoscute oficial.....	164
II. Răspunsul MEC la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea.....	165
III. Modelul chestionarelor.....	167
IV. Lista unităților de învățământ.....	173
V. Lista localităților.....	177
VI. Lista manualelor analizate.....	178
VII. Comunicatul de presă al Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea.....	180
VIII. Sentința Curții de Apel București, fragment.....	181
IX. Ghidul de evaluare pentru religie, fragment.....	182
X. Sesizarea secretarului Bisericii Greco-Catolice.....	184
XI. Hotărîrea nr. 279/2007 al CNCD, fragment.....	188
XII. Hotărîrea din 21 noiembrie 2006 al CNCD, fragment.....	190
Scurtă descriere a Ligii Pro Europa	
Lista publicațiilor Ligii Pro Europa	

Prefață

Liga Pro Europa a desfășurat în perioada septembrie 2006 - noiembrie 2007 proiectul intitulat: „*Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*”.

Proiectul s-a desfășurat cu avizul nr. 33444/31.05.2006 al Ministerului Educației și Cercetării și cu sprijinul financiar al Ambasadei Regatului Țărilor de Jos la București, prin programul Matra-KAP Small Projects.

Proiectul a avut drept scop studierea modului cum se desfășoară educația religioasă în școlile publice din România, finanțate de la bugetul de stat, formularea de recomandări pentru reformarea predării educației religioase în școli și adoptarea de politici publice care să corespundă idealului educațional al României ca stat membru al Uniunii Europene, exigenței de a promova interesul superior al copilului, respectul pentru principiul egalității de șanse, non-discriminarea, protecția minorităților religioase și dreptul de a nu fi afiliat religios.

Obiectivul general, baza teoretică, cercetarea politicilor educaționale, comparația cu practica din alte state, au fost examinate din perspectiva legislației românești actuale, evaluată în contextul internațional normativ al drepturilor omului, protecției minorităților, protecției copilului și garantării libertății religioase.

Prin introducerea studiului confesional al religiei în școli, ca materie facultativă la început, iar apoi prin includerea acestei discipline în trunchiul comun și modificarea treptată a caracterului său facultativ, pînă la impunerea ca obiect de studiu *de facto* obligatoriu, statul român și-a asumat o enormă responsabilitate de garantare a accesului egal la studiul religiei proprii pentru toți elevii, cu respectarea principiului non-discriminării.

Cercetarea modului cum Ministerul Educației, Cercetării și

Tineretului se achită de acest angajament și a manierei în care sînt utilizate în acest scop fondurile publice este perfect legitimă din punctul de vedere al contribuabililor, căci nu poate fi nimănui indiferent cum sînt cheltuite fondurile publice alocate educației și nici dacă aceste fonduri sunt destinate sau nu promovării valorilor constituționale ale României și idealului educațional formulat de cadrul legislativ românesc actual.

Această lucrare este una colectivă. Totuși, avînd în vedere unele contribuții individuale notabile la formularea analizelor conținute în capitolele raportului, considerăm că este potrivit să le menționăm ca atare.

Liviu Andreescu este autorul capitolului ce prezintă un scurt istoric al predării religiei în școli după căderea comunismului și al celui consacrat educației religioase în alte state.

Laura Ardelean este autoarea evaluării chestionarelor pe regiuni istorice.

Emil Moise a elaborat capitolul referitor la statutul juridic al disciplinei religie și referirile la simbolurile și ritualurile religioase prezente în școli.

Judith-Andrea Kacsó a realizat evaluarea tematică a chestionarelor, sinteza metodologiei și selecția anexelor.

Remus Cernea și Elek Szokoly au colaborat la capitolul consacrat manualelor de religie utilizate în școlile publice.

Smaranda Enache a coordonat întregul volum și a elaborat capitolele referitoare la contextul general, prefața și postfața, contribuind la capitolele privind statutul juridic al cadrelor didactice, discriminarea elevilor și profesorilor aparținînd minorităților religioase și la cel privind lăcașurile de cult din școli.

Studiul de față nu-și propune să diminueze prestigiul religiei în general sau în viața fiecărei persoane credincioase, nici dreptul fiecăruia și al tuturor de a crede sau a nu crede, nici legitimitatea vreunei credințe sau libertatea de a nu crede, ci analizează domeniul „banal”, dar nu mai puțin important, al felului cum statul își respectă obligațiile față de cetățenii săi, indiferent cărei religii îi aparțin sau nu-i aparțin. Prin urmare, acest raport disecă politicile publice ale statului, activitatea și viziunea Ministerului Educației și Cercetării și nu constituie nicidecum un atentat la autonomia cultelor și la libertatea credinței sau convingerilor. Proiectul s-a desfășurat într-o atmosferă

nefavorabilă, pe alocuri de-a dreptul ostilă. În ciuda acestui fapt, autorii își manifestă speranța că acest studiu va fi o contribuție echilibrată și rațională la elucidarea unei întrebări care nu ne poate lăsa indiferenți: ce fel de convingeri despre bine și rău, despre toleranță și intoleranță, despre unicitate și diversitate dobîndesc astăzi copiii noștri prin studiul religiei în școlile publice finanțate de la bugetul de stat.

A dezbate o chestiune delicată și sensibilă din societate este un gest de responsabilitate și curaj. Dezbaterea asupra rolului și locului educației religioase în școli nu este una exclusiv românească, ci este prezentă în cvasitotalitatea statelor democratice. Scopul dezbaterii este de a îndemna, cu politețe, dar ferm, statul să fie stat, iar cultele, culte. A amesteca statul în sacru și religiile în universul profan nu poate să nu le știrbească pe amîndouă și pe fiecare deopotrivă. Autorii studiului își exprimă speranța că situațiile relevate de raport, concluziile și recomandările acestuia vor fi fructificate de Guvernul României, de Ministerul Educației și Cercetării, de comisiile parlamentare și, îndeosebi, de profesori și elevi contribuind la fundamentarea unei culturi a toleranței religioase în învățămîntul public din România, la aflarea adevăratului rol al religiei în noua arhitectură a sistemului de învățămînt public din România, la ocrotirea elevilor de discriminări și marginalizări care-i pot marca pe viață.

Raportul proiectului, prin dimensiunea și consistența sa, deși fatalmente incomplet și pe alocuri eclectic, este unul din puținele studii disponibile, dedicate educației religioase din școlile publice din România. Iar prin temele abordate poate deveni punctul de plecare al altor cercetări, mai aplicate și mai aprofundate, a căror abordare nu a stat în puterea acestei echipe.

Mulțumiri

Autorii aduc mulțumiri miilor de elvi și sutelor de cadre didactice care au arătat disponibilitate pentru completarea chestionarelor proiectului. Mulțumim totodată directorilor de școli, cadrelor didactice, profesorilor de religie, inspectorilor școlari, reprezentanților cultelor religioase, părinților, reprezentanților societății civile și experților care au participat la dezbaterile locale, ne-au adresat propuneri și recomandări, contribuind astfel la înțelegerea mai profundă a fenomenului studiat.

Liga Pro Europa adresează mulțumiri lui speciale lui Gabriel Andreescu pentru inițiativa și susținerea proiectului.

Sîntem recunoscători lui Ovidiu Pecican și Sandu Frunză pentru îndrumările lămuritoare.

Echipa proiectului exprimă mulțumiri pentru sprijinul acordat Gabriellei Pásztor, Secretar de Stat în Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și lui József Kötő, fost Secretar de Stat în același minister.

O mențiune specială se cuvine Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință pentru sprijinul colegial.

Acest proiect nu ar fi fost posibil fără susținerea financiară a Ambasadei Regatului Țărilor de Jos la București și fără amabilul concurs al Normei Nițescu și al Danielei Ghițescu.

Nu mai puțin important a fost aportul lui István Haller și Piroska Haller, prin elaborarea programului de procesare a chestionarelor.

Open Society Institute, la rîndul său, a susținut cofinanțarea proiectului.

În fine, mulțumim acelor jurnaliști care, în ciuda caracterului delicat al proiectului și a presiunilor la care au fost supuși, au avut onestitatea de a-l prezenta obiectiv.

1. Descrierea proiectului

1.1. Contextul general

Publicarea rezultatelor acestui proiect coincide cu momente importante din istoria recentă a României, care au relevanță inclusiv pentru subiectul acestui studiu. De la 1 ianuarie 2007, țara noastră a devenit membră a Uniunii Europene, în această calitate aderând totodată la valorile care au constituit și continuă să anime Uniunea Europeană.

Prezent la ceremonia de deschidere a celei de-a *Treia Adunări Ecumenice Europene de la Sibiu* (4-9 septembrie 2007), prima găzduită de un stat majoritar ortodox, José Manuel Durão Barroso, președintele Comisiei Europene, a transmis un mesaj important, relevant pentru dezbaterea publică din România privind separația dintre stat și biserică, religia în spațiul public, rolul religiei în arhitectura Europei Unite: „Toate formele de exprimare a dimensiunii culturale și spirituale a omului trebuie să poată să coexiste în Europa. Toate imnurile de bucurie, fie ele sacre sau profane, trebuie să poată să răsunе.(...). Religia este o dimensiune din ce în ce mai importantă a multor societăți și o sursă importantă de valori pentru indivizi. Ea poate juca un rol capital promovind aprecierea altor culturi, religii și moduri de viață pentru a contribui la stabilirea armoniei dintre ele. (...) Dialogul cu diferitele Biserici, comunități confesionale și de convingeri, precum și apărarea intransigentă a libertății de religie (ca și a libertății de a nu avea o religie) înseamnă recunoașterea acestei diversități și a acestui pluralism care constituie sufletul ideii noastre de Europa. (...) Europa este profund atașată umanismului și democrației pe care le-a «inventat». *Respectul diversității, deschiderea către celălalt și toleranța* (s.n.) sînt la fel de adînc ancorate în cultura europeană. Toate aceste valori sînt însumate în idealul ecumenic al bisericilor europene exprimat sintetic prin conceptul de „*diversitatea reconciliată*”.

Pentru autorii acestei cercetări este important de elucidat dacă

predarea religiei în școlile publice din România corespunde acestei idei de umanism și democrație care a fondat Europa, dacă valorile europene ale diversității și toleranței, ale respectului față de alte culturi, religii și moduri de viață, ca și libertatea de a avea sau a nu avea o religie, sînt apărute și la noi cu intransigență, dacă învățămîntul românesc actual s-a făurit, în privința predării religiei, în jurul conceptului „diversității reconciliate”.

O analiză, fie și succintă, a locului bisericii în România actuală, ne poate furniza un prim răspuns. După căderea comunismului, în România, ca de altfel în toate statele post-totalitare, a avut loc revirimentul spectaculos al prezenței și influenței bisericii în viața publică. Căderea comunismului a semnat un moment de justiție pentru bisericile din Europa Centrală și de Est, inclusiv pentru cultele religioase din România, hărțuite, deposedate și umilite, unele interzise chiar de regimul comunist. În România, comunismul a însemnat în mare parte și un ateism militant de stat, ale cărui consecințe sînt cunoscute: scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice, confiscarea bunurilor sale, întemnițarea a numeroși ierarhi greco-catolici, catolici și de alte confesiuni, infiltrarea cultelor religioase de către Securitate. Demolarea bisericilor, trădarea înaltului cler, emigrarea preoțimii sau retragerea în mănăstiri a oponentilor colaboraționismului cu regimul totalitar au însoțit și istoria ultimilor cincizeci de ani ai bisericii ortodoxe¹.

Martiriul unor întîi stătători ai cultelor de dincolo de cortina de fier, exemplul și rolul Papei Ioan Paul al II-lea în prăbușirea comunismului, impactul acelui simplu, dar intransigent „Non avete paura!” („Nu vă fie frică!”) al său asupra milioane de asupriți ai comunismului, au constituit o legitimare puternică a dreptului bisericii de a reveni în prim-planul vieții sociale, cu o credibilitate direct proporțională cu rezistența sa anticomunistă. În excesul de zel al unor cercuri interesate, au fost reabilitate inclusiv fețe bisericești al căror trecut totalitar, de astă-dată de extremă dreaptă, a fost trecut subit cu vederea.

Revoluția română din decembrie 1989 care a dus la răsturnarea regimului național-comunist a început, să ne amintim, cu o manifestare de protest la Timișoara, în centrul căreia s-a aflat tot un om al bisericii, pastorul protestant László Tőkés.

Noile elite post-comuniste, cel mai adesea în criză de legitimitate,

nu au ratat nici o ocazie pentru a-și alia sau chiar subordona bisericile, între care, îndeosebi cele majoritare, au recidivat adesea în servirea intereselor politice, în schimbul unor poziții de forță, exclusivități și privilegii, de natură inclusiv materială. Așa se face că, în mod paradoxal, în unele din statele post-comuniste, între care și România, deși căderea totalitarismului a fost un moment astral, când cultele ar fi putut să se emancipeze de sub tutela statului, ele au preferat să continue colaborarea cu statul pe care, pe măsură ce-și redobândeau credibilitatea publică, l-au servit, pentru a-l folosi apoi în interesul propriu. Unul din instrumentele acestei capturări a statului, care a condus de fapt la sacrificarea a două valori esențiale ale lumii libere și democratice, pe de o parte autonomia bisericii și pe de altă parte laicitatea statului – România fiind una din țările care ilustrează cel mai eclatant această ambivalență –, a fost tocmai acapararea sistemului public de învățământ de către cultele religioase, în cazul nostru, preponderent de către Biserica Ortodoxă Română.

Numeric și istoric cea mai influentă în România, Biserica Ortodoxă Română a stat în primele zile de după Revoluția din decembrie 1989 sub semnul contestării. Percepută ca prea apropiată, uneori direct aservită regimului comunist prin ierarhii săi, în sînul BOR s-a încercat o reformă din interior printr-un grup de reflecție pentru înnoirea bisericii, din care făceau parte preoți care, după restaurarea în forță a Patriarhului Teoctist, aveau să fie neutralizați și eliminați din eșaloanele superioare, iar ca pedeapsă pentru a fi complotat la reforma BOR, s-au văzut printre primii extrădați pe lista de foști colaboratori ai Securității, fiind astfel definitiv compromiși. Printre puținele înalte fețe bisericești ortodoxe care au dobîndit după 1989 o recunoaștere largă a onorabilității se află și Mitropolitul Banatului Nicolae Corneanu, care și-a recunoscut public, încă în 1990, colaborarea cu Securitatea și a inițiat o reconciliere la nivel regional cu Biserica Greco-Catolică, căreia i-a restituit mare parte din lăcașurile de cult confiscate de regimul comunist și atribuite Bisericii Ortodoxe.

Dincolo de erorile sau trădările înalților ierarhi, Biserica a ajuns să devină și să rămînă, după 1989, entitatea cu cel mai înalt grad de încredere publică, sondajele plasînd-o în mod constant la nivele de peste 80 % din încredere (1999 – 88%, 2000 – 85%, 2001 – 89%)².

Ca urmare, orice gest, inițiativă sau atitudine a bisericii influențează puternic viața publică din România, chiar dacă

Constituția României de după 1989 nu a consacrat *de jure* un rol privilegiat al bisericii ortodoxe în raporturile cu statul și nu i-a conferit titlul de biserică națională. Dacă gradul de religiozitate al românilor (cca. 40 % frecventează biserica), nu atinge nici pe departe gradul de încredere în biserică, aceasta din urmă a influențat și influențează totuși decisiv toate pîrghiile puterii. Nu există om politic român, partid sau instituție publică care să nu cultive relații speciale cu BOR, dîndu-i acesteia puteri discreționare și oculte asupra vieții publice. Nu întîmplător, într-o emisiune recentă de televiziune, prilejuită de întronizarea noului patriarh al României, un avizat comentator de subiecte religioase, el însuși preot ortodox și redactor la cotidianul *Evenimentul Zilei*, declara fără ocolișuri că BOR este „cea mai puternică instituție din România”.

Într-un studiu consacrat extremismului românesc³, Gabriel Andreescu aduce o serie de argumente temeinice în sprijinul ipotezei că BOR favorizează în sînul său și manifestă în acțiunile sale idei și atitudini extremiste. Andreescu citează publicații „de atitudine creștin-ortodoxă” care apar sub patronajul ierarhilor BOR și abundă de elemente de doctrină fundamentalistă; enumeră acțiunile violente tutelate de clerul ortodox îndreptate împotriva credincioșilor greco-catolici, a bapțiștilor, evangheliștilor, adventiștilor și Martorilor lui Iehova; atrage atenția asupra supunerii clasei politice, contestării statului de drept, legăturilor istorice cu legionarismul, obținerii de finanțări continue și netransparente din partea guvernului și a autorităților locale.

Critici severe la adresa limitării libertății religioase în România și atitudinilor intolerante sprijinite de BOR împotriva altor culte sînt prezentate pe larg și în rapoartele anuale ale Departamentului de Stat al SUA⁴.

Celelalte 17 culte recunoscute⁵ oficial în România, minoritare numeric, au adoptat la începutul tranziției o atitudine de rezistență față de dominația BOR. Oponentul principal a fost Biserica Română Unită cu Roma -Greco-Catolică, care și-a tematizat opoziția pe fondul refuzului BOR de a retroceda bunurile confiscate de statul comunist prin Decretul nr. 358 din 2 decembrie 1948 și atribuite BOR. A existat totodată o rezistență mai mult sau mai puțin explicită a cultelor la aspirația BOR de a dobîndi în Constituție și în Legea Cultelor poziția de biserică națională, ceea ce ar fi consacrat *de jure* situația de fapt a acestui cult în România. Pe măsură ce a devenit tot mai evident

că BOR nu poate obține recunoașterea *de jure* a statutului său privilegiat, dar continuă să-l dețină *de facto*, bisericile minoritare s-au aliniat în multe privințe politicii BOR, care a devenit un fel de navă - amiral în relațiile cu statul. Acest aspect este important pentru a înțelege în cele ce urmează oportunismul unor culte minoritare care preferă să închidă ochii în fața marilor privilegii ale BOR pentru a-și păstra și perpetua, la rîndul lor, micile privilegii.

Recent, Președintele României a surprins prin gesturi simbolice oarecum ieșite din comun chiar și pentru România, cu atît mai mult în Europa, sărutînd în public, în două rînduri, mîna Patriarhului BOR: la ceremonia din Parlament de investire a sa ca Președinte, mai apoi la întronizarea noului Patriarh, în cadrul ceremoniei festive (30 septembrie 2007), ceea ce semnifică vasalitatea statului față de puterea religioasă și subliniază fără echivoc statutul privilegiat al BOR față de celelalte culte. Gestul de a săruta mîna patriarhului ortodox după intrarea României în UE confirmă supoziția că relația dintre biserică și stat va fi favorizată în fața angajamentelor și valorilor occidentale și transmite mesajul că, alături de Grecia, dar spre deosebire de Bulgaria, România aspiră la statutul de excepție în sînul statelor europene majoritar ortodoxe, întreținînd o confuzie voită în privința caracterului secular al statului și favorizînd funcționarea unui anume grad de teocratism. Societatea civilă⁶ care protestează împotriva acestei stări de lucruri este limitată numeric, avînd în vedere riscurile majore ale deconspirării relației oculte dintre statul român și biserica ortodoxă. Elita intelectuală influentă care dă tonul atitudinii publice față de BOR relativizează acest aspect, întreținînd ideea unor concesii necesare față de tradiția românească și ortodoxă și etichetîndu-i pe cei care denunță discriminarea ca tot atîtea întruchipări ale „omului recent”. Că discriminarea și intoleranța nu ar trebui să fie practicate de nici un creștin sau credincios adevărat, nu intră pe agenda tradiționaliștilor.

În această cheie complicată poate fi decodată situația actuală a educației religioase în școlile publice, ea devenind de-a lungul anilor o anexă a Bisericii Ortodoxe Române, cu unele concesii insignifiante făcute altor culte. Unele din acestea, deși minoritare și persecutate permanent, într-o atmosferă de ostilitate mediatică și administrativă, și-au ridicat nu de puține ori vocea împotriva discriminării la care sînt supuse, nu în ultimul rînd prin Memorandumul credincioșilor greco-catolici⁷ sau a celor 43 de petiții (între 2002-2007) adresate

Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării de reprezentanți ai Bisericii Greco-Catolice, cultului Martorii lui Iehova, Cultului Musulman, Bisericii Creștine Adventiste de Ziua a Șaptea, Adunării Spirituale Naționale a Bahá'ilor și organizațiilor de drepturile omului.

1.2. Motivația proiectului

Proiectul Ligii Pro Europa intitulat „*Promovarea interesului superior al copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*” a fost motivat de faptul că educația religioasă din școlile publice, așa cum se prezintă astăzi, este afectată de tendințe și practici care merg în sens invers drepturilor copilului, lezând demnitatea, protecția împotriva abuzurilor, nediscriminarea, libertatea de conștiință, inclusiv respectul pentru opțiunile acestora. Aceste practici pot genera segregare și sentimente de respingere față de copiii care provin din familii neortodoxe sau nereligioase. Așa cum se prezintă astăzi, educația religioasă este confesională prin conținut, dogmatică prin doctrină și implică practicarea în școală a ritualurilor religioase. Practic, orele de religie sînt utilizate pentru catehizare și, nu de puține ori, pentru îndoctrinare.

Influența cultelor a crescut gradual în învățămîntul public, odată cu introducerea studiului religiei la toate nivelele, în toate unitățile școlare din România și cu susținerea tacită de către Ministerul Educației și Cercetării a statutului ambiguu – facultativ, opțional sau obligatoriu – al disciplinei religie. Lipsa de cadre de la începutul anilor '90 a făcut ca predarea religiei, după model confesional, să fie asigurată în proporție covârșitoare de preoți. Prezența masivă a preoților în școala publică, în prima parte a deceniului zece, a antrenat adoptarea, pas cu pas, în majoritatea școlilor a simbolurilor și ritualurilor religioase ca parte integrantă și „firescă” a vieții școlare. Preponderența numerică și influența BOR a făcut ca practic sistemul școlar public să fie dominat de simbolurile și ritualurile acestui cult, care, juridic, nu deține în statul român un statut privilegiat, dar *de facto* a dobîndit unul loc proeminent în școala publică. Același fenomen este observabil într-o oarecare măsură în regiunile unde alte culte sînt dominante (Harghita și Covasna, majoritar romano-catolice, protestante sau unitariene), care au profitat la rîndul lor de breșa produsă de cultul majoritar în sistemul public și și-au impus,

după model ortodox, dominația simbolică în școli, contribuind la abolirea caracterului laic al școlilor finanțate din fonduri publice. La aceste fenomene s-a adăugat ambiguitatea legislației privind înființarea liceelor confesionale, al căror statut rămâne imprecis și rezultă adesea din sistemul de aranjamente și raportul de forțe dintre culte și inspectoratele școlare, fiind în același timp dependent de retrocedările de clădiri către cultele religioase. Având în vedere diversitatea religioasă a României, deși școlile reunesc elevi ce-și declară apartenența la diferite culte religioase, lipsa cadrelor care să predea religii minoritare a făcut ca, de la bun început, principiul șanselor egale să nu poată fi garantat „din rațiuni practice”. Chiar Legea învățământului conține prevererea cinică conform căreia cei care nu pot primi notă la religie în școală o pot aduce de la cultul lor!

Pe parcurs, preocuparea inspectoratelor și a direcțiilor de școli pentru respectarea principiului șanselor egale a diminuat aproape complet, impunându-se o politică de *laissez-faire*, c politică a faptului împlinit, întărită de luări de poziție complet eronate și partizane ale MEC⁸. Elevii aparținând cultelor minoritare au devenit fie „auditoriu captiv” la orele de religie ortodoxă, fie au fost expediați, în numele unei „flexibilități” greșit înțelese, la orele de religie organizate de cultele lor la lăcașurile de cult respective, fără a beneficia de sprijin de stat, ceea ce pune respectivele culte într-o situație de evidentă inferioritate. Există și comunități religioase care, ca o expresie a mefienței legitime față de sistemul actual de privilegiere a cultului ortodox sau ca urmare a convingerii că separația dintre stat și biserică este opțiunea valabilă, preferă să ofere educație religioasă exclusiv în cadrul comunităților religioase, la sediul așezămintelor de cult respective.

Prin imposibilitatea de a asigura tuturor elevilor accesul egal și condiții egale de studiere a religiei proprii, s-a deschis în sistemul actual de educație publică din România calea discriminării directe, indirecte și structurale a minorităților religioase sau a persoanelor care nu doresc să fie afiliate nici unui cult religios. Fenomenul discriminării este larg răspândit și dovedește cât de pripită a fost decizia de a introduce studierea religiei, pe baze confesionale, în învățământul public din România. Decizia a fost pur politică, nesocotind interesul superior al copilului și datoria statului de a sigura egalitatea de șanse și în acest domeniu. Înainte de a evalua dacă sistemul este pregătit pentru această provocare și a analiza riscurile unei asemenea decizii,

școala românească s-a grăbit, la presiunea politicienilor, să satisfacă interesele partizane ale, în primul rând, Bisericii Ortodoxe.

Argumentul principal și predilect vehiculat care a condus la introducerea studiului religiei în școli – așa cum reiese din studiile întreprinse de Liga Pro Europa, din chestionarele, dezbaterile și interviurile realizate în cadrul proiectului – este acela al reparației istorice după 50 de ani de ateism de stat, când cultele religioase s-au aflat în situația de a nu putea practica liber și de a pierde masiv enoriași, iar valorile predicate de religie – toleranța, bunătatea, devotamentul, iubirea aproapelui, solidaritatea – au cunoscut un regres îngrijorător în societatea românească.

Se poate observa de la bun început că argumentul principal pentru introducerea religiei în școli este exterior sistemului de învățământ, fiind promovat în primul rând ca un interes al cultelor de a corecta o lacună din societate. Dacă sistemul de educație publică nu poate și nu trebuie să servească interesul particular al cultelor, în schimb este necesar ca acesta să participe la servirea interesului public și al idealului de formare și educare a personalității autonome, creative și responsabile a tinerei generații.

Întrebarea fundamentală, la care încercăm să dăm răspuns în cadrul prezentului studiu este dacă și în ce măsură predarea religiei în școlile publice, așa cum se petrece astăzi în sistemul de învățământ din România, servește interesul public și promovarea idealului educațional al României europene, dacă servește, înainte de orice, interesul superior al copilului.

Adepții și susținătorii actualului sistem, declară că studiul religiei în școli, chiar păstrându-și caracterul confesional, este un important vehicul pentru educația în spiritul toleranței, acceptării și respectării pluralismului religios. Din chestionarele aplicate de Liga Pro Europa reiese într-adevăr că majoritatea covârșitoare (69,9%) a elevilor respondenți dobândesc cunoștințe despre religia lor și despre religie în general în sistemul de învățământ public.

Însă, o multitudine de cazuri din teren, înregistrate de-a lungul anilor de Liga Pro Europa, de la predicile ținute la orele de religie, la practica deschiderii anului școlar de către preoți, la politica de cadre, neasigurarea accesului egal, discriminarea, conținutul unor manuale – demonstrează faptul îngrijorător că, dimpotrivă, în multe cazuri, educația religioasă, așa cum se petrece azi în școlile publice din

România, nu servește în primul rând interesul superior al copilului și nu respectă principiul șanselor egale, ci mai degrabă interesele partizane ale diferitelor culte, în principal ale Bisericii Ortodoxe majoritare. Prezența în școli a simbolisticii și ritualurilor bisericești, construirea de capele și bisericuțe în incinta școlilor, într-o proporție covârșitoare reprezentând cultul ortodox, conduce la excluziune pentru cultele nereprezentate și devine un factor de legitimare instituțională a Bisericii Ortodoxe, dominantă în entitățile școlare. Astfel, de la vîrsta tînră, elevilor ortodocși li se inoculează convingerea superiorității și legitimității oficiale exclusive a cultului lor și a faptului că celelalte culte sînt tolerate sau de rangul doi, simbolistica, ritualurile și valorile lor, fiind excluse din mainstream-ul instituțional.

Încă de la introducerea religiei în școli, Liga Pro Europa a primit de la cultele religioase minoritare, de la părinții unor elevi cărora li se impusese participarea la ore de religie alta decît confesiunea lor, sau de la părinți care nu doreau ca fiii/fiicele lor să participe la ore de educație religioasă, sesizări privind caracterul confuz al legislației, practica contradictorie a unităților de învățămînt dominată de arbitrariul deciziei unor directori, cel mai adesea obedienți cultului dominant, subordonarea interesului superior al copilului unor interese partizane ale cultelor, afectarea caracterului secular și laic al școlii publice. Nu mai puțin, unii părinți au susținut că informarea lor privind alternativele educaționale de către unitățile de învățămînt este deficitară, iar obiectul „religie” este în realitate obligatoriu, fiind prezentat în cele mai multe școli ca un opțional prestabilit.

S-au înregistrat plîngerii privind accesul la educație religioasă al cultelor minoritare, discriminări în privința selecției cadrelor, configurării catedrelor, titularizării pe posturi. BOR este de departe favorizată în competiția cu alte culte în privința ocupării funcției de inspector de religie, aproape toți inspectorii de religie la nivelul țării fiind de confesiune ortodoxă.

S-au înregistrat și plîngerii ale unor absolvenți de studii universitare de teologie cărora cultele nu le-au dat acordul pentru predarea religiei, acest acord avînd prioritate asupra unei diplome universitare recunoscute de statul român.

În fine, părinți și elevi deopotrivă s-au plîns despre conținutul educației religioase pe care au definit-o ca fiind în multe cazuri opusă spiritului ecumenic, bazată pe îndoctrinare și catehizare, predînd

cunoștințe modeste, adesea distorsionate, despre marile religii ale lumii sau religiile din România.

Este evident că, după o experimentare de aproape două decenii a educației religioase confesionale în școlile românești, un bilanț este necesar. Este surprinzător că MEC însuși sau alte organisme și instituții de stat nu au fost interesate să întreprindă o astfel de evaluare, în ciuda numeroaselor semnale ale organizațiilor internaționale, ale societății civile, ale presei, atrăgând atenția că educația religioasă în școli nu corespunde valorilor societății noastre.

Prezentul raport și-a propus să fie o contribuție la identificarea și elucidarea problemelor cu care se confruntă în prezent educația religioasă în școli și să sprijine, prin concluziile și recomandările sale, reforma studiului religiei în școli, o reformă urgentă și necesară în care Ministerului Educației îi revine rolul de protagonist.

1.3. Scopul și obiectivele

Scopul proiectului „*Promovarea interesului superior la copilului în educația religioasă. Monitorizarea educației religioase în școlile publice din România*” desfășurat de Liga Pro Europa este de a monitoriza și evalua situația actuală a educației religioase în școlile de stat, de a elabora, în urma consultării cu profesorii, elevii, părinții, experții și instituțiile relevante, precum și a studierii modelelor din alte state democratice, a unui set de concluzii și recomandări, care să permită reforma predării religiei în școli, prin adoptarea de politici publice și măsuri specifice în conformitate cu interesul superior al copilului, respectarea drepturilor copilului și a principiilor șanselor egale și non-discriminării. Rezultatele proiectului vor fi puse la dispoziția Guvernului, Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, Ministerului Culturii și Cultelor, comisiilor parlamentare de resort și a tuturor instituțiilor implicate în elaborarea și implementarea politicilor publice în domeniul educației.

Acest proiect inovativ este, după știința noastră, una din primele evaluări ample ale situației actuale a predării religiei în școlile publice din România, la mai bine de un deceniu și jumătate de la introducerea materiei „Religie” în programa de învățământ, adaugându-se eforturilor altor organizații neguvernamentale, îndeosebi Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință.⁹

În cadrul proiectului, s-a acordat o importanță deosebită evaluării

opinieii elevilor și cadrelor didactice privind educația religioasă în școli. În acest scop, s-au aplicat chestionare elevilor și cadrelor didactice din unele localități urbane și rurale situate pe raza județelor Iași, Buzău, Tulcea, Dolj, Timiș, Cluj, Satu Mare, Harghita și municipiul București.

La încheierea acțiunii de aplicare a chestionarelor, situația educației religioase din școlile publice a fost dezbătută cu participarea elevilor, cadrelor didactice, părinților, inspectoratelor școlare, reprezentanților cultelor și ONG-urilor preocupate de această tematică în cadrul unor întâlniri la nivel local și național.

Obiective: Concluziile evaluării chestionarelor și a dezbaterilor au fost utilizate de echipa de proiect pentru elaborarea raportului final. Acesta cuprinde o analiză a modului cum se predă religia (statutul disciplinei religie, statutul cadrelor didactice, conținutul manualelor, ritualuri, evenimente și simboluri religioase în școli) și conține totodată recomandări privind armonizarea educației religioase în școlile publice cu drepturile și interesul superior al copilului, respectînd principiul egalității de șanse.

1.4. Etapele proiectului

Proiectul s-a desfășurat în perioada 1 septembrie 2006 - 15 noiembrie 2007 și a cuprins următoarele etape și activități :

- Aplicarea de chestionare în școli și evaluarea sociologică a rezultatelor. În perioada octombrie-decembrie 2006 au fost aplicate un număr de 3750 de chestionare

- Organizarea, în județele unde s-au aplicat chestionarele, a unor dezbateri cu participarea cadrelor didactice, elevilor, părinților, reprezentanților cultelor religioase, organizațiilor de drepturile omului și minorităților, mediilor academice. Întîlnirile au avut loc în perioada ianuarie-mai 2007.

- Organizarea unei consfătuiri la nivel național cu invitarea reprezentanților Ministerului Educației și Cercetării, ai comisiilor parlamentare de învățămînt, ai institutelor educației, mediilor universitare, cultelor religioase, organizațiilor de drepturile omului și minorităților, pentru dezbaterile rezultatelor preliminare ale monitorizării, București, iunie 2007.

- Organizarea unui seminar cu experți din medii academice și organizații de drepturile omului pentru ameliorarea deficiențelor

educației religioase, Ilieni, iulie 2007.

- Elaborarea raportului privind educația religioasă în școlile publice din România, incluzînd o prezentare a practicilor din alte state, elaborarea concluziilor și recomandărilor pentru reforma educației religioase în școli, august-noiembrie 2007

- Diseminarea rezultatelor, dezbateri publice – decembrie 2007

În paralel cu elaborarea raportului final și ca o publicație complementară, s-au publicat în revista *Altera nr. 32/2007* o serie de articole despre educația religioasă și prezența religiei în spațiul public în alte state, precum și documente referitoare la libertatea religioasă.¹⁰

1.5. Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România

Metodologia cercetării educației religioase în școlile publice din România a cuprins următoarele faze:

Cercetarea teoretică a educației religioase

Partea teoretică a cercetării a cuprins o trecere în revistă a legislației interne privind educația (legea învățămîntului, legea cultelor etc.), cît și a documentelor internaționale de protecție a drepturilor omului în general și a drepturilor copilului în special. Au fost analizate în același timp rapoartele privind libertatea religioasă ale Departamentului de Stat al SUA, rapoartele de țară ale Comisiei UE și rapoartele OSCE etc. O altă temă abordată a fost analiza rapoartelor și evaluărilor din domeniul educației religioase în școlile publice din România după 1989. În acest demers era de interes major relația stat-biserică, mai exact modalitatea de pătrundere a cultelor religioase în cadrul sistemului public de învățămînt, politica pașilor mărunți de la inițiere la catehizare și statutul acestui tip de educație. Au fost valorificate acele studii care, pe parcursul anilor, au analizat relația dintre Biserica Ortodoxă Română și celelalte culte, precum și dintre biserică și stat în perioada post-comunistă. De asemenea, s-a realizat și o cercetare a predării obiectului religie în unele state din Europa și în Statele Unite ale Americii pentru a avea un termen de comparație cu politicile publice din România în domeniul educației.

Cercetarea sociologică a educației religioase în școli

În vederea aplicării chestionarelor în școlile publice atît la elevi, cît și

la profesori, Liga Pro Europa a solicitat prin adresa nr.1058/28.05.2007 avizul Ministerului Educației și Cercetării. MEC prin avizul nr. 33444/31.05.2007 și-a dat acordul cu privire la desfășurarea cercetării în cadrul școlilor din sistemul public de învățământ.

Au fost elaborate două seturi de chestionare¹¹, unul pentru a fi completat de elevii de curs gimnazial și de liceu, iar celălalt pentru cadrele didactice care predau religia și cadrele didactice de altă specialitate. Completarea chestionarelor a fost facultativă, în consecință numărul de chestionare completate este inferior numărului de chestionare distribuite. Ambele seturi de chestionare au fost traduse și în limba maghiară pentru zona Transilvaniei unde a fost monitorizată predarea religiei și în școlile de limbă maghiară. Chestionarele dedicate elevilor au fost testate pe un grup de control, alcătuit din liceeni și studenți târgumureșeni, aparținând etniilor română și maghiară. În urma evaluării chestionarelor completate de grupul de control, chestionarele pentru elevi au suferit unele modificări menite să le amelioreze.

Eșantionarea s-a realizat la nivel național pornind de la cifrele de școlarizare la învățământul gimnazial și liceal din Hotărîrea Ministerului Educației și Cercetării nr. 87 din 10 februarie 2005. Cifrele de școlarizare aprobate erau de 1.010.000 elevi la învățământul gimnazial și 175.000 + 5.000 + 25.000 elevi la învățământul liceal.¹²

Aceste cifre, precum și proporțiile dintre urban și rural au stat la baza repartiției pe cote legate. Metoda de eșantionare aleasă este una simplă nealeatoare. Chestionarele urmau să fie completate la nivelul fiecărui județ selectat după cum urmează :

	Gimnaziu		Liceu		Total
	Urban	Rural	Urban	Rural	
Profesori	26	19	18	12	75 profesori
Clase de elevi (20-25 elevi într-o clasă)	4 clase	3 clase	4 clase	1 clasă	12 clase

În cadrul proiectului, Liga Pro Europa a coordonat aplicarea de chestionare în toate provinciile istorice ale României – Banat, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia și Transilvania –, într-un număr de 8 județe și municipiul București. Chestionarele au fost distribuite în 53 unități școlare (37 urbane, 16 rurale)¹³ din 23 localități¹⁴. Numărul total de chestionare distribuite a fost de 3750,

din care 3000 chestionare pentru elevi și 750 chestionare pentru cadrele didactice. Au fost completate și returnate în total 3166 chestionare (84,42% din cele distribuite), dintre care completate de elevi 2770 chestionare (92,33%) și completate de cadrele didactice 396 chestionare (52,8%).

S-a recomandat monitorilor locali care au aplicat chestionarele ca la o unitate școlară, în măsura posibilului, să se aleagă ani de studiu diferiți (clasa a VII-a, a VIII-a, a IX-a, a X-a etc.), și nu clase paralele, iar chestionarele au fost aplicate, în funcție de aprobările obținute, în școli diferite. Acolo unde există licee confesionale sau ale minorităților, s-au aplicat chestionare și în astfel de unități de învățământ.

Aplicarea teritorială a chestionarelor s-a făcut cu o ușoară preponderență în Transilvania, ținând cont de structura demografică a județelor Harghita și Covasna, unde populația maghiară, în principal protestantă, catolică sau unitariană constituie majoritatea, dar și pentru că această provincie istorică dispune de un grad ridicat de diversitate religioasă, permițând evaluarea substanțială a respectării principiilor non-discriminării și egalității de șanse, a protecției minorităților religioase.

Pentru aplicarea chestionarelor au fost selectați 10 monitori locali, studenți sau cadre didactice, ale căror rapoarte de monitorizare au fost valorificate în raportul final.

Analiza manualelor de religie

Analiza de conținut a manualelor a evaluat un număr de 32 de manuale și 1 caiet de lucru pentru elevi, cadre didactice și părinți, dintre care pentru ciclul primar 17, pentru ciclul gimnazial 5, iar pentru liceu 11. Structura pe confesiuni a oglindit în mare măsura proporția cultelor la ultimul recensământ, fiind analizate manualele cultelor ortodox (17), romano-catolic, atât în limbile română cât și maghiară (7), protestant (2), greco-catolic (2), unitarian (1), alianța evanghelică¹⁵, care cuprinde cultele penticostal, baptist și creștin după Evanghelie (3).

Dezbateri, interviuri, consultări

Dezbateri locale. În cadrul proiectului s-au desfășurat șapte întâlniri locale la Cluj, Iași, Miercurea-Ciuc, Buzău, Tulcea, Timișoara și Craiova menite să evalueze educația religioasă în școlile din județele

unde fuseseră aplicate chestionare și să ofere autorilor proiectului posibilitatea unui dialog direct cu profesori de religie, reprezentanți ai cultelor, inspecitori școlari și elevi. Formatul întâlnirilor locale a fost acela al unor mese rotunde, la care reprezentanții LPE au prezentat proiectul, scopul și obiectivele, precum și rezultatele (parțiale sau finale) ale aplicării chestionarelor în județele selectate, iar participanții au exprimat opinii, observații și recomandări.

Dezbaterea la nivel național a avut loc la 20 iunie 2007 la București. La această întâlnire echipa de proiect a prezentat concluziile prealabile ale prelucrării chestionarelor, precum și aspecte legate de curriculum, manuale, simboluri și practici religioase în școlile publice. S-au formulat de către participanți, după caz, puncte de vedere ale unor instituții implicate în elaborarea de politici publice în domeniul învățământului sau recomandări pentru reforma predării educației religioase, precum și argumente în favoarea păstrării sistemului actual.

Rezultatele preliminare ale chestionarelor și întâlnirilor locale au fost evaluate cu un **grup de control** în cadrul Universității de Vară Transilvania (Ilieni, 23 iulie 2007), ocazie pentru a discuta atât rezultatele analizei chestionarelor, cât și percepția publică a cercetării.

Interviuri. Tematica abordată de proiect a fost aprofundată în cadrul unor interviuri cu profesori de religie din Târgu-Mureș și Timișoara, reprezentanți ai unor culte religioase din Oradea, Iași, Tulcea, părinți și elevi din Târgu-Mureș. Detalii privind educația religioasă în școli au fost abordate în cadrul întrevederii cu secretarul de stat responsabil pentru coordonarea învățământului preuniversitar în cadrul Ministerului Educației și Cercetării, Svetlana Preoteasa. Studiul a valorificat și acele observații, recomandări, sesizări primite de-a lungul anilor la Biroul pentru Drepturile Omului al Ligii Pro Europa sau adresate echipei de proiect în perioada desfășurării proiectului.

Consultări. Pe întreaga perioadă a proiectului, autorii au avut consultări cu experți din România în domeniul libertății religioase din cadrul Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință și cu experți din Polonia și Marea Britanie pentru studiul comparativ al educației religioase din școlile publice. Au fost consultate site-uri religioase din România, ca și site-uri dedicate libertății religioase în SUA.

Reflectarea în mass media a proiectului. A fost monitorizată reflectarea în presă a proiectului desfășurat de Liga Pro Europa, alături de dezbaterile publice privind prezența simbolurilor religioase în școli. Au fost studiate sesizările înaintate de cultele religioase, asociațiile neguvernamentale sau persoane private Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării în care se semnalează cazuri de discriminare religioasă.

1.6. Echipa proiectului și colaboratorii

Titularul proiectului este Liga Pro Europa (LPE), „asociație cultural-civică și de drepturile omului, independentă, neguvernamentală, nepartizantă și non-profit, care dorește să contribuie prin toate mijloacele legale la integrarea României în Europa și la promovarea valorilor europene în România, a principiilor conținute în Platforma sa din 30 decembrie 1989, consolidarea societății civile, a democrației și pluralismului, la respectarea demnității umane și a drepturilor universale ale omului, la eliminarea tuturor formelor de discriminare etnică, lingvistică, culturală, religioasă sau sexuală, la stimularea dialogului social în scopul dezamorsării situațiilor de tensiune sau conflict izvorâte din necunoaștere, prejudecăți sau interese egoiste.” (Statutul LPE, art.3 și 4) Publicația teoretică a LPE, revista *Altera* publică permanent începând din anul 1995, mai ales în cadrul rubricii *Ecumenica*, articole și studii referitoare la relațiile interconfesionale, modelele europene ale acestora, analize și studii de istorie a religiilor din Transilvania sau din lume, concentrându-se mai ales pe aspectele dialogului interconfesional.

Echipa care a desfășurat cercetarea și a elaborat raportul a fost coordonată de Smaranda Enache, co-președinta Ligii Pro Europa și a fost formată din Liviu Andreescu, doctor în științe politice, Laura Ardelean, sociolog, master în comportament colectiv, Emil Moise, profesor de filozofie, doctorand la SNSPA, Judit-Andrea Kacsó, jurist, Remus Cernea activist pentru drepturile omului și Elek Szokoly, publicist.

Au colaborat monitorii locali: Emil Moise (Buzău), Daniela Loredana Bălțeanu (București), Maria Kovács (Cluj), Mirela Băloi (Craiova), Zoltán Salló (Miercurea Ciuc), Andra Dobrea (Iași), Georgeta Buzás (Odorheiu Secuiesc), Bogdan Stana (Satu Mare), Liliana Ciobotea (Timișoara), Andrei Luchici (Tulcea).

2. Norme și practici în educația religioasă din școlile publice

2.1. Scurt istoric al predării religiei în școli după căderea comunismului

Introducerea educației religioase în România după 1989 reprezintă un proces puțin cercetat. Prin urmare, o mare parte dintre detaliile sale rămân deocamdată slab cunoscute. Printre puținele analize disponibile se numără un studiu din 2005, semnat de Lavinia Stan și Lucian Turcescu¹⁶ și cercetarea lui Emil Moise, care conține și un important studiu de caz. Ambele au constituit puncte de referință pentru această secțiune.

Conform lui Stan și Turcescu, inițiativa organizării de ore de educație religioasă în cadrul școlilor de stat din România a pornit imediat după Revoluția din 1989, mai exact în luna ianuarie a anului următor. Adică, cum notează autorii, cu mult „înainte ca autoritățile post-comuniste să aibă răgazul să întreprindă reforme în sistemul de învățământ”. Inițiativa a aparținut lui Nicolae Stoicescu, Ministru al Cultelor în scurta perioadă post-decembristă de existență a acestei instituții și ulterior ambasador al României în Grecia, laolaltă cu Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe. S-a avut inițial în vedere un sistem de ore facultative în ciclurile preuniversitare, fără notarea elevilor. Programul era menită să ofere, conform Mitropolitului Daniel al Moldovei și Bucovinei, actualul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, o alternativă nu doar față de „umanismul ateu” al vremurilor comuniste, ci și față de un anume „umanism nihilist” care ar fi fost livrat școlarilor după Revoluție.

Un prim pas formal în procesul de introducere a educației religioase în școlile de stat l-a reprezentat semnarea unui protocol, cu puțin înainte de începerea anului școlar 1990-1991, între Ministerul Învățământului și Biserica Ortodoxă. Prin protocol, „educația moral-

religioasă" era introdusă oficial în curriculumul școlilor publice din țară ca disciplină facultativă și opțională, cu un conținut ecumenic, predată de absolvenții institutelor teologice din țară. Prin limbajul său, mai ales prin acordarea unui statut dublu (disciplină opțională și facultativă) orelor de educație moral-religioasă, protocolul a inaugurat seria de ambiguități care aveau să afecteze pînă azi statutul disciplinei „religie” în școlile românești.

Conform analizei lui Stan și Turcescu, principalele dificultăți întâmpinate de BOR în implementarea proiectului său au ținut mai puțin de rezistențele diverselor organisme ale statului înaintea introducerii religiei în școli (lucru care s-a întâmplat, de pildă, în Rusia post-sovietică) și mai degrabă de dificultatea de a organiza practic orele în cauză. Iar una dintre barierele principale ar fi constituit-o absența unui personal calificat care să ofere orele respective. Prin urmare, Biserica a mizat pe preoți și pe foarte scurte programe de pregătire profesională intensivă, precum cele organizate de Institutul Teologic bucureștean între 16 și 27 iulie 1990, urmînd ca participanții (în număr de altfel relativ redus) să pregătească mai departe preoții din eparhii. Folosirea absolvenților de seminarii și institute teologice a survenit abia la începutul lui 1991, cînd Ministerul Învățămîntului și Secretariatul de Stat pentru Culte (SSC) au emis o notă comună în acest sens. Totuși, cum observă Emil Moise, preferința pentru folosirea preoților a persistat. În plus, SSC a păstrat un rol important în selectarea suplinitorilor pentru educația religioasă și morală.

Așadar, cu sprijinul unei serii de norme ministeriale emise în primii ani de după 1990, educația religioasă oferită în școlile publice din România a avut inițial o natură inconsecventă și nesistematică, atît din cauza resurselor limitate (în special cele umane), cît și al statutului ambiguu, de materie „tolerată”, a orelor¹⁷. În avangarda inițiativei s-a situat Biserica Ortodoxă, instituția care își putea permite, datorită bazei sale teritoriale semnificative, să gestioneze o atare operațiune pe scară largă.

Abia în 1995, odată cu adoptarea îndelung amînatei Legi a Învățămîntului, s-a finalizat „oficializarea” educației religioase în școli. La Art. 9.1, Legea nr. 84/1995 prevedea următoarele: „Planurile învățămîntului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară. În învățămîntul primar religia este disciplină obligatorie, în învățămîntul gimnazial este opțională, iar în

Învățământul liceal și profesional este facultativ. Elevul, cu acordul părintelui sau tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea." Datorită intervenției ministrului de resort din acea vreme, Liviu Maior, o propunere prin care religia să reprezinte o materie opțională – în sensul strict al termenului de „opțional” –, statut ce ar fi presupus automat o competiție cu alte materii cu profil similar, nu a fost preluată în textul final. Motivația ministrului a fost cel puțin bizară: anume că o ofertă alternativă, adică un plus de opțiuni, ar încurca pe elevii puși să facă o alegere. Argumentarea trăda, încă o dată, intenția autorităților de a impune religia ca o materie obligatorie în învățământul primar.

Imediat după adoptarea legii de Parlament, un număr de 57 de deputați au înaintat Curții Constituționale o petiție în care, printre altele, ridicau o obiecție de neconstituționalitate vizînd paragraful citat. În particular, s-a invocat încălcarea prevederilor Art. 1.3 („libera dezvoltare a personalității umane”), Art. 26.2 („Persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși...”), Art. 29 (privind „Libertatea conștiinței”) și Art. 45.5 („Autoritățile publice au obligația să contribuie la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării.”) Obiecția viza stipulația că în învățământul primar studiul religiei este materie obligatorie.

Citînd cîteva articole din *Constituție* (privind garantarea învățământului religios, libertatea de constrîngerea de a adera la o credință religioasă, dreptul părinților și tutorilor de a asigura educația copiilor minori) și o serie de instrumente internaționale,¹⁸ Curtea Constituțională, în decizia sa nr. 72 din 18 iulie 1995, a preferat un traseu ocolit și un argument întortocheat. În loc să recunoască direct caracterul anti-constituțional al Art. 9.1 din lege, Curtea l-a investit pe acesta cu un sens practic opus înțelesului său intuitiv. Mai exact, a argumentat Curtea, prevederea în cauză „permite însă o interpretare conformă prevederilor constituționale”. După care instanța a răstălmăcit sensul prevederii într-un mod care să fie compatibil cu restul garanțiilor oferite de Constituție și de instrumentele internaționale citate: „Introducerea în învățământul primar a religiei, ca disciplină «obligatorie», nu înseamnă obligativitatea religiei pentru elevi, nesocotindu-se dreptul părintelui sau al tutorelui de a asigura educația copiilor potrivit propriilor

convingeri. Prin coroborarea tezei a doua cu cea finală din structura Art. 9 alin. (1) rezultă că *«obligativitatea» privește includerea religiei ca disciplină în planurile de învățământ, religia și confesiunea rămânând să fie alese sau nu.»*

Cu alte cuvinte, Curtea a dat un sens contra-intuitiv termenului „obligatoriu” din Art. 9.1 al *Legii învățământului*. A perpetuat astfel o ambiguitate care, după cum am arătat, s-a manifestat încă de la începutul carierei educației religioase din școlile publice din România și care mai persistă și astăzi în modul concret în care se desfășoară orele de religie în școlile țării. Cum s-a observat în analizele care au urmat deciziei Curții Constituționale, nu numai că instanța a dat un sens forțat sensului Art. 9.1 din lege, dar prin compromisul ales a lăsat descoperită problema spinoasă a implementării prevederilor legale, căci – și realitatea a demonstrat-o – e mult mai probabil ca cei implicați să acorde termenului „obligatoriu” sensul intuitiv, decît cel definit într-o decizie la care puține persoane au acces. De altfel, prevalîndu-se de ambiguitate, Biserica Ortodoxă Română a prezentat constant pe website-ul său religia ca materie obligatorie.

Șirul ambiguităților a continuat atunci cînd, la mai bine de un an de la adoptarea *Legii învățământului*, BOR a depus la Senat o inițiativă cetățenească sprijinită de semnăturile a 1.049.853 de „credincioși”, vizînd modificarea deja disputatului Art. 9.1. Conform cererii, paragraful citat ar fi trebuit înlocuit cu formula „Planurile învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ religia ca disciplină școlară de bază. Participarea la orele de religie se va face în funcție de apartenența religioasă și confesională.” Conform procedurii, inițiativa a ajuns pe masa de lucru a Curții Constituționale, care a luat o decizie în luna aprilie a anului 1997. Relevant, în context, se dovedește punctul de vedere exprimat de ministerul de resort, căci, din nou, acesta ocolește chestiunea de fond, oprindu-se mai curînd asupra unor probleme procedurale. Prin adresa nr. 9304/1997 Ministerul observă, astfel, că în *Legea învățământului* nu există noțiunea de „disciplină de bază”. Apoi, în mod straniu, că „Introducerea religiei ca disciplină obligatorie nu va avea consecințe negative asupra elevilor care nu aparțin unei credințe și confesiuni dintre cele recunoscute...” În fine, definește termenii „obligatoriu” și „opțional” într-un mod care sugerează convingător că sensul primului nu corespunde celui dat de Curtea Constituțională în decizia acesteia din 1995 („*Dacă religia devine*

disciplină obligatorie, nu există alternativă, iar dacă este disciplină opțională, cei care nu doresc să studieze religia vor studia o altă disciplină școlară din pachetul de discipline opționale din planul de învățământ în care este cuprinsă și religia.”)

În *Hotărârea* sa cu nr. 1 din 16 aprilie 1997, Curtea Constituțională a decis, după verificarea îndeplinirii condițiilor formale necesare inițiativei, că „inițiativa legislativă este constituțională, *dacă se respectă*, conform art. 29 alin. (1) și (6) din Constituție, *dreptul părinților sau al tutorilor de a asigura potrivit propriilor convingeri educația copiilor minori a căror răspundere le revine.*” Desigur, tocmai o asemenea garanție lipsea din textul paragrafului propus de Sfântul Sinod pentru a înlocui prevederea corespondentă din *Legea învățământului*.

Probabil ultimul moment fundamental în istoria de pînă acum a educației religioase în școlile de stat din România l-a reprezentat *Ordonanța de urgență nr. 36/1997*, răspunsul autorităților înaintea presiunilor de a modifica *Legea învățământului*. Articolul 9.1 a primit următoarea definiție, care a redus ceva din ambiguitățile inițiale. Prevederile relevante, nou introduse, ale Art. 9 au luat forma următoare: „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorei legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorei legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.”

După cum se poate observa, textul Legii amendat și republicat în 1999 preschimbă o ambiguitate (caracterul „obligatoriu”) în alta (statutul de „parte a trunchiului comun”). Tensiunea dintre această prevedere și caracterul facultativ („elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația școlară se încheie fără această disciplină...”) nu a trecut neobservată. Deputatul Alexandru Brezniceanu a notat că prevederile alineatului (1) „înseamnă că învățământul religios, în învățământul preuniversitar, la toate nivelurile este obligatoriu.” Prin urmare, deputatul a propus un amendament care ar fi evitat această „tentă de obligativitate” și anume: „În învățământul preuniversitar, la toate nivelurile studiul religiei este

garantat prin curriculum școlar." Deși susținut și de alte voci, amendamentul clarificator a fost respins. Totodată, s-a observat în ședințele Parlamentului și faptul că amendamentul ignoră decizia Curții Constituționale, care fixa limitele interpretării acceptabile a problemei obligativității. Ambele amănunte sugerează, încă o dată, tentația de a menține ambivalențele Legii învățământului.

La finalul acestei scurte treceri în revistă a istoriei educației religioase în România, credem că se pot trage cel puțin două concluzii generale:

- încă de la introducerea orelor de religie în România post-decembristă, nu mai târziu de anul 1990, predarea religiei s-a făcut într-un context marcat de neclarități și ambiguități privind statutul orelor în contextul curriculumului școlar;
- ambivalențele în cauză au fost exploatate de Biserica Ortodoxă Română, dar nu numai încă de la început, de conivență cu o parte dintre actorii politici din țară care au menținut, cu știință, starea de incertitudine în privința statutului educației religioase.

2.2. Statutul juridic al disciplinei religie – ambiguități și confuzii

Principiile generale ale învățământului preuniversitar se supun valorilor constituționale și ale legii generale a învățământului. Conform *Constituției României*, art. 1 (3), „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme” și ca urmare, sunt garantate. Dominanța acestei prevederi în sistemul instituțional românesc explică faptul că *Legea învățământului* a preluat și integrat enunțul de mai sus într-o formă aproape identică în art. 3 (2): „Idealul educațional al școlii românești constă în dezvoltarea liberă, integrală și armonioasă a individualității umane, în formarea personalității autonome și creative”. Atunci când se referă la valorile comunitare, Constituția alege în mod explicit „tradițiile democratice ale poporului român – sintagma „poporul român” având sensul art. 4 (2): „România este patria comună și indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de rasă, de naționalitate, de origine etnică, de limbă, religie...” și „idealurile revoluției din decembrie 1989 (art. 1 (3))”. Cu

alte cuvinte, nu orice tradiție reprezintă o valoare supremă, ci doar acelea care în Legea învățământului sunt identificate drept „tradiții umaniste” (art. 3 (1)).

Principiile de mai sus corespund în spirit și în detaliu valorilor Uniunii Europene, din care face parte România, care au căpătat o formulare precisă și perenă, cu forță doctrinară, în textul *Tratatului de instituire a unei Constituții pentru Europa* unde, la titlul „Valorile Uniunii”, art. 1-2, stă scris: „Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, a libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați”. Și pentru a exclude orice ambiguitate cu privire la reperul suprem pentru Uniunea Europeană, *Carta Drepturilor Fundamentale*, parte din *Tratat*, enunță în preambul: „Uniunea situează persoana în centrul acțiunii sale...” Nu e deloc surprinzător că, la rîndul ei, *Convenția Europeană a Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale*, instrument al Consiliului Europei, obligatoriu pentru România, revine asupra acelorași idei, în *Preambul* afirmînd „atașamentul profund față de aceste libertăți fundamentale care constituie temelia însăși a justiției și păcii în lume și a căror menținere se bazează în mod esențial (...) pe o concepție comună și un respect comun al drepturilor omului (...)”.

În analiza pe care o facem problematicii educației religioase în învățămîntul public, avem în vedere cerința *Constituției României* din art. 32 (7): „În școlile de stat, învățămîntul religios este organizat și garantat prin lege”. Ca urmare, în unitățile de educație publică din România trebuie asigurată posibilitatea elevilor de a urma un învățămînt religios. Acest enunț *nu* (s.n) determină ceea ce trebuie să înțelegem prin sintagma „învățămînt religios”. *Constituția* nu stabilește că ar fi vorba despre „învățămînt confesional” sau despre informații referitoare la istoria și conținutul religiilor. Știm doar că prevederea constituțională trebuie să fie compatibilă cu toate celelalte prevederi din *Constituția României*.

În România, relația religiei cu educația (școlară) a fost reglementată prin *Legea 84* din 24 iulie 1995¹⁹ – *Legea învățămîntului* – modificată și republicată în 1999²⁰:

Articolul 9 al Legii prevede:

(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea.

(2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz situația școlară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează și pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină.

În varianta inițială, din 1995, în art. 9, alin. (1), teza a doua, *Religia* era reglementată ca disciplină *obligatorie* pentru învățământul primar, *opțională* pentru învățământul gimnazial și *facultativă* pentru învățământul liceal și profesional²¹.

În data de 25 iunie 1995, 57 de deputați au sesizat Curtea Constituțională asupra neconstituționalității prevederilor art. 9 alin. (1), teza a doua, susținând, în esență, că prin instituirea obligativității studiului religiei în ciclul primar se aduce atingere prevederilor constituționale ale art. 1, alin. (3), teza privind „libera dezvoltare a personalității umane”, ale art. 26 alin. (2) care prevăd că „persoana fizică are dreptul să dispună de ea însăși”, ale art. 29 alin. (1), (2) și (6) privind libertatea conștiinței și ale art. 45 alin. (5) privind obligația autorităților publice de a contribui „la asigurarea condițiilor pentru participarea liberă a tinerilor la viața politică, socială, economică, culturală și sportivă a țării”.

Prin *Decizia 72/1995 privind constituționalitatea unor prevederi ale Legii învățământului*²², deși menționată în textul legii ca atare, *Religia* nu trebuia înțeleasă ca disciplină obligatorie, obligativitatea constând numai în introducerea acestei discipline în planurile de învățământ, religia și confesiunea rămânând să fie alese sau nu.

Interpretarea Curții Constituționale oferă o variantă de îmbinare a *Legii învățământului* cu legislația internațională și națională într-un cadru legislativ coerent, eliminând astfel interpretările conform cărora disciplina *Religie* este obligatorie.

În varianta modificată și republicată a *Legii învățământului*, din 1999, deși este eliminată prevederea care susține caracterul de disciplină obligatorie al *Religiei*, ca și prevederea similară cu referire la caracterul opțional al acestei discipline, caracterul disciplinei *Religie*

este, din nou, unul ambiguu, aceasta figurînd ca obligatorie (*parte a trunchiului comun*, art. 9, alin 1), dar cu statut de disciplină opțională (*elevul poate să nu frecventeze orele de religie*, art. 9, alin 2).²³ Nici statutul de disciplină *opțională*, pentru *Religie*, nu este însă suficient clarificat, întrucît opțiunea de a nu frecventa această disciplină nu este condiționată de alegerea altei discipline din pachetul de discipline opționale din planul de învățămînt, existînd posibilitatea – conform art. 9, alin. 2 – încheierii situației școlare fără această disciplină, ceea ce îi conferă și caracterul de disciplină *facultativă*.

Este evident, în urma analizei sub aceste trei planuri, că *Religia* are caracter de disciplină facultativă. Menționarea, în textul legii, a celorlalte două variante, nu face decît să îngreuneze opțiunile în privința alegerii acestei discipline, mai exact în privința *renunțării* la frecventarea orelor acestei discipline.

Caracterul de disciplină facultativă al disciplinei *Religie* este menționat și în lucrările de specialitate de drept constituțional. În lucrarea *Drept constituțional și instituții politice* (Editura All Beck, București, p. 172) Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu consideră că „legea va trebui să prevadă explicit că învățămîntul religios în școlile de stat este facultativ, numai o asemenea prevedere dînd satisfacție deplină libertății conștiinței și mai ales dreptului părinților sau tutorilor de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine”, Ioan Muraru fiind președintele Curții Constituționale din România, la data publicării.

Ambiguitatea legislativă este continuată și în unele acte normative cu caracter de lege, prin care se atentează la mecanismul de asigurare a libertății religioase.

Astfel, Ordinul nr. 3670/17.04.2001²⁴ cu privire la aplicarea planurilor-cadru de învățămînt pentru liceu în anul școlar 2001-2002, în contradicție cu *Legea învățămîntului* (art. 9), anulează caracterul de disciplină facultativă pentru disciplina *Religie*:

(...) Luînd în considerare faptul că învățămîntul din România trebuie să contribuie la formarea la elevi a unei personalități active, motivate și creative, capabile de opțiune și de decizie, Ministrul Educației și Cercetării dispune:

(...) Art.5. Conform art. 9 din *Legea învățămîntului*, „planurile-cadru ale învățămîntului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu

acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze ora de religie.» În această ultimă situație, elevul își va alege, în locul disciplinei Religie, o disciplină opțională.

În unele dintre anexele *Ordinului Ministrului Educației* se prevede²⁵, printr-o notă sub un tabel că „elevii care nu studiază Religia își vor completa, în mod obligatoriu, schema orară cu un opțional ales în urma procesului de consultare”.

Deși invocă, în preambulul *Ordinului*, „formarea unei personalități capabile de opțiune și decizie”, Ministrul Educației și Cercetării, printr-o notă în subsolul unui tabel, care contrazice chiar *Legea învățământului*, restricționează libertatea religioasă: dacă un/o elev/ elevă (*la solicitarea scrisă a părinților...*) va dori să nu mai frecventeze orele disciplinei Religie (să presupunem că și-a schimbat religia) la mijlocul semestrului al II-lea, nu va putea să-și mai aleagă un opțional, ceea ce va determina continuarea disciplinei Religie, împotriva dorinței (și a voinței) legitime a elevului/ elevei.

Anularea caracterului de disciplină facultativă este evidențiată din nou începând cu anul școlar 2005-2006, prin *Ordinul Ministrului Educației*, nr. 5718/22.12.2005.

În conformitate cu art. 9 din *Legea învățământului 84/1995*, republicată, cu modificările și completările ulterioare, „(1) Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal și profesional includ Religia ca disciplină școlară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților sau al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia și confesiunea. (2) La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie”. În această ultimă situație elevul își alege, în locul disciplinei Religie, o disciplină opțională.

Din nou, se poate observa că, prin ordinul ministrului educației, act inferior unei legi, se schimbă ultima precizare, fiind înlocuită cu alta semnificativ diferită și care afectează grav libertatea de conștiință a copilului.

În concluzie, *Legea învățământului a interpretat în propriul interes* (s.n.) legea fundamentală stipulând *caracterul confesional* (s.n.) al învățământului religios.

Sistemul educației religioase creat prin aplicarea Legii și a

normelor auxiliare introduse prin hotărâri ale ministrului – în particular, prin protocoalele dintre Ministerul Învățământului și culte –, suportă toate observațiile legate de introducerea unor elemente de obligativitate. Acestea sunt numeroase și au caracter atît procedural, cît și la nivelul conținutului disciplinei „Religie”. În plan practic, încălcarea libertății de gîndire, conștiință și religie și a interesului superior al copilului în cadrul sistemului educației religioase atinge cote îngrijorătoare și datorită lipsei de cunoaștere ori a cadrelor didactice, inspectorilor și funcționarilor din MEC. Personalul implicat în acest sistem nu este informat asupra prevederilor legislative, așa cum a reieșit și din dezbaterile locale organizate de Liga Pro Europa.

Cercetarea atentă și corelată a cadrului constituțional și legislativ al României duce la concluzia că disciplina „Religie” nu poate fi considerată obligatorie, iar sistemul educației religioase nu poate introduce elemente de obligativitate. Practica încurajată de MEC contrazice însă acest cadru legal. Înseși prevederile actuale ale *Legii învățământului* sînt menite să deruteze părinții și elevii, iar din informațiile și răspunsurile la cercetarea inițiat de LPE reiese cu claritate că nici pentru profesori, nici pentru elevi „opțional”, în cazul studiului religiei, nu înseamnă posibilitatea de a alege.

De altfel, opțiunea pentru religie – alt șiretlic al *Legii învățământului* –, nu se face în scris, ci în urma repartizării automate a elevilor pe grupe confesionale în funcție de religia declarată. Declararea religiei de către elevi într-o școală publică ridică întrebări serioase privind protecția datelor personale. Numai elevii care refuză să frecventeze orele de religie sau optează pentru o confesiune căreia nu i se asigură predarea în școală, vor fi obligați să depună o cerere scrisă pentru a li se permite aceasta, ceea ce introduce o nouă discriminare procedurală găzduită de Legea însăși.

Dacă guvernele încearcă să îndoctrineze copiii conform unei anumite religii sau ideologii, dreptul internațional și jurisprudența însă introduc limite stricte. Educația religioasă obligatorie în școlile publice este interzisă, iar „educația etică” este permisă numai dacă este prezentată într-o manieră neutră. Această teză nu înseamnă doar că disciplina „Religie” nu poate fi așezată în rînd pe lista disciplinelor obligatorii, ci și faptul că sunt interzise orice elemente procedurale care pot exercita o coerciție asupra elevilor, „împingîndu-i” sau „îndemnîndu-i” să urmeze disciplina „Religie”, ori impunerea unor

ritualuri confesionale, chiar dacă elevul a optat pentru disciplina respectivă. În concluzie, este ilegală înscrierea elevilor la disciplina „Religie” fără o solicitare explicită, verificabilă, semnată de aceștia sau de părinții/tutorii lor, de a urma disciplina respectivă; la fel, este contrară principiului non-obligativității așezarea orelor de „Religie”, în orar ca materie inclusă în trunchiul comun, astfel încât să se creeze dificultăți elevilor care nu vor să le urmeze; este interzisă amenințarea elevilor sau orice alte forme de presiune în cazul în care aceștia refuză înscrierea la disciplina „Religie”, ori dacă se hotărăsc să renunțe la urmarea ei în timpul anului școlar ; este inacceptabilă sancționarea ori amenințarea cu sancțiunea a elevilor care refuză să meargă duminica la slujbe religioase. Este abuzivă, obligarea copiilor și a cadrelor didactice să participe la slujbele, ceremonialele sau manifestările religioase ce au loc la începutul anului școlar în unitățile publice de învățământ sau în timpul anului școlar cu ocazia diferitelor evenimente. Sînt, de asemenea, condamnabile orice încercări de a crea confuzie asupra caracterului non-obligatoriu al disciplinei „Religie”.

Tendința cea mai îngrijorătoare este că, deși Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a primit o serie de critici venite din partea organizațiilor neguvernamentale și a unor organizații și organisme internaționale, nu dovedește intenția de a le lua în considerare, ci dimpotrivă, pare decis să accentueze caracterul ilegal și discriminatoriu al statutului actual al disciplinei religie în școlile publice.

Recentul pachet de legi ale educației, cuprinzînd Legea învățământului școlar, Legea învățământului superior și Legea privind statutul personalului didactic, supus dezbaterii publice, traduce intenția MECT de a consacra disciplina religie ca obligatorie, ceea ce sugerează o adevărată „contrareformă” în raport cu acest cadru general și a produs o adevărată consternare, legea sfidînd pe ansamblul său și în formulările de amănunt tot ceea ce sistemul normativ românesc a încercat să dezvolte timp de 17 ani, în rezonanță cu mediul european în care s-a integrat România. Proiectul de lege a învățământului școlar încalcă principiul non-obligativității educației religioase atunci cînd:

- se referă la statutul religiei într-un mod menit să creeze mai curînd confuzie (respectiv, să întărească confuziile deja existente) în legătură cu statutul ei – obligatoriu ori neobligatoriu;

- cere solicitarea scrisă a părintelui sau a tutorelui legal instituit ori a elevului de peste 10 ani exclusiv în cazul materiei „Educație moral-religioasă”, ceea ce sugerează că înscrierea la disciplina „Religie” se face automat.

- tratează disciplina „Religie” în mod diferit de alternativa sa (pentru urmarea celei din urmă se solicită o cerere specială, inexistentă în cazul celei dintâi), privilegiază automat „Religia” în raport cu „Educația moral-religioasă”.

De altfel, legislația internă este în mod activ implicată în excluderea prevederilor abuzive amintite mai sus. Astfel, conform *Codului Penal*, art. 318: „fapta de a obliga o persoană, prin constrângere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult se pedepsește cu închisoare de la o lună la 6 luni”. Iar art. 5 (5) al Legii nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor interzice „prelucrarea datelor cu caracter personal legate de convingerile religioase sau de apartenența la culte, cu excepția desfășurării lucrărilor de recensământ național aprobat prin lege sau în situația în care persoana vizată și-a dat, în mod expres, consimțământul pentru aceasta”. Nu poate avea loc înscrierea elevilor la disciplina „Religie” fără prelucrarea unor date cu caracter personal legate de apartenența la culte, or, aceasta presupune consimțământul verificabil – deci scris. O altă problemă pe care o ridică actualele prevederi ale proiectului privește intenția acestuia de a transforma „Religia” într-o disciplină opțională, în condițiile în care nu există nici un fel de referiri la conținutul disciplinei „Educație moral-religioasă”.

Pentru a nu exista nici o presiune ca elevii să se înscrie la disciplina „Religie”, e necesar ca „Educația moral-religioasă” să fie perfect disponibilă în fiecare școală din România pe toată perioada în care este planificată educația religioasă, adică de la clasa I la a XII-a în sistemul actual. Din păcate, predarea religiei pe baze confesionale a produs deja unele dezechilibre severe. Gabriel Andreescu arată că „numărul studenților din învățământul teologic universitar a ajuns la 12.444, dintre care 6.514 la secția de teologie pastorală. Necesarul de preoți pentru întreaga țară nu depășește 11.000”²⁶, iar la o evaluare sumară, este evident că nu există astăzi și nici nu se întrevade în anii ce urmează apariția unui număr de

absolvenți de filosofie și științe politice care să acopere necesarul unei discipline studiată din clasa I pînă în clasa XII-a. Atîta timp cît elevilor nu le este asigurat acest necesar, nici „Religia” nu poate căpăta statutul de disciplină opțională, cu atît mai puțin obligatorie.

Reglementarea disciplinei Religie, care are un caracter confesional, trebuie să țină cont de prevederile imperative ale legislației privind drepturile copilului. În conformitate cu prevederile art. 25 din *Legea 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului*, copilul are dreptul la libertatea de gîndire, de conștiință și de religie, iar în conformitate cu prevederile art. 24, alin (2), în orice procedură administrativă care îl privește, copilul are dreptul de a fi ascultat, fiind obligatorie ascultarea copilului care a împlinit vârsta de 10 ani (pînă la 10 ani această obligație fiind exercitată în legătură cu copilul, dacă se consideră necesar, sau cu părinții acestuia în caz contrar).

Dreptul de a fi ascultat conferă copilului posibilitatea de a cere și de a primi orice informație pertinentă, de a fi consultat, de a-și exprima opinia și de a fi informat asupra consecințelor pe care le poate avea opinia sa, dacă este respectată, precum și asupra consecințelor oricărei decizii care îl privește (art. 24, alin (3)). În cadrul procesului instructiv-educativ, copilul are dreptul de a fi informat asupra drepturilor sale precum și asupra modalităților de exercitare a acestora (art. 1, alin (2), art. 48, alin (2)).

Fiecare unitate publică de învățămînt are obligația de a informa copiii și părinții acestora în legătură cu caracterul facultativ al disciplinei Religie și de a se asigura că părinții elevilor/elevelor – sau elevii/elevele de peste 16 ani – care urmează cursurile disciplinei Religie au solicitat, în mod explicit, frecventarea acestora.

În fine, prin Decizia nr. 72/1995, Curtea Constituțională care a statuat că disciplina Religie nu poate fi obligatorie pentru elevi, obligativitatea privind doar considerarea religiei ca disciplină în oferta școlară (prin includerea în planurile de învățămînt), religia și confesiunea „rămînînd să fie alese sau nu”, obligă Ministerul Educației și Cercetării să întreprindă reformele necesare pentru a readuce predarea religiei în legalitate.

Din chestionarele aplicate, ca și din dezbaterile locale organizate în acest proiect reiese și că doar 7,8% dintre elevele/ elevii interviuati/ interviuați știu că ora de religie este facultativă, putînd fi încheiată

situația școlară fără a se alege o altă disciplină în loc. Nici cadrele didactice nu dovedesc cunoașterea legislației în acest domeniu, deși cadrele didactice care au și rol de diriginte/dirigintă sunt obligate să informeze copiii și părinții cu referire la caracterul facultativ al disciplinei *Religie*. Nici conducerile școlilor nu cunosc problematica sau, în cazurile în care o cunosc, nu transmit informațiile în mod suficient de pertinent. Nici la nivelul inspectoratelor școlare lucrurile nu sunt suficient clarificate. Astfel, într-un articol publicat în revista *Glasul adevărului*, nr. 140/2005, cu referire la educația religioasă în școlile publice din România, autorul menționează că „învățământul religios nu este facultativ, ci OBLIGATORIU” și se semnează Pr. Prof. Dr. Paul Negoită, Inspector școlar de Religie Buzău.

2.3. Statutul cadrelor didactice care predau religia

Predarea religiei după model confesional afectează și statutul cadrelor didactice care predau această disciplină. În prezent, statutul cadrelor didactice care predau religia se supune atât regimului general al statutului cadrelor didactice, cât și unui regim special care nu se regăsește în cazul cadrelor didactice de altă specialitate.

Conform *Legii nr. 128/1997 privind statutul personalului didactic*, definiția acestuia este:

Art.3. (1) Personalul didactic cuprinde persoanele din sistemul de învățământ responsabile cu instrucția și educația.

(2) Din personalul didactic pot face parte persoanele care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege, care au capacitatea de exercitare deplină a drepturilor, o conduită morală conformă deontologiei profesionale și sunt apte din punct de vedere medical pentru îndeplinirea funcției.

Legea prevede clar că „persoanele care îndeplinesc condițiile de studii prevăzute de lege” pot face parte din personalul didactic, iar cazurile de incompatibilitate cu funcția didactică sînt enumerate în lege:

Art. 4. (1) Încadrarea și menținerea într-o funcție didactică sau didactică auxiliară, precum și într-o funcție de conducere, de îndrumare și de control sunt condiționate de prezentarea unui certificat medical, eliberat pe un formular specific elaborat de Ministerul Învățământului împreună cu Ministerul Sănătății. Incompatibilitățile de ordin medical cu funcția didactică sunt stabilite

prin protocol între cele două ministere menționate.

(2) Nu pot ocupa posturile menționate la alin. (1) persoanele lipsite de acest drept, pe durata stabilită printr-o hotărâre judecătorească definitivă de condamnare penală.

(3) În situații de inaptitudine profesională de natură psihocomportamentală, conducerea unității sau a instituției de învățământ poate solicita, cu acordul consiliului profesoral sau al consiliului facultății, un nou examen medical complet. Aceeași prevedere se aplică, în mod similar, funcțiilor de conducere, de îndrumare și de control, precum și personalului din unitățile conexe învățământului.

(4) Nu pot ocupa posturile didactice, de conducere sau de îndrumare și de control în învățământ persoanele care desfășoară activități incompatibile cu demnitatea funcției didactice, cum sunt:

a) prestarea de către cadrul didactic a oricărei activități comerciale în incinta unității de învățământ sau în zona limitrofă;

b) comerțul cu materiale obscene sau pornografice scrise, audio sau vizuale;

c) practicarea, în public, a unor activități cu componentă lubrică sau altele care implică exhibarea, în manieră obscenă, a corpului.

(5) Personalul didactic, didactic auxiliar, de îndrumare, de conducere și de control, care se consideră nedreptățit, poate solicita o expertiză a capacității de muncă.

Legea nu prevede nici o situație de ingerință a unei terțe entități, în cazul nostru a unei entități de drept privat, cum este Biserica, în reglementarea de incompatibilități. Cu toate acestea, inconsecvența legislativă face ca *Legea 489/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor* să prevadă expres următoarele:

Secțiunea a 5-a - Învățământul organizat de culte

Art.32 – (1) În învățământul de stat și particular, predarea religiei este asigurată prin lege cultelor recunoscute.

(2) Personalul didactic care predă religia în școlile de stat se numește cu acordul cultului pe care îl reprezintă, în condițiile legii. (s.n.)

(3) În cazul în care un cadru didactic săvârșește abateri grave de la doctrina sau morala cultului (s.n) cultul îi poate retrage acordul de a preda religie, fapt ce duce la desfacerea contractului individual de muncă (s.n.).

Prin aceste prevederi, *Legea cultelor*, aspru criticată de organizațiile de drepturile omului, dar adoptată tot în forma impusă de pactul dintre politicieni și Biserică, devine superioară *Codului Muncii* și *Legii privind statutul personalului didactic*! Apare o categorie de persoane, profesorii de religie, care au un statut special și sînt evaluați după norme impuse de „doctrina sau morala cultului”, devenind incompatibile pentru predarea unei discipline în învățămîntul de stat ca urmare a, de exemplu, unui divorț (biserica catolică nu recunoaște divorțul), a dezvelirii capului la femei (islamul religios impune purtarea hijaabului) etc. Nu mai vorbim de cazul unui ateu, care, oricît de bine ar fi pregătit teoretic și oricîte titluri științifice ar deține, nu ar putea preda religie într-o școală publică din România. Ar fi ca și cum unui adept al teoriei creaționiste (și sînt destui între cadrele didactice) i s-ar interzice să predea disciplina biologie care cuprinde și teoria evoluționistă.

Din aceste motive, statutul cadrelor didactice care predau disciplina religie în școlile publice din România este unul paradoxal: pe de o parte, este un statut excepțional și, pe de altă parte, unul discriminatoriu prin comparație cu al celorlalte cadre didactice. Excepțional, deoarece aceste cadre beneficiază, în special dacă sînt de confesiune ortodoxă, de o serie de privilegii de promovare care nu se regăsesc în situația celorlalte cadre didactice; discriminatoriu, deoarece profesorii de religie, în ciuda faptului că posedă o diplomă legal recunoscută de statul român, fiind cel mai adesea absolvenți de studii de teologie sau asimilate ale unor universități acreditate de stat, nu pot preda obiectul pentru care dețin diplomă valabilă fără acordul cultului a cărui religie o predau.

Un handicap serios pentru profesorii de religie îl constituie faptul că, pregătiți în sistemul universitar tot pe baze confesionale, au o specializare îngustă, care nu le permite predarea disciplinei generice „religie”, ci doar a confesiunii proprii. Ei nu sînt profesori de religie, ci profesori de religie ortodoxă, catolică, protestantă etc. În această specializare îngustă și exclusivă se regăsește spiritul limitat al înțelegerii instituționale generale a problemei predării religiei în școli, modelul românesc fiind extrem de contradictoriu și inconsecvent. În aparență unul foarte liberal – asigură teoretic studiul fiecărei religii –, în esență el se dovedește a fi un sistem impermeabil, cu parcursuri paralele, în care disciplina religie fidelizează în confesiunea proprie

și izolează față de celelalte confesiuni. Este încă o dovadă că predarea religiei în școala românească actuală nu este rodul unei reflecții psiho-pedagogice asupra unui obiect de studiu, ci copia fidelă a menirii Bisericii în societate, așa încât fidelizarea și îndoctrinarea iau locul informării și formării.

În cadrul dezbaterilor locale organizate pe parcursul acestui proiect, reprezentanții Ligii Pro Europa au putut constata, în discuții particulare, și alte fenomene alarmante. La Iași, bunăoară, profesorii de religie s-au temut să-și expună opiniile personale în plen, dar în discuții particulare au mărturisit că resimt un acut disconfort profesional care izvorăște tocmai din dubla lor subordonare, față de sistemul de învățământ public și față de ierarhia administrativă a cultului căruia îi aparțin. Selecția cadrelor care predau religia nu e lipsită de elemente de clientelism și nepotism. Situația familială a profesorului de religie este motiv de marginalizare, întregindu-se cazuri în care Biserica Ortodoxă sau cea Catolică refuză acordul de a preda religie profesorilor divorțați, mamelor singure sau cuplurilor ce trăiesc în uniune liber consimțită. Pe de altă parte, tot în cadrul dezbaterilor, reprezentanții cultelor nu și-au tănuț satisfacția față de această dublă servitute a profesorilor de religie, declarând apăsător că este dreptul exclusiv al fiecărui cult să decidă cine este „demon” să predea religia.

Prin acceptarea acestei ingerințe directe a cultelor în politica de cadre a unor instituții publice, MECT a permis un abuz fără precedent și a deschis calea discriminării profesorilor de religie, însușind o situație periculoasă de tratament inegal, încă o dovadă a faptului că politicile publice din domeniul educației sînt dominate nu de servirea interesului superior al copilului, ci de interesele partizane ale unor entități private cum sînt cultele.

În cadrul dezbaterilor locale a mai reieșit și faptul că inspectorii de religie, de cele mai multe ori preoți ortodocși, au o mentalitate medievală și practică o timorare continuă a cadrelor didactice. Într-un județ, inspectorul de religie, preot ortodox, s-a prezentat în fruntea unei delegații de circa treizeci de profesori pe care i-a dirijat cu voce tare pe tot parcursul întîlnirii cum și cînd să intervină, ridicînd tonul ori de cîte ori profesorii exprimau opinii care nu se încadrau în scenariul imaginat de inspector.

Tot în discuții particulare, profesorii de religie și-au exprimat frustrarea față de statutul incert al disciplinei religie, față de disprețul

altor profesori, care consideră ilegală obligativitatea religiei și ca atare consideră cadrele care predau religia ca protejați ai diferitelor culte. Profesorii de religie au transmis echipei proiectului temerea lor privind eliminarea studiului religiei în școli, ceea ce ar conduce la șomaj și probleme sociale. Pe de altă parte, profesorii de religie nu au respins ideea predării religiei în mod generic, nu confesional, manifestându-și disponibilitatea pentru a se perfecționa și a participa la cursuri care să le permită această translație spre predarea generică a religiei.

Titularizarea catedrelor de *Religie* ridică și ea numeroase probleme, având ca scop și efect asigurarea unor poziții întărite ale reprezentanților Bisericii în școli. Numai cadrele didactice titulare pot concura pentru posturile de directori ai unităților de învățământ. Totodată, statutul de cadru didactic titular oferă posibilitatea de a ocupa funcții de șef de catedră sau de membru în diverse comisii. Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință a luat cunoștință de cazuri în care, deși în conflict de interese, profesori de religie-preoți au intenționat să candideze pentru posturile de directori ai unităților de învățământ²⁷.

O situație ilegală de ascensiune (cel puțin în privința puterii) a Bisericii, cu sprijinul instituțiilor publice, este evidențiată și în scoaterea la concurs, în fiecare an²⁸, a posturilor titularizabile pentru disciplina *religie*. Pentru a putea fi oferită spre titularizare, în condițiile legii, o catedră trebuie să prezinte garanția viabilității pentru o perioadă de cel puțin 4 ani. Mai mult decât atât, conform *Metodologiei*, nu pot fi oferite spre concurs catedrele pentru discipline opționale.

Pe de o parte, așa cum prevede legea, disciplina *religie* are caracter de disciplină facultativă, deci nu poate fi titularizabilă (decît ilegal); pe de altă parte, existînd garanția libertății religioase, asigurată de reglementările internaționale²⁹ și de *Constituția României*, nu poate fi asigurată viabilitatea absolută unei catedre pentru disciplina *religie* – dat fiind că oricînd o persoană își poate schimba religia sau poate renunța la studiul religiei.

Un alt caz care ridică semne de întrebare este acela al selecției suplینitorilor. Deși predarea disciplinei *religie* are loc în școli ale Ministerului Educației – școli publice, de stat -, prioritatea în decizii, în privința încadrării suplینitorilor, o dețin Secretariatul de Stat pentru Culte și „conducătorul unității centrale de cult» (aceste aspecte

constituind unele dintre sursele *neînțelegerilor* în privința alegerii cadrului didactic, în unele școli).

Organizarea învățământului teologic, din care provine o proporție însemnată a cadrelor didactice care predau religie, relevă de asemenea aspecte contradictorii.

În alin. 3 al art. 9 *din Legea 84/1995*, republicată în 1999, se prevede că, la cererea cultelor recunoscute oficial de stat, organizarea învățământului teologic specific pregătirii personalului de cult și activității social-misionare, în subordinea Ministerului Educației Naționale, se face „proporțional cu ponderea numerică a fiecărui cult în configurația religioasă a țării, potrivit recensământului oficial reactualizat”.

Această restricție³⁰ nu este justificată întrucât, pe de o parte, în cadrul recensământului, la întrebarea privind religia „răspunsul nu este obligatoriu. Cel care este întrebat poate să declare religia de care aparține, poate să declare că este ateu sau poate să spună că este o problemă personală – și atunci se va considera nedeclarat. Adică, spre deosebire de celelalte întrebări, are dreptul de a nu răspunde la această întrebare”³¹.

Însă nici această situație nu este reglementată destul de clar întrucât, prin art 21, alin (1), lit b), și alin (2), din Hotărîrea Guvernului nr. 680/2001, *privind organizarea și desfășurarea recensământului populației și al locuințelor din România în anul 2002*³², se stabilește că *refuzul de a furniza personalului de recensămînt informațiile prevăzute în formularele de înregistrare sau furnizarea de date eronate sînt considerate contravenții pentru care se aplică o amendă între 2 000 000 lei și 10 000 000 lei*.

De asemenea, pe coperta I a formularului pentru recensămînt, 2002, este trecută mențiunea „Cetățenii au obligația de a furniza recenzorului informații complete și corecte”, iar la capitolul IV: *Date privind persoanele înregistrate în gospodărie*, la pct. 17. *Religia*, există doar două rubrici (*Ortodoxă și Altă religie*) fără a fi specificată și posibilitatea neapartenenței la una dintre religii.

În interviurile realizate cu recenzori, aceștia au declarat că au existat persoane care nu știau ce să răspundă la întrebarea privind religia sau persoane care dădeau răspunsuri de tipul „treceți ce este toată lumea”, sau „treceți ce au zis și ceilalți”.

Mai mult, deși 84% din populația României se declară ca

aparținând confesiunii creștin-ortodoxe, sondajul Gallup din septembrie 2003, *„Intoleranță, discriminare și autoritarism în opinia publică”*, comandat de Institutul de Politici Publice arată că (doar) 49,8% dintre respondenți/respondente cred în viața de după moarte, iar 42,3% consideră că este mai important să fii om bun decât să crezi în Dumnezeu, ceea ce contravine principiilor de bază ale creștinismului³³.

Pe de altă parte, *Conferința Generală a Organizației Națiunilor Unite pentru educație, știință și cultură*, a adoptat la Paris, la 14 decembrie 1964 *Convenția privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*, care, la art. 3, lit d, susține următoarele:

„În scopul de a elimina sau preveni orice discriminare în sensul prezentei Convenții, Statele Participante își iau angajamentul să nu admită, în cazul unui ajutor eventual, dat sub orice formă, de către autoritățile publice instituțiilor de învățămînt, nici o preferință sau restricție bazate exclusiv pe faptul că elevii aparțin unui grup determinat.” România a devenit parte la această Convenție prin *Decretul 149 din 2 aprilie 1964 pentru ratificarea Convenției privind lupta împotriva discriminării în domeniul învățămîntului*³⁴.

Dubla subordonare s-a vădit și în evenimentul recent din 7 noiembrie 2007 cînd, în Aula Palatului Patriarhiei, a avut loc întîlnirea profesorilor de religie din Arhiepiscopia Bucureștilor. Manifestarea s-a desfășurat cu binecuvîntarea și în prezența PF Părinte Daniel, Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Tema întrunirii, *„Religia în școala românească de azi. Exigențe, probleme și perspective”*, a fost dezbătută de aproximativ 300 de profesori de religie din școile din Arhiepiscopia Bucureștilor. La eveniment au participat reprezentanți ai Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, ai inspectoratelor școlare București și Ilfov, precum și reprezentanți în domeniu din cadrul Patriarhiei Române și Arhiepiscopiei Bucureștilor.

În cadrul întîlnirii s-a prezentat realitatea existentă în ceea ce privește religia, dar, totodată, s-a prezentat și un raport general al activităților didactice la disciplina religie din municipiul București și județul Ilfov, pe anul școlar 2006-2007, precum și perspectivele privind anul școlar 2007-2008.

În cadrul întîlnirii, s-a prezentat și rolul profesorului de religie, așa cum este văzut de BOR: „*Profesorul de religie, un misionar și un*

catehet" (s.n.). Prof. univ. Vasile Timiș, inspector școlar general pentru disciplina religie, în cadrul Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, a subliniat că, în ceea ce privește educația religioasă, trebuie să observăm valențele și implicațiile religioase astăzi, în România și în Europa. Dl. Timiș l-a numit pe profesorul de religie *un misionar și un catehet* (s.n.) pentru toate celelalte categorii sociale și în special pentru părinții elevilor. „Cînd vorbim despre educația religioasă, în primul rînd cred că trebuie să ne gîndim la valențele ei misionare. Cred că din această perspectivă, profesorul de religie este mai mult decît un simplu laic ce se ocupă cu educația religioasă. Cred că este un profesor, pe de o parte, și în egală măsură, eu îl văd ca *un misionar și ca un om ce face parte din structurile misionare ale Bisericii noastre* (s.n.) și ale oricărei alte activități", a menționat Vasile Timiș.³⁵ Este simptomatică lipsa oricărei referiri la *Legea învățămîntului*, la interesul superior al copilului, la principiile societății pluraliste, din partea înaltului reprezentant al MECT.

Surprinde, desigur, că evaluarea predării religiei în învățămîntul de stat se petrece la Patriarhie, nu la MECT.

Merită o mențiune specială apartenența religioasă a inspectorilor de religie. Într-o proporție covârșitoare, aceștia sînt de confesiune ortodoxă, mulți dintre ei preoți. Biserica Greco-Catolică a semnalat în repetate rînduri că nu este de acord cu acest aranjament și îl consideră discriminator. În sesizarea depusă în toamna anului 2007 la CNCD de Florin Julia, Secretar al Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma,³⁶ se arată că: „Nu sîntem de acord ca predarea religiei greco-catolice să fie coordonată de inspectorii de religie ortodoxă. În acest sens, solicităm ca Ministerul Educației și Cercetării să fie obligat să numească alături de inspectorul general de religie și un inspector general din partea cultului greco-catolic. O astfel de numire ar fi de natură să contribuie la ameliorarea situației predării orelor de religie greco-catolică în școli. Nu credem că argumentul lipsei resurselor financiare ar fi de natură să împiedice acest deziderat. Sîntem conștienți că un preot ortodox nu are interesul ca predarea orelor de religie ale cultelor minoritare să se desfășoare în condiții optime. Nu este normal ca un inspector ortodox să avizeze delegațiile semnate de un episcop greco-catolic!” Această situație este considerată de Biserica Greco-Catolică ca o ingerință a Bisericii Ortodoxe Române în activitatea

Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, dar și în activitatea altor culte, cu concursul mai mult sau mai puțin tacit al inspectoratelor școlare și al MECT. Prin acest fapt, MECT nu face decât să favorizeze cultul ortodox în defavoarea autonomiei cultelor recunoscută de *Constituția României* pentru toate cultele.

Este evident că în viitor vor fi tot mai numeroase petițiile și acțiunile în justiție ale cultelor religioase care se simt discriminate de modelul actual de predare a religiei. Cu atât mai mult, ar fi de dorit ca la nivelul MECT aceste cazuri să fie conștientizate și studiate cu atenție și să fie propuse măsuri de remediere.

2.4. Discriminarea elevilor și profesorilor aparținând minorităților religioase

Legea învățământului, modificată și republicată, prevede la art. 9 că în cazul în care școlile nu pot asigura predarea religiei proprii unor grupe de elevi, aceștia pot studia religia la sediul cultelor. Societatea civilă a atras atenția în mai multe rânduri că această așa-zisă flexibilitate este pur și simplu o discriminare la adresa elevilor aparținând minorităților religioase. Ei vor trebui fie să participe la orele de religie ale cultelor care pot întruni numărul necesar de elevi pentru predarea la școală, caz în care elevii minoritari, îndeosebi cei mici și când orele de religie sînt în mijlocul orarului, sînt tratați ca un auditoriu captiv și trebuie să participe, fără să fi optat pentru aceasta, la ore de religie alta decît religia pentru al cărei studiu au optat.

Alternativa, oferită generos elevilor aparținând minorităților religioase, de a studia religia la cultul lor, constituie tot o discriminare, prin tratament inegal și nerespectarea egalității de șanse. Discriminarea elevilor minoritari a fost semnalată în mai multe rânduri inspectoratelor școlare județene și ministrului.

Raportul Departamentului de Stat al SUA privind libertatea religioasă, menționează referitor la acest subiect: „Unele grupuri religioase minoritare recunoscute au susținut că școlile publice au refuzat să organizeze cursuri de religie pentru cultele respective. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea, Biserica Greco-Catolică, Biserica Baptistă și Martorii lui Iehova au semnalat, în continuare, astfel de cazuri. Potrivit acestor grupuri religioase minoritare, inspectorii de religie locali sunt, în multe cazuri, preoți ortodocși,

care neagă, în mod constant, acreditarea profesorilor de alte religii. Potrivit semnalărilor greco-catolice și baptiste, unele autorități școlare sau directori de școli au interzis accesul în școlile lor profesorilor acestor religii. Inspectoratul Școlar Județean Dolj a împiedicat, sub diferite pretexte, un preot baptist să predea ore de religie în satul Carcea, în anul școlar 2006-2007, în ciuda unui număr de 19 elevi care au solicitat ore de religie baptistă. Grupurile religioase minoritare, inclusiv Biserica Greco-Catolică și Biserica Baptistă, au afirmat, în mod credibil, că autoritățile au făcut presiuni asupra copiilor de altă religie să participe la ore de religie ortodoxă. Se pare că orele de religie ortodoxă au fost programate intenționat în jurul prînzului, în unele școli, pentru ca toți elevii să fie obligați să participe. De asemenea, Biserica Baptistă a semnalat faptul că unii directori de școli au refuzat să organizeze ore de religie baptistă chiar și în zonele în care există un număr mare de bapțiști. Biserica Baptistă a semnalat unele cazuri în care conducerea școlii a încercat să facă presiuni asupra elevilor bapțiști să-și schimbe religia. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea s-a plîns, în continuare, de faptul că, din anul 2002, Inspectoratul Școlar Județean Cluj a eliminat din programa școlară două din cele trei ore de religie adventistă solicitate, deși existau suficienți elevi pentru trei ore".

La 28 decembrie 2006, Episcopul Greco-Catolic de Oradea, Virgil Bercea, adresa MECT o petiție prin care solicita, printre altele, asigurarea studierii religiei în școală de către elevii greco-catolici și în cazul în care numărul lor este mai redus decît cel necesar formării unei grupe, titularizarea profesorilor care predau religia greco-catolică și numirea unui inspector școlar de religie greco-catolică la Inspectoratul Școlar Județean Bihor. În adresa de răspuns nr. 1.0057 din 24 ianuarie 2007, Ministerul, sub semnătura ministrului de atunci, Mihai Hărdău, respingea punct cu punct cererile formulate de cultul minoritar greco-catolic. MECT considera că prin adresa nr.19283/2005 s-a creat posibilitatea pentru cultele care au în școli un număr mic de elevi pe clasă, să se organizeze învățămînt simultan sau pe grupe de minim 10 elevi pentru studiul religiei. Prin excepție, inspectoratele școlare pot aproba grupe de cel puțin 7 elevi.

„Prin această adresă, se arată în răspunsul la petiția Episcopului Bercea, MECT a oferit elevilor aflați în număr mic în școli, posibilitatea să studieze disciplina religie fie în școală, fie în spații puse la dispoziție

de culte, venind în felul acesta în sprijinul dreptului elevului de a studia propria religie.” Posibilitatea de a organiza cursuri în afara școlilor era considerată de MECT „o dovadă de *flexibilitate* (s.n.), expresia voinței de a spijini studiarea cultelor religioase minoritare și nu o excludere a lor din școală. Decizia aparține inspectoratelor școlare și școlilor”. Mentalitatea MECT în privința obligațiilor ce-i revin pentru a garanta egalitatea de șanse este tipică, întocmai ca și practica de a transfera inspectoratelor și școlilor chestiunile insolvabile sau dificile. Responsabilii din MECT refuză să accepte că prin introducerea studiului religiei, pe baze confesionale, la toate nivelele și în toate unitățile de învățământ public, MECT îi revine sarcina de a asigura cadrul realizării acestui deziderat. „*Flexibilitatea*” de a trimite elevii minoritari la cultele cărora le aparțin pentru a studia religia în alte condiții decât cele garantate de școală, în condițiile neremunerării celor care performează această educație extrașcolară, constituie discriminare. În modul cel mai cinic cu putință, fără a oferi vreo soluție la cele ridicate de reprezentantul cultului greco-catolic, ministrul Hărdău și-a încheiat răspunsul dînd asigurări că MEC „acționează în sensul garantării respectării depline a libertății de gîndire, religie și conștiință, precum și în realizarea unei educații nediscriminatorii pentru toți copiii din România”.

Solicitările înaintate de Episcopul Virgil Bercea în numele cultului greco-catolic nu au fost rezolvate. Ca urmare, în septembrie 2007, la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării, a fost depusă o sesizare³⁷ semnată de Florin Jula, Secretar al Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, care reclamă discriminarea elevilor cultelor minoritare în cadrul procesului de învățământ „prin imposibilitatea studierii orelor de religie ale cultului din care fac parte, alese conform prevederilor legale, datorită faptului că statul român nu plătește aceste ore decât în cazul în care sînt constituite grupe conform Legii învățământului. În majoritatea școlilor, elevii greco-catolici nu se pot constitui în grupele prevăzute de lege, motiv pentru care *sînt obligați fie să aleagă altă materie, fie să participe la orele de religie ortodoxă* (s.n.). Nenumăratele cereri adresate Inspectoratului Școlar Bihor, dar și Ministerului Educației și Cercetării s-au lovit de *un refuz categoric* (s.n.) motivat de lipsa resurselor financiare pentru plata profesorilor care ar preda religia greco-catolică”.

Deși Legea nr. 48/2002 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare prevede la art. 2, alin. 5, lit. a) „instituirea unor măsuri speciale în vederea protecției persoanelor aflate în minoritate, atunci când acestea nu se bucură de egalitatea șanselor” iar prevederile *Codului Penal* (art. 316) spun că „îngrădirea de către un funcționar public a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean ori crearea pentru acesta a unei situații de inferioritate pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie se pedepsește cu închisoare strictă de la 2 la 5 ani”, libertatea elevilor de a studia religia greco-catolică „este îngădită”, se arată în sesizarea către CNCD a lui Florin Jula. Petentul argumentează că prevederile actuale cu privire la constituirea grupelor se transformă într-un impediment major pentru cultele minoritare, generator de discriminare. Petiția greco-catolicilor semnalează și alte fenomene îngrijorătoare și ilegale. Pentru a studia religia, elevii greco-catolici trebuie să se deplaseze în afara școlii, să efectueze un efort suplimentar. Inspectoratul Școlar Județen Bihor, după ce nu asigură șanse egale tuturor cultelor, a adresat cultului greco-catolic o notificare prin care amenință că, în cazul numirii profesorilor suplinitori de religie greco-catolică, „în cazul neconstituirii grupelor, plata va fi asigurată de către cult”, ceea ce contravine Constituției României care prevede că învățământul public este gratuit.

Cazurile de discriminare prin neasigurarea șanselor egale sînt frecvente și se regăsesc în cvasitotalitatea unităților de învățămînt public. Ele se datorează în primul rînd iresponsabilității, tratării superficiale de către MEC T a garantării respectării principiului nediscriminării, dar își au izvorul în modelul românesc de predare a religiei pe baze confesionale, pentru care nu există acoperire în resurse umane și financiare și care, astfel, produce discriminare.

Din chestionarele completate de elevi și profesori reiese că o proporție de 2,9% dintre elevi nu studiază la școală propria religie, ci o altă religie decît cea proprie, deci se găsesc într-una din situațiile de discriminare descrise mai sus.

Sesizarea lui Florin Jula către CNCD semnalează și un alt aspect discriminativ. Este de neacceptat situația actuală în care, spre exemplu, „în județul Bihor dispunem doar de 2 profesori de religie greco-catolică retribuiți de stat, iar în județul Sălaj nu există nici măcar un profesor plătit cu normă întreagă. Se naște în acest fel întrebarea

legitimă: cine predă religie elevilor din celelalte școli din județ? (...) A sosit momentul ca statul român să-și respecte cetățenii, indiferent dacă aceștia fac parte dintr-o comunitate religioasă minoritară".

Un profesor de educație civică din comuna vrânceană Boghești³⁸ a fost nevoit să părăsească școala, după ce colegii și sătenii, majoritar ortodocși, s-au dovedit intoleranți pentru că era de altă confesiune. Emil Marcu a fost marginalizat pentru că a refuzat să sărute crucea întinsă de preot la Te Deumul oficiat la începutul anului școlar 2006/2007. Totodată, dascălul, în vîrsta de 63 de ani, și-a declarat public apartenența la cultul penticostal. Profesorul Emil Marcu, care predă istorie, geografie și educație civică, a sesizat Inspectoratul Școlar Județean Vrancea cu privire la persecutarea sa. „Luni, 18 septembrie, la festivitatea de deschidere, s-a oficiat un Te Deum, moment în care cei prezenți, elevi, părinți, cadre didactice, preot au observat ca ați refuzat să sărutați crucea motivînd că sunteți de altă confesiune. Acest moment a fost interpretat în concepție proprie de fiecare parte implicată», se arată în răspunsul dat de Inspectoratul Școlar Județean Vrancea profesorului Marcu de reprezentanții IȘJ. În noaptea care a urmat, dascălului i-a fost refuzată găzduirea de către localnici, astfel că el a fost nevoit să doarmă pe scaunele din cancelaria școlii. „Nu mi-am imaginat ce probleme voi avea pentru faptul că *nu m-am supus ritualului ortodox* (s.n.) de a săruta crucea pe care preotul mi-a întins-o. Din acel moment, atitudinea colegilor s-a schimbat și am rămas ca un refugiat”, a declarat presei profesorul Emil Marcu. Ulterior, inspectorul general Dănuț Popoiu a susținut că dascălul a părăsit comunitatea în primul rînd pentru că era nemulțumit că nu a găsit o gazdă care să-i ofere „condiții acceptabile” și în al doilea rînd fiind deranjat de „discuțiile din sat”. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a mușamalizat incidentul:

2.5. Manualele de religie – analiză de conținut

În cadrul proiectului au fost analizate un număr de 32 de manuale și 1 caiet de lucru pentru elevi, cadre didactice și părinți, dintre care pentru ciclul primar 17, pentru ciclul gimnazial 5, iar pentru liceu 11. Structura pe confesiuni a oglindit în mare măsură proporția cultelor la ultimul recensămînt, fiind analizate manualele cultelor ortodox (17), romano-catolic, atît în limbile română, cît și maghiară (7), protestant (2), greco-catolic (2), unitarian (1), alianța evanghelică, care cuprinde

culte penticostale, baptiste și creștin după Evanghelie (3).³⁹

Pe de altă parte, din răspunsurile la chestionarele aplicate de Liga Pro Europa, 56,7% din respondenții elevi susțin că nu dispun de manuale de religie.

Prezenta analiză de conținut referitoare la manualele de religie nu are pretenția de a fi exhaustivă, ea se referă doar la acele manuale la care autorii raportului au avut acces și aparțin exclusiv religiilor creștine, pe site-ul MECT neexistând lista completă a manualelor acreditate sau în uz la ora actuală.

Manualele de religie evaluate de Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar (CNCEIP) sînt aprobate prin ordine ale Ministrului Educației, Cercetării și Tineretului. Unele manuale aflate în circuitul școlar nu au fost aprobate printr-un ordin al Ministrului, fiind avizate fie de Direcția Învățămînt Preuniversitar, fie aprobate de Comisia Patriarhiei Române pentru Învățămîntul Religios în Școlile de Stat și doar avizate de MECT.

Deși elevii nu dispun, în proporție importantă, de manuale de religie, pentru unii ani de studiu există și cîte trei manuale de religie, precum se poate vedea din Anexa nr. VI privind lista manualelor utilizate la prezenta cercetare, lăsîndu-se la latitudine a școlii și a profesonilor alegerea manualului care urmează a fi utilizat.

La o primă analiză concluzia este că majoritatea manualelor respectă curricula specifică aprobată de Ministerul Educației – de altfel o condiție a aprobării acestora –, excepțiile constituind mai degrabă inițiative partizane în favoarea calității.

În *Protocolul* încheiat la 11.09.1990 între Ministerul Educației și Științei și Secretariatul de Stat pentru Culte, privind introducerea educației moral-religioase în învățămîntul de stat, la pct. 3, se prevede că „educația moral-religioasă accentuează asupra elementelor de etică și istorie culturală. (...) Elaborarea programelor de învățămînt și predarea se vor face în spirit irenic, ținînd seama de principiile vieții comune într-un stat modern”, iar la pct. 2 se menționează că educația moral-religioasă este obiect de învățămînt și „are statut de disciplină opțională și facultativă”. Este interesant de remarcat că prevederile cheie ale acestui *Protocol* inițial nu au fost respectate, după cum se va vedea în această analiză. Educația „moral-religioasă” nu s-a concentrat pe elemente de etică și istorie culturală, programele de învățămînt și predarea nu au respectat (și nu respectă)

spiritul irenic, iar despre „principiile vieții comune într-un stat modern” se pare că tendința este de a le combate și nu de a le promova **Manualele de religie utilizate la ora actuală în școlile publice sînt în totalitate manuale confesionale.** Manualele de religie aprobate de MECT sînt în proporție covârșitoare manuale confesionale, de învățatură bisericească, și doar într-o proporție redusă manuale de cultură religioasă generală.

Există o variație mare de la o religie la alta în privința proporției dintre secțiunile confesională, dogmatică, de prezentare a propriei religii și de prezentare a altor religii, precum și între modul de prezentare a religiilor în general, remarcîndu-se adesea o lipsă stridentă a echidistanței în tratare. Conținutul este lăsat la aprecierea autorilor, chiar și din punct de vedere al aspectelor cantitative. Între manualele diferitelor culte există diferențe izbitoare în privința mesajului de toleranță, acceptare a diversității, ecumenism, unele manuale ortodoxe nesfiindu-se să înfiereze alte culte în mod direct.

Există și manuale care, cel puțin în linii mari, corespund principiilor respectului pentru alteritate. Bunăoară, dintre manualele analizate, manualul de *Religie-Cultul Romano-Catolic* (Római katolikus vallás) pentru clasa a X-a, în limba maghiară, editat de Editura Studium Cluj, în 2005, autor Baróti László-Sándor, este un autentic manual de istoria religiei, lipsit de partizanat religios, făcînd aproape abstracție de religia căreia îi aparține. Manualul respectiv, ca și cel de religie romano-catolică dedicat clasei a IX-a și apărut la aceeași editură, consacrat studierii Bibliei, ar putea constitui exemple pentru predarea disciplinei „Religie”, fără catehizare și partizanat religios, în spiritul unui ecumenism (creștin) autentic.

Programele școlare urmează și ele modelul confesional, așa încît indicația curriculară privind valorile ce urmează a fi predate, le împarte, spre exemplu, în valori ale cultului ortodox, adventist, catolic etc., departe de idealul valorilor universale. Se introduc de la bun început diferențe de percepție asupra valorilor, ceea ce poate conduce, la sfîrșitul școlarității, la situația paradoxală datorită căreia elevii, deși au urmat același învățămînt de stat, au convingeri diferite în privința valorilor de toleranță și acceptare a diversității confesionale, iar societatea se confuntă mai apoi, și din această pricină, cu falii mentale. Iată cum, coeziunea socială, un concept promovat de Consiliul Europei⁴⁰, al cărui membru este și România, poate fi eludat

prin lipsa de normativitate și absența standardelor naționale în predarea disciplinei religie. Cum România este un stat prin excelență centralizat, nu poate să nu surprindă această lejeritate normativă în cazul disciplinei religie.

Cu titlu de exemplificare, iată câteva extrase din programele școlare ale ciclului primar la obiectul religie:

- „Programa urmărește să vină în întâmpinarea dorinței de cunoaștere a elevilor, oît și a *idealurilor Bisericii Ortodoxe* (s.n.) în ceea ce privește educația tinerilor în spiritul credinței.”

- „Cultul Creștin Adventist de Ziua a Șaptea își propune să ofere elevilor posibilitatea cunoașterii Bibliei *în modul în care aceasta este înțeleasă de către Biserica adventistă*” (s.n.).

- „Cultul Reformat și Cultul Evanghelic își propune să ofere elevilor oportunități pentru cunoașterea și înțelegerea caracteristicilor principale *ale propriei confesiuni religioase*” (s.n.).

Ceea ce lipsește este tocmai idealul educațional unic, enunțat în chiar *Legea învățămîntului*, astfel că la capătul școlarității obligatorii, elevii care absolvă același învățămînt de stat, sînt posesorii unui set de valori uneori antagonice și antagonizante.

Manualele de religie între mesajul pozitiv și mesajul violent

Dacă majoritatea preceptelor religioase tratate în cadrul manualelor pentru ciclul primar, la toate confesiunile, se fac în cheie pozitivă, există totuși excepții semnificative. În centrul mesajului creștin al manualelor se află iubirea aproapelui, respectarea divinității, sinceritatea, dreptatea, bunătatea.

Unele manuale însă prezintă păcatul, și consecința acestuia, pedeapsa, într-o cheie excesiv de crudă și morbidă pentru vîrsta copiilor cărora li se adresează.

Manualul de Religie. Cultul ortodox. Clasa I, Editura Sf. Mina Iași, autori Camelia Muha, Maria Orzetic, Elena Mocanu, aprobat de MEC cu Ordinul nr. 4177/02.07.2004, la paginile 50-51, sub titlul *Faptele rele – încălcarea voinței lui Dumnezeu*, prezintă pentru copii imagini cu fapte considerate de autore ca „fapte rele”: „să nu-ți faci cruce trecînd în fața unei biserici, să te urci în copaci, să dormi duminică pînă la ora zece dimineața, să te joci cu mingea în clasă sau pe stradă” – faptă a cărei umare este pedeapsa divină – „te calcă mașina” (!).

Cam același tip de mesaj îl întîlnim și în *Manualul Alianței Evanghelice din România* (Editura Little Lamb din Suceava) care, la

același capitol intitulat *Păcatul trebuie pedepsit*, citează trunchiat din *Epistola Sfântului Pavel* către romani „Plata păcatului este moartea...” (*Romani 6:23*), sugerînd copiilor de 6-7 anișori că moartea celor dragi se datorează păcatului săvîrșit de aceștia, fără a continua fraza biblică cu „dar darul fără plată al lui Dumnezeu este viața vecinică în Isus Hristos, Domnul nostru.” Același citat trunchiat, cu aceeași finalitate înspăimîntătoare, se regăsește și în *Manualul de religie ortodoxă pentru clasa a III-a*, Editura Didactică și Pedagogică, București, p.24.

Autorii manualelor de religie din ciclul primar merg chiar mai departe, promovînd violența fizică asupra copiilor, atît pe cea de sorginte divină, cît și pe cea a părinților. Divinitatea este prezentată ca o entitate necruțătoare și capabilă de răzbunări îngrozitoare. Le sînt oferite copiilor exemple cu orori ca argument pentru a nu cădea în păcat și a evita astfel pedeapsa divină. Sînt incriminate și pedepsite violent fapte banale, dar considerate ca fiind încălcări grave ale poruncilor divine. Abundă îndemnul la violență și sînt legitimate lapidarea și uciderea celor care calcă în vreun fel poruncile divine. Morala este construită fie ca un comerț cu divinitatea de genul „mă rog ca să obțin un avantaj de la divinitate”, fie fundamentată pe frica de pedeapsa divină sau părintească.

În același manual de *Religie. Cultul ortodox. Clasa I*, de la Editura Sf. Mina, Iași, li se spune copiilor explicit că dacă fac vreun lucru greșit vor fi pedepsiți: „Neascultarea se pedepsește!”. Iar pedepsele sînt violente. Manualul conține imagini cu copii pedepsiți violent, pentru fapte însă benigne. La pagina 23, vedem într-o poză o fetiță jucîndu-se, iar apoi în imaginea imediat următoare este prezentată consecința nefastă a acestui lucru, fetița este la pat, sub observația medicului. Morala indusă copiilor este una întemeiată pe frica de pedeapsă violentă. La pagina 49 a aceluiași manual, o altă imagine violentă prezentată de o poezie îndoielnică semnată de M. Popescu: „Alina, a mea colegă, / E-n spital de-o săptămînă, / Jucîndu-se fără grijă, / Ea, căzînd, și-a rupt o mînă. (...)”. Obsesia autoarelor acestui manual pare a fi o constantă asociere dintre joacă și consecințe nefaste ale acesteia.

În *Caietul de Religie creștin ortodoxă pentru elevi, cadre didactice și părinți clasa a VIII-a*, Ed. Sf. Mina, la pagina 10 este prezentată o imagine deosebit de violentă de natură să înspăimînte pe foarte mulți

adolescenți: „După Judecata de Apoi, dreptii vor merge să se veselească în împărăția lui Dumnezeu, iar păcătoși vor fi aruncați în întunericul cel mai dinafară, unde va fi plângerea și scrâșnirea dinților.”

În manualul de *Religie. Cultul ortodox, pentru clasa a III-a*, Editura Sf. Mina, la pagina 19, Dumnezeu este prezentat, ad litteram, fără explicații, ca extrem de violent și răzbunător:

„Ca să-l determine pe faraon să-i elibereze din robie pe evrei, Dumnezeu a trimis asupra egiptenilor zece pedepse foarte grele”: a transformat în sânge apa râului Nil; a acoperit cu broaște tot pământul Egiptului; au apărut țintari peste tot; a umplut casele și pământul egiptenilor cu tăuni; au murit de foame multe vite; au apărut răni și bube pe oameni și pe vite; a trimis grindină, apoi lăcuste care au distrus totul; a trimis întuneric peste Egipt; a ucis pe primii băieți nou născuți în familiile egiptenilor.”

După prezentarea acestor orori și atrocități le este copiilor pusă întrebarea: „Ce trebuie să faci pentru a te feri de pedeapsa părinților și a lui Dumnezeu?”, lipsind tocmai imaginea bunătații, a unui Dumnezeu sau părinte iertător, care este, pînă la urmă, esența creștinismului. La pagina 21, în același manual, i se cere elevului să relateze: „Un moment din viața sa în care crede că a fost pedepsit de Dumnezeu pentru o greșală”.

Nu doar la clasele mici sînt întîlnite imagini violente, ci și în manualele de liceu. În manualul *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa a X-a*, Grupul editorial Art, autori: Mihaela Panovschi, N. Argatu, S. Vlad, A. Vlad, D. Zăbavă, aprobat prin Ordinul MEC nr. 3787 din 05.04.2005 se regăsesc pasajele următoare:

„(...) Biserica creștină a dus și duce o luptă continuă împotriva tuturor practicilor magice din toate timpurile. Sfinții Părinți au oferit un exemplu admirabil, demn de urmat prin lupta împotriva magiei și a tuturor formelor de manifestare a acesteia”. Împotriva superstițiilor și a practicilor magice sînt aduse argumente din Vechiul Testament și din Noul Testament. Vechiul Testament oprește cu desăvârșire vrăjitoria și practicile magice, cerînd *pedeapsa cu moartea* pentru practicanți – „*pe vrăjitori să nu-i lăsați să trăiască*” (Leșire 22, 18), „*orice bărbat sau femeie se va îndeletnici cu chemarea duhurilor celor morți ori cu vrăjitoria, cu moarte să se omoare, cu pietre să-l uciideți: vinovați sînt*” (Levitic 20, 27)

Negativul pedepsei violente este răsplată pentru rugăciune. Astfel

la pagina 29 a aceluiași manual de religie ortodoxă, Clasa I, Editura Sf.Mina, sînt imagini cu o fetiță care se roagă să cîștige un campionat de șah, iar Dumnezeu îi împlinește rugăciunea și o ajută să ia locul întii. Acest lucru sugerează că alți competitori nu s-au rugat și că din acest motiv nu au reușit ei să ocupe primul loc. În partea de jos a paginii este menționată învățătura: „Rugăciunea stăruitoare și plăcută lui Dumnezeu nu rămîne fără răspuns.” Comerțul cu divinitatea este afirmat direct și la pagina 37, printr-o altă învățătură de același tip: „Participarea la slujbele de la biserică *ne aduce mult folos* (s.n.).”

Violența, inclusiv față de copii, se întîlnește la tot pasul și este prezentată ca un lucru firesc. De exemplu, într-un alt manual, este oferită copiilor aceeași imagine agresivă a divinității.

În *Abecedarul Micului Creștin*, Ed. Didactică și Pedagogică, 2002, autor Preot Ioan Săuca, o istorioară cu rol moralizator arată astfel: „Vasilică este un copil rău. El s-a urcat pe o scară să strice cuibul rîndunelelor. Dar a pățit-o! Dumnezeu l-a văzut și *i-a tras scara* (s.n.) (manualul prezintă și o poză sugestivă cu Vasilică zăcînd inconștient cu scara căzută peste el). Băiatul nu s-a mai putut bucura de vacanță, avînd nevoie de tratament medical. Rîndunelele zboară fericite și îi mulțumesc lui Dumnezeu că a avut grijă de ele”.

Atitudinile intolerante sînt inculcate uneori, chiar din ciclul primar. Același manual de clasa I, *Religie. Cultul ortodox*, Ed. Sf.Mina îi învață pe copii: „Cît a trăit pe pămînt, Domnul nostru Iisus Hristos a făcut numai bine oamenilor. De aceea mulți Îl iubeau, Îl urmau și Îl ascultau. *Oamenii răi nu credeau că El este Dumnezeu.*” (s.n.): Necredința sau scepticismul sînt asociate cu răutatea, ceea ce va genera intoleranță față de necreștini, poate chiar antisemitism, mai ales că în partea de jos a paginii sînt puse întrebări precum: „De cine a fost judecat și răstignit Domnul nostru Iisus Hristos? De ce?” care se pretează la răspunsuri cu conținut intolerant, antisemit.

Ritualismul religios excesiv este, de asemenea, prezent în manuale, confirmînd încălcarea, prin modelul de educație religioasă confesională, caracterului laic al învățămîntului public.

Rugăciunile colective la începutul și sfîrșitul orelor reprezintă o încălcare a libertății de gândire, conștiință și religie a elevilor. Nu întîmplător, rugăciuni colective de acest fel nu sunt permise în școlile publice din Statele Unite și din democrațiile vest europene. Dar manualele de religie ortodoxă aprobate de Ministerul Educației le

consacră. Un exemplu găsim în *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa I*, Editura Sf. Mina, pag 62:.

„Ce rostește un elev
Cuminte și educat,
La-nceput de nouă zi
Cînd în clasă a intrat?”

În dreapta acestor versuri este o poză cu toți elevii unei clase rugîndu-se. Apoi:

„Ce rostește un elev,
Cînd programul s-a sfîrșit
Și spre casă bucuros
Cu pași repezi a pornit?”

În stînga versurilor este o altă poză cu toți elevii rugîndu-se.

De altfel, în manualele de religie, rugăciunile colective în sălile de clasă sunt de asemenea o constantă, ca și pozele cu elevi care trebuie să își facă semnul crucii oriunde ar întîlni o biserică ortodoxă.

Un aspect calitativ care nu poate fi trecut cu vederea privește valoarea poezioarelor din unele manuale de religie (*Manual de religie clasa a IV-a*, Ed. Didactică și Pedagogică, Buc. 2002, *Rugăciunea mamei* de Teodor Castrișanu; *Religie, cultul ortodox*, manual pentru clasa a I-a, Ed. Sf. Mina, Iași, 2005, „capodoperele” lui M. Corneliu etc.) care frizează penibilul și care afectează în mod evident calitatea educației.

Afirmațiile intolerante din manualele de religie. Afirmațiile intolerante și persiflante față de alte culte sau față de alte opinii privind religia, prezentarea tendențioasă a punctelor de vedere critice față de religie își găsesc și ele legitimarea în manualele de religie. Manualele și caietele de religie nu se rezumă la prezentarea aspectelor esențiale ale unei credințe religioase, ci au pasaje și capitole dedicate incriminării, persiflării și prezentării tendențioase a altor credințe sau curente de gândire.

Astfel, în capitolul 14, *„Culte religioase după Reformă”*, din *„Religie creștin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice și părinți”*, clasa a VIII-a, Editura Sf. Mina, este pus motto-ul: „Se vor ridica hristoși mincinoși și proroci mincinoși și vor da semne mari și chiar minuni, ca să amăgească, de va fi cu puțință, și pe cei aleși.” (*Matei 24, 5-24*). Pentru a ilustra acest lucru, caietul de religie face o scurtă prezentare, la paginile 47-49, a unora dintre cultele neoprotestante.

Prezentarea este însă una șocant de ofensatoare și tendențioasă:

„Advențiștii. (...) Întemeietor: W. Miller (fermier din America). Neavînd puterea pentru înțelegerea Bibliei, a scos din ea o *rătăcire* (s.n.): venirea a doua va fi între 1.03.1843 și 1.03.1844, cînd Hristos va întemeia o împărăție de o mie de ani (milenism). Dar a mărturisit public greșeala (i-a îndemnat pe adepții săi să treacă la bapțiști) și a urmat scindarea advențiștilor în numeroase grupări.”

„Advențiștii reformiști. Mișcarea reformistă a advențiștilor de ziua a șaptea: Margareta Rosen din Los Angeles s-a separat de prima grupare și a propus reforme. De pildă, ea a propus ca advențiștii adevărați să nu pună mînă pe arme pentru a ajuta statele în război. La noi mișcarea a fost adusă de soldatul Kremer (1918).”

„Penticostalii. (...) Ei susțin că toți membrii au botezul cu Duhul Sfînt și cu foc pe care l-au primit asemenea Apostolilor la Cincizecime. Ca semn al „pogorîrii” Duhului Sfînt, ei emit bolboroseli fără sens, numindu-le pe acestea glosolalie sau vorbire în limbi (susținînd că ele sunt identice cu ceea ce au trăit Sfînții Apostoli la Cincizecime); au mai fost numiți „Tremurători”, din cauza tremurăturilor pe care le manifestă sub pretinsa influență a Sfîntului Duh. Întemeiere: Pastorul baptist Carol Parham, după 1900, în America, a început să propovăduiască *rătăcirea* (s.n.) că Sfîntul Duh se revarsă din nou cu putere la a doua pogorîre a Sa (la 3.01.1911, s-a pogorît deja peste 13 sectari).”

Apoi, la capitolul 15, *Ortodoxia și Ecumenismul*, este scris la pagina 50 următorul pasaj: „Adevărata unitate de credință se va realiza atunci cînd creștinii Bisericilor din lume vor mărturisi într-o inimă și-un cuget ceea ce a stabilit și ne învață Biserica dreptmăritoare în Simbolul Credinței, formulat de Sinodul al II-lea ecumenic de la Constantinopol din 381: „Cred în una, sfîntă, sobornicească și apostolească Biserică”. Aceasta se va realiza cînd va binevoi Dumnezeu să *înmoaie inima celor care zac în greșeală* (s.n.) ca aceștia să se întoarcă la Biserica cea dreptmăritoare.” La pagina 59 se spune elevilor că: „Activînd pentru întărirea credinței ortodoxe strămoșești, Biserica noastră se opune acțiunii unor secte care, cu sprijin material de peste hotarele țării, încearcă să facă prozeliți printre creștinii ortodocși (sectele vor să-L vestească pe Hristos poporului român, ca și cum acesta nu L-ar cunoaște pe Mîntuitorul de aproape două milenii!).”

Această manieră de prezentare este evident una care dorește să ridiculizeze alte credințe recunoscute de statul român. Adepții acestor culte sunt denumiți „sectari”, iar întemeietorii lor și anumite practici cultice ale acestora sînt ironizate și prezentate în mod tendențios, ca rătăcirii, singura biserică „dreptmăritoare” fiind cea ortodoxă.

Manualul *Religie. Cultul Greco-Catolic*, pentru clasa a IX-a, Editura Dacia 2005, nu este nici el mai clement, ținta fiind de astă dată ateismul sau stilul de viață modern. La pagina 83 se afirmă că Papa Paul al VI-lea definea ateismul drept „fenomenul cel mai grav al timpului nostru”, iar la pagina 87 se spune că „faptul că Dumnezeu este lăsat deoparte în favoarea liberalismului, individualismului, materialismului (așa cum se întâmplă mai peste tot în occident dar și în fostele țări socialiste în ultima perioadă) duce la apariția sectelor și a unor superstiții moderne.”

Culminația discursului ofensator la adresa altor culte se regăsește în manualul *Religie. Cultul ortodox. Manual pentru clasa a XI-a*, Editura Corint, devenit între timp de tristă faimă, pentru conținutul său intolerant, dar și pentru faptul că volumul era coordonat de nimeni altul decît Adrian Lemeni, la acea dată Secretarul de Stat pentru Culte din Ministerul Culturii și Cultelor (MCC).

Manualul coordonat, așadar, de Adrian Lemeni și avîndu-i ca autori pe Jean Nedelea, asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea București, Georgian Păunoiu, asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea București, Silviu Tudose, diac.asistent drd. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, Universitatea București, este un manual aprobat prin Ordinul MEC nr. 4446 din 19.06.2006 și realizat în conformitate cu programa analitică aprobată prin Ordin al MEC nr. 3252 din 13.02.2006.

În Capitolul 7 intitulat „*Libertate religioasă și prozelitism*”, la pagina 90, sînt atacate practic toate cultele religioase din România, cu excepția, evident, a ortodoxiei. Accentul cade pe discreditarea acelor „mișcări religioase care acționează în spațiul unei confesiuni creștine tradiționale, prin metode nedemne, inacceptabile din punct de vedere social și moral. Acest fenomen poartă numele de *prozelitism* (s.a.). Fenomenul poate deveni o sursă de tensiune între biserici, creînd confuzie chiar între credincioși”. Și pentru a nu lăsa loc de îndoială,

autorii îi demască pe prozeliți. Ținta predilectă este Biserica Greco-Catolică:

„Instituind primatul papal, Biserica Romei a văzut misiunea nu doar în evanghelizarea necredincioșilor, ci și în reîntoarcerea celorlalți creștini sub autoritatea episcopului Romei. Așa au apărut «misiunile» catolice în spațiul ortodox, nefiind însă decît o *strategie agresivă* (s.n.) de a-i atrage pe ortodocși la catholicism. Acest *prozelitism catolic*, numit *uniatism* (s.n.), a fost aplicat în Ucraina (sec. al XVI-lea), în Polonia (sec. al XVII-lea) și mai tîrziu în Transilvania (începutul sec. al XVIII-lea), instituindu-se astfel Biserica Greco-Catolică. Trebuie să cunoaștem acest *adevăr istoric* (s.n.), pe care cronicile vremii îl mărturisesc *indubitabil* (s.n.). Mai mult, în dialogul recent dintre ortodocși și catolici, ambele părți au recunoscut că *uniatismul a fost metodă contrară Tradiției Bisericii, devenind o sursă de conflicte și diviziuni pînă astăzi*” (s.n.).

Atacul virulent la adresa altor culte, recunoscute în România, continuă în aceeași notă calomnioasă, la pagina 91 afirmîndu-se despre „secte”: „Aceste asociații și mișcări religioase își desfășoară «misiunea» prin mijloace *nedemne de Evanghelie* (s.n.). Este un motiv în plus pentru ca, fără false menajamente, și în România să se prezinte realist lucrurile în ceea ce privește *răul generat de prozelitismul sectelor* (s.n.). Paradoxal, există cîteva *grupări sectare interzise în occident* (s.n.), dar care în România desfășoară acțiuni prozelitiste în deplină libertate. Deși în România nu au statut de cult, ci sunt numite fie organizații religioase (Martorii lui Iehova), fie asociații sau fundații religioase (Bahá’i, mormoni), *aceste mișcări aplică strategii prozelitiste* (s.n.). Este necesar să cunoaștem psihologia acestor grupuri, pentru ca «misiunea» lor să nu înșele conștiința noastră, afectînd familia și comunitatea Bisericii. Care sînt formele concrete de prozelitism? Lucrînd întotdeauna «sub masca binelui», sectele cîștigă adepți prin folosirea unor *mijloace nedemne de misiunea creștină: îndoctrinare, mituire, șantaj, exploatarea sărăciei, fanatism*” (s. n.).

Manualul era, vai, coordonat de Adrian Lemeni, lector dr. la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” care în poziția sa de Secretar de Stat pentru Culte la Ministerul Culturii și Cultelor ar fi fost cel mai în măsură să știe că „sectele” atacate în manualul său au statut de culte recunoscute oficial în România, pentru a nu

mai vorbi de toleranța față de toate cultele religioase care ar trebui să se manifeste într-un Minister al Cultelor.

Analiza acestui manual ridică întrebări serioase și asupra conținutului învățământului teologic, finanțat tot din fonduri publice și, mai nou, integrat în cele mai prestigioase universități (laice?) din România, al căror spirit academic, iată, îl compromit.

Nu mai puțin, manualul *Religie. Cultul Ortodox, pentru clasa a X-a*, Editura Dacia Cluj 2005, autori Dorin Opreș, Irina Horga, Monica Opreș, Antoaneta-Firuța Tacea, apărut sub egida Patriarhiei Române și aprobat cu Ordinul MEC nr.3787/2005, vorbește despre greco-catolici în termeni inadmisibili. În capitolul „Ortodoxia în contextul creștinismului românesc”, la pagina 70, autorii găsesc cu cale să le predea elevilor următoarele învățături: „Evenimentul care a zguduit (s.n.) în modul cel mai profund unitatea de credință a românilor din Transilvania a fost Uniația (1701). Aceasta a condus la formarea Bisericii Greco-Catolice, confesiune catolică de rit bizantin. *Dezbinarea* (s.n.) în planul credinței a românilor transilvăneni a avut consecințe majore, determinând instaurarea unui climat de neînțelegere și neîncredere reciprocă, cu efecte pe termen lung”, ceea ce sugerează elevilor ortodocși că biserica răspunzătoare pentru a fi „dezbinat” credința românilor transilvăneni este damnabilă pînă în ziua de astăzi. Manualul, utilizat în Transilvania, are menirea de a întreține suspiciunea față de greco-catolici, de a-i culpabiliza, de aici izvorînd, încă de pe băncile școlii (publice!), și teza că aceia care nu sînt ortodocși, nu pot fi buni români, căci au „zguduit” unitatea de credință, una din ideile fundamentale ale național-ortodoxismului românesc de ieri și de azi. Este izbitor că nici acest manual, nici altele, de religie ortodoxă, nu consacră nici măcar o mențiune contribuției Bisericii Greco-Catolice la deșteptarea sentimentului național al românilor și nu face nici o referire la persecutarea și interzicerea acestei biserici în perioada comunistă. În contrast cu Uniația, BOR este prezentată apoteotic, „istoria Bisericii Ortodoxe Române este strîns legată de istoria poporului român”. Este interesant de menționat că acest manual, în ediția sa aproape identică din 2002, avînd aceiași autori, nu includea aceste referiri la Biserica Greco-Catolică, iar capitolul al V-lea din ediția 2002 se intitula „Ortodoxia și cultura națională”, și era unul descriptiv și corect. Rămîne întrebarea cum se produc aceste fenomene de involuție și radicalizare a manualelor.

Într-un alt manualul de religie ortodoxă, coordonator tot Adrian Lemeni, aprobat de Ministerul Educației și Cercetării cu ordinul MEC nr. 3787/05.04.2005 la capitolul „*Ortodoxia și problemele lumii contemporane*”, pagina 94, stă scris: „Numeroasele forme de așazisă spiritualitate propuse astăzi și care promet obținerea unor puteri miraculoase decurg cel mai adesea dintr-o influență directă a demorilor. Magia, spiritismul sau anumite puteri ale yoghinilor care confera puteri supranaturale sunt în strinsă legătură cu lucrarea demonilor. (...) Spre deosebire de yoga, creștinismul este o religie a vieții și a învierii (...) Yoga și teoria reîncarnării predispun la fatalitate (...) Creștinismul iubește și preamărește viața, yoga, cu toate formele sale, o disprețuiește, socotind-o numai suferință. De aceea se lucrează permanent cu desființarea ei. Creștinismul făgăduiește omului viața veșnică, yoga arată intrarea în neantul necondiționat. Creștinismul îl arată pe om și după trecerea spre viața veșnică ca personală; yoga lucrează la pierderea personalității...În yoga, eul purificat va părăsi această „vale a plîngerii” în mod definitiv, pierzîndu-se în izolare sau stingere.” (Pr. Vasile Pop, *Yoga și isihasmul*). În aparență avem de-a face cu un aspect meritoriu al manualelor confesionale, acela de a prezenta și alte religii sau credințe. În esență, aceste comparații nu sînt nevinovate, ele nu țintesc informarea elevilor, ci consolidarea convingerii că numai cultul lor este legitim, alte culte sau practici fiind, iată, lucrarea demonilor. E de presupus că astfel pregătiți, elevii din învățămîntul public românesc vor fi persoane handicapate, dezavantajate într-o lume globală.

Bibliografia recomandată elevilor ridică și ea, în anumite cazuri, întrebări serioase. Astfel, manualul *Religie. Cultul ortodox*, pentru clasa a X-a, învățămîntul liceal și școala de arte și meserii (coordonator Adrian Lemeni, Editura Corint, 2005) conține o listă de pagini de internet spre a fi accesate de elevi pentru aprofundarea cunoștințelor.

Materialele postate pe aceste pagini web sînt însă de o intoleranță virulentă, fundamentaliste și periculoase. Spre exemplu, pe o pagină (<http://www.crestinortodox.ro>) la care se face trimitere, elevii pot lectura documentele Conferinței teologice inter-ortodoxe întrunite pe 20 Septembrie, 2004, la Tesalonic, Grecia: „*Ecumenismul: Origini. Așteptări. Demistificare*”. În capitolul „*Ecumenismul este o creație a papismului și a protestantismului, care ascunde înstrăinarea de Adevărata Biserică*” stă scris : „Ecumenismul nu are absolut nici o

legătură cu ecumenicitatea și catolicitatea Bisericii, care este pe deplin păstrată, atât geografic cât și ecleziologic, în Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească Biserică, adică Biserica Ortodoxă, care continuă să creadă ceea ce a fost crezut «întotdeauna, pretutindeni și de către toți.» Existența ereziilor nu neagă nici unitatea, nici ecumenicitatea și nici catolicitatea Bisericii. Biserica continuă să fie una și universală. *Erezii și schisme ca «bisericele» «catolice» și protestante ale Apusului sau cele anti-calcedoniene ale Răsăritului nu sînt bisericile locale autentice și legitime ale acelor ținuturi* (s.n.); aceste biserici redobîndesc unitatea și catolicitatea, devin adevărate biserici, doar atunci când sunt reintegrate în credința și viața Bisericii Ortodoxe Sobornicești (Catolice), *care nu este doar adevărata Biserică, ci și singura Biserică*. (s.n.) Prin urmare, de la bunul lui început și pînă în ziua de astăzi, așa-numitul «Conciliu Mondial al Bisericilor», ca vehicul (purtător) al ecumenismului protestant. este, într-un adevărat sens ecleziologic, un «Conciliu Mondial al ereziilor și schismelor. Papismul s-a îndepărtat de unitatea și catolicitatea Bisericii la începutului celui de-al doilea mileniu prin schisma din 1054 și îmbrățișarea unor erezii precum „filioque”-le și „primatul papal.» Biserica pe atunci ortodoxă a Romei, care a strălucit mulți sfinți, mucenici și mărturisitori, a fost trasă în erezie și înșelare. Ruptă de una și adevărata Biserică, Biserica locală a Romei, fiind captivă a scolasticismului și a năzuințelor lumești ale papilor, nu numai că a eșuat în a păstra creștinătatea apuseană unită, ci chiar a devenit o sursă de noi erezii și schisme, cum ar fi Reforma protestantă a veacului al XVI-lea în diferitele ei forme, Anglicanismul sau Vechiul Caolicism.” Ce confuzii poate crea în mintea unui tînar de 16-17 ani lectura acestor rînduri, dacă elevul conștiincios ia în serios recomandarea bibliografică, dar în paralel lecturează, bunăoară, declarațiile fraterne, ecumenice, ale ortodocșilor participanți la a Treia Adunare Ecumenică Europeană de la Sibiu, 2007, capitală culturală a Europei!

Alt site (www.credo.ro) indicat ca sursă bibliografică pentru liceeni, este o pagină web care conține opiniile, nu tocmai tolerante despre greco-catolici ale Sf. Cuv. Paisie de la Neamț: „Unia (uniatismul) este o așchie desprinsă de la Sfînta Biserică a Răsăritului și unire cu necredincioasa, ca să nu-i zic biserică rîmlenească. Unia este înșelăciunea diavolului (s.n.), ce-i vînează pe cei nesocotiți întru

pierzanie. Unia este un lup răpitor de suflete în piele de oaie. Unia este veninul aducător de moarte, în chip de miere, ce pierde sufletele. Unia este mlădița înainte-mergătoare a antihristului, ce ademenește cu măgulire pe cei mai neștiutori într-o pierzanie. Unia este prăpastia iadului pentru cei ce nu au parte de cuget. *Unia este luda* (s.n.), ce cu lingușitorul sărut a vîndut Credința Pravoslavnică. Unia este ca și rîmlenii (catolicii) eretici. Cum, dar, uniații nu sunt rîmleni, cînd toate dogmele Credinței Ortodoxe le-au călcat în picioare și pe cele rîmlenești le-au adoptat, zicînd cu nerușinare, precum că Duhul Sfînt purcede și de la Fiul? Și papei de la Roma, adevăratului eretic, acelaia i se închină și, în loc de Hristos, pe el de căpetenia bisericii îl au. [...] Un asemenea jurămînt, adică anatema, asupra celor ce se împotrivesc și nu se supun Soborniceștii Biserici, este pusă de patriarhii Răsăritului sobornicește, nu doar pentru o oarecare vreme, ci pînă la sfîrșitul lumii va rămîne tare și neclătită și nedezlegată cu darul lui Hristos.” (*Cuvinte și scrisori duhovnicești*, vol. II, Chișinău, 1999, p.49)

Dezechilibrul dintre creaționism și evoluționism

Creaționismul este prezent în totalitatea manualelor de religie, fără menționarea evoluționismului, fenomen explicabil și prin caracterul confesional al predării. Recent, Asociația Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință a protestat public⁴¹ din cauza eliminării referințelor la evoluționism. Teoria evoluției speciilor și a omului nu mai figurează nici în programa pentru bacalaureat, nici în programa curentă de biologie, fiind eliminate lecțiile de prezentare a acestora din studiul biologiei și a temei „Dumnezeu” din programa și manualele de Filosofie de clasa a XII-a, prin Ordin al ministrului Educației, Cercetării și Tineretului.

Eliminarea evoluționismului din manuale, fenomen întîlnit și în alte state europene, este considerat un pericol de către Consiliul European, care a adoptat de curînd *Rezoluția nr. 1580 din 4 octombrie 2007*, intitulată *Pericolul creaționismului în educație*. În primul alineat al Rezoluției se subliniază: „(...) Scopul este acela de a avertiza împotriva anumitor tendințe care intenționează să prezinte *credința ca fiind o știință* (s.n.). Credința și știința trebuie separate. Nu este vorba de antagonism. *Știința și credința trebuie să poată coexista* (s.n.). Nu este vorba de a situa pe poziții opuse credința și știința, dar este necesar să împiedicăm credința de a ajunge să fie opusă

științei.", iar Rezoluția cere statelor membre, deci și României, membră a Consiliului Europei din 1993: „(19.1.) să apere și să promoveze cunoștințele științifice; (19.2.) să consolideze predarea fundamentelor științei, a istoriei sale, a epistemologiei și metodelor sale, pe lângă predarea cunoștințelor științifice obiective; (19.3.) să facă știința mai ușor de înțeles, mai atractivă și mai apropiată de realitățile lumii contemporane; (19.4.) să se opună cu fermitate predării creaționismului ca disciplină științifică, pe picior de egalitate cu teoria evoluției (s.n.), și în general să opună rezistență prezentării ideilor creaționiste în cadrul oricărei alte discipline în afară de religie; (19.5.) să promoveze predarea evoluției ca teorie științifică fundamentală, în cadrul planului de învățământ.”⁴²

Deocamdată autorii manualelor de religie și MECT nu par deranjați de conținutul învățământului religios de la noi. În manualul de clasa I, *Religie. Cultul ortodox*, Ed. Sf. Mina, la pagina 20, li se spune elevilor că: „Dumnezeu l-a creat pe om după chipul Său: i-a dăruit suflet înzestrat cu gândire, simțire și voință. Primul om a fost numit Adam. El a fost făcut din pământ. Apoi, Dumnezeu a suflat în fața lui suflare de viață. Prima femeie, Eva, a fost făcută dintr-o coastă a bărbatului său. Dumnezeu i-a pus stăpîni peste tot pământul. Omul este cea mai frumoasă ființă de pe pământ creată de Dumnezeu.” Aceste lucruri sînt prezentate copiilor ca o certitudine științifică, cu aerul că reprezintă o cunoaștere obiectivă. Dacă acest enunț este legitim într-un catehism predat la biserică, el este cel puțin neavenit într-o școală publică, laică.

Creaționismul este prezentat în mod literal, în contrast cu teoriile științifice și la paginile 11-12 din „*Religie. Cultul ortodox.*”, manual pentru clasa a XI-a, Editura Corint: „Sfinții părinți evidențiază apariția vegetației înaintea soarelui pentru a accentua că întreaga lume își are originea și susținerea în Dumnezeu. Întreaga vegetație ce împodobește pământul nu-și datorează existența luminii solare, nici osterelii omului, ci puterii creatoare a lui Dumnezeu. Sf. Ambrozie al Milanului arată că soarele a fost făcut după apariția vegetației pe pământ: „Fie ca pământul să odrăslească înainte de a primi întărirea îngrijire a soarelui, spre a nu se da prilej de sporire omeneștii rătăcirii. Fie ca toți să știe că nu soarele e pricinuitorul creșterii plantelor. (...) Cum ar putea soarele să dea putere vieții plantelor crescătoare, cînd acestea au fost mai înainte făcute să

crească de dătătoare de viață putere ziditoare a lui Dumnezeu, înainte ca soarele să fi început a lua parte la viețuire? Soarele e mai tânăr decît mugurii, mai tînăr decît ierburile."

Respingerea explicației științifice asupra succesiunii apariției soarelui, planetelor și vieții este întărită mai jos de pasajul următor din același manual:

„Ziua a IV-a. Dumnezeu a făcut luminătorii: soarele, luna, stelele. Astfel au apărut și anotimpurile. Teoriile științifice presupun apariția soarelui înaintea pământului, așa cum cere logica aparentă. Dar zilele creației nu pot fi înțelese exclusiv prin intermediul legilor cunoscute de științe. Știința are competență doar în studierea lumii observabile de după căderea în păcat. Zilele creației ne arată că întreaga lume trăiește în mod vizibil prin Dumnezeu. Tendința de a considera soarele ca sursă a vieții de pe planeta noastră constituie o încercare de explicare naturalistă a lumii. (...)

Ziua a V-a. Dumnezeu a făcut viețuitoarele din apă și din văzduh. Printr-o interpretare forțată, evoluționismul consideră că speciile derivă unele din altele, inclusiv omul, care provine dintr-un anumit strămoș comun cu maimuța. Sfinții Părinți insistă asupra felurilor vietăților. Ei arată că fiecare fel de viețuitoare s-a făcut deodată și acest fel își păstrează firea. Nu poate fi vorba de o trecere a viețuitoarelor dintr-un fel în altul."

Deși astrologia contravine chiar religiei creștine, ea este totuși legitimată în acest manual la pagina 16: „venirea magilor la Bethleem – spre a se închina pruncului Iisus – demonstrează că și Orientul păgîn aștepta venirea unui Mîntuitor. Astrologi încercați, magii «citiseră» în stele chiar timpul și locul întrupării Fiului lui Dumnezeu."

În condițiile în care, de la clasa I la clasa a XII-a elevii sînt formați în spiritul teoriei creaționiste, prezentată cel mai adesea ca un adevăr absolut, cu valoare științifică, strategia MEC de a limita sau exclude teoria evoluționistă pînă și din manualele de biologie este periculoasă, așa cum o indică și Rezoluția mai sus citată a Consiliului Europei, iar pentru echilibrarea situației este urgentă luarea unor măsuri corective în sarcina MEC.

Falsul istoric și naționalismul

Falsul istoric sub diferite forme și îmbinarea fundamentalismului religios cu naționalismul sînt de asemenea adesea prezente în manualele de religie. Sub titlul *Mitropolii români – promotori ai*

educației în spațiul românesc, de exemplu, același manual ortodox susține că „primele școli atestate pe teritoriul țării noastre au apărut la mănăstiri, încă din secolul al X-lea”, în răspăr cu cele mai elementare cunoștințe istorice. Este simptomatic modul în care este prezentată, de exemplu, în *Manualul de religie pentru cultul ortodox*, clasa a X-a, al Editurii Corint, 2005, *Palia de la Orăștie* care apare ca „primul text biblic din Vechiul Testament tipărit în limba română”, fără a se face vreo referire la contextul istoric al apariției acesteia și contribuția Reformei la traducerea acestei biblii.

Manualul Religie ortodoxă pentru clasa a VII-a, Editura Sf. Mina din Iași, autor Camelia Muha, este un exemplu grăitor de îmbinare a citirii trunchiate a istoriei în cheie naționalistă cu sentimentul de victimizare a „dreptei credințe” care transmite elevilor un mesaj neîndoiebnic de frustrare și ură. De exemplu, la sfârșitul capitolului 17, *Reforma în Transilvania*, dincolo de prezentarea tendențioasă și unilaterală a evenimentelor evului mediu transilvan, autoarea are grijă să fixeze „cunoștințele” și prin intermediul unor exerciții aplicative prin care elevilor le sînt sugerate legături neîndoiebnice între diferite confesiuni și calități sau evenimente emblematice atribuite acestora: catolicismul este asociat cu „Noaptea Sfîntului Bartolomeu”, reforma protestantă cu „acțiunea de convertire la protestantism a credincioșilor de alte confesiuni”, iar ortodoxia, cum altfel, cu „dreapta credință”. În cadrul prezentării capitolului 18. *Uniația. Biserica Uniată din Transilvania*, în mod evident nu ne putem aștepta decît la aplicarea aceleiași tehnici de inducere în eroare prin trunchiere și manipulare, scopul fiind unul și același, crearea unui sentiment de ură față de Biserica Greco-Catolică, care ar fi trădat, chipurile, interesul național.

Întrebarea cea mai importantă este cea referitoare la valorile pe care le răspîndesc aceste manuale, dincolo de comandamentele religioase, într-o Europă a mileniului trei. Aici însă ne lovim de stridențe notabile care nu ar trebui să existe în sistemul învățămîntului public românesc. Simpatia deosebită a autorilor pentru poetul legionar Nichifor Crainic în *Manualul de religie al cultului ortodox pentru clasa a IX-a*, Editura Corvin din Deva, prezent cu mai multe triniiteri bibliografice și poezii, printre care și poezia *Singurătate* – care nu are nimic de-a face cu religia sau valorile creștine (*Ascult la miază-noapte: fierbe ura, / Ascult la miază-zi m-ar vrea răpus / Și*

clănțăne o haită în apus/ Când namila din zori își cascade gura) – , poate fi considerată numai cu bunăvoință inocentă.

Evaluarea cunoștințelor de religie. Subiectele predate în cadrul orelor de religie, în ciuda caracterului facultativ/opțional al disciplinei, fac și obiectul unor evaluări ale cunoștințelor acumulate de elevi. Modelele de evaluare sînt redactate de Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățămîntul Preuniversitar (CNCEIP) și pot fi descărcate de pe pagina web a MECT (www.edu.ro). *Ghidul de evaluare pentru religie* editat în 2001 îi are drept autori pe Prof. Nicoleta Lițoiu, Prof. gr.I Mihaela Panoschi și Pr. Prof. Nicolae Iordăchescu, acesta din urmă, preot ortodox, fiind și inspectorul de religie al MECT. Ghidul conține 82 pagini, dar se referă aproape exclusiv la evaluarea obiectului religie ortodoxă. Ghidul relevă că evaluarea elevilor, chiar și în clasele mici, se face pe bază de teste criteriale scrise, de o dificultate surprinzător de avansată. Pentru ilustrare, redăm în Anexa nr. IX, paginile 63, respectiv 68-69 din modelele de evaluare propuse de autori. Gradul ridicat de complexitate, însuși faptul că pentru o materie facultativă se aplică astfel de evaluări chiar și la clasele mici, cantitatea de cunoștințe pretinse de la copii, ridică întrebarea dacă nu cumva învățămîntul public este confundat de MECT cu învățămîntul confesional. Cu atît mai mult, cunoștințele din manualele de religie, care se cer memorate în detaliu, după cum o indică ghidul, ar trebui să fie de o probitate exemplară.

Petiții împotriva manualelor de religie

Manualele menționate ca deficitare, și altele care nu au mai putut fi cuprinse în această scurtă analiză, dar care conțin de asemenea pasaje care induc intoleranță și îndoctrinează, nu au trecut neobservate. După ce ele au fost constant criticate de organizații ale societății civile, în anul 2007, au fost reclamate la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD).

Astfel, într-o petiție din 02.07.2007, înaintată CNCD, *Adunarea Spirituală Națională a Bahá'lor din România* a reclamat Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățămîntul Preuniversitar pentru încălcarea dreptului la demnitate a persoanelor care aparțin religiei Bahá' prin textele publicate în manualul *Religie - Cultul ortodox, Clasa a XI-a*, Ed. Corint, 2006. Petentul arată că manualul *Religie - Cultul ortodox*

pentru clasa a XI-a, ediția 2006, publicat de Editura Corint (avizat favorabil prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 4446 din 19 iunie 2006), include Adunarea Spirituală Națională a Bahá'íilor din România la „secte care fac prozelitism”, descrise în general ca fiind fie de origine protestantă sau neo-protestantă, fie cu elemente ezoterice de origine asiatică, care sunt „*unelte ale Satanei sau porți ale iadului*”, practică un „*prozelitism insistent*”, reprezintă „*pericol pentru societate*”, constituie un „*fenomen combătut în societate*”, adoptă „*mijloace nedemne de evanghelie*”, fiind o „*grupare sectară interzisă în occident*”, cu misiune înșelătoare ce „*afectează familia și comunitatea bisericii*”, folosește metode de „*îndoctrinare, mîuire, șantaj, exploatare a sărăciei, fanatism*”. În cadrul capitolului 7, secțiunea „*Acțiunea sectelor*”, elaborată de Georgian Păunoiu, asistent doctord la Facultatea de Teologie Ortodoxă, este prezentată și o imagine a mausoleului lui Báb din Haifa, Israel, lăcaș sfânt pentru cultul Bahá'í. Aceste informații sînt considerate false, discriminatorii și ofensatoare față de religia Bahá'í. Față de cele afirmate în manual, petentul a arătat că religia Bahá'í este larg recunoscută la nivel internațional, cu o vastă apreciere în cadrul structurilor Uniunii Europene, acreditată ca organizație neguvernamentală cu statut consultativ în cadrul structurilor Organizației Națiunilor Unite încă din anul 1948 și este considerată și încadrată de legislația română ca asociație religioasă, legal înregistrată.

În consecință, petentul, prin petiția trimisă la mai multe instituții, solicita: retragerea manualului în cauză; editarea celei de-a doua ediții cu o erată în care să se precizeze eroarea din ediția precedentă; programarea unei ore de curs pentru elevii clasei a XI-a (an școlar 2007-2008) în cadrul căreia aceștia să fie informați în mod corect cu privire la religia Bahá'í; publicarea în ziarele de circulație națională a unor articole cu o informare corectă despre religia Bahá'í și o mențiune cu privire la recunoașterea de către Ministerul Culturii și Cultelor a religiei Bahá'í.

În răspunsul său, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, Direcția Juridic și Contencios, prin Adresa nr. 17239/23.07.2007, arată că în luna februarie 2007, Consiliul Național pentru Evaluarea și Difuzarea Manualelor a primit prin redirectionare de la Ministerul Educației și Cercetării Adresa nr. 15.426, prin care *autorii* (s.n.) manualului solicitau modificarea conținutului lecției de la paginile

90-91, pentru edițiile următoare. „*Motivul care a stat la baza acestei solicitări îl constituie riscul pe care poate să-l producă în rândul elevilor eroarea de conținut a acelei lecții*”.

La data de 03.10.2007, Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (Anexa nr. XI) a decis⁴³ că Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar, prin avizarea manualului *Religie - Cultul ortodox pentru clasa a XI-a*, ediția 2006, publicat de editura Corint, au încălcat dreptul la demnitate al comunității de religie Bahá'í, conform art. 15 al Ordonanței Guvernului 137/2000, republicată; Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării a hotărât totodată să monitorizeze modul de retragere din circuit al manualului. Partea nevăzută a acestui caz de discriminare este aceea că manualul retras îl avea coordonator tot pe Adrian Lemeni, secretar de stat la Ministerul Culturii și Cultelor la acea dată, care, în repetate rânduri, a coordonat manuale intolerante față de alte culte, aflându-se, prin demnitatea publică pe care o ocupă, și într-o gravă situație de conflict de interese. De fapt, mea culpa exercitată de autorii manualelor a venit numai după ce, Liga Pro Europa a atras atenția într-o conferința de presă asupra conținutului scandalos al manualului. Tipic, nimeni nu a fost sancționat pentru această „eroare”.

Raportul Departamentului de Stat al SUA privind libertatea religioasă în România menționează acest caz în următorii termeni: „Cîteva ONG-uri și grupuri religioase minoritare s-au plîns cu privire la un manual de religie ortodoxă, publicat în iulie 2006 de Ministerul Educației, sub coordonarea Secretariatului de Stat pentru Culte. Manualul descria apariția Bisericii Greco-Catolice, în secolul al XVIII-lea, ca rezultat al «prozelitismului catolic», iar Martorii lui Iehova, Credința Bahá'í și Mormonii ca secte care «reprezintă o adevărată amenințare la adresa societății». Un capitol din carte afirma că sectele practică prozelitismul prin mijloace cum ar «fi spălarea creierelor, mită, șantaj și exploatarea săracilor».

Ca o concluzie, manualele de religie și programa ar trebui urgent reorientate spre prezentarea obiectivă a mai multor religii și a istoriei religiilor și nu spre îndocrinarea copiilor cu viziunea unei singure religii care se va proclama pe ea însăși ca fiind superioară tuturor celorlalte și care nu va ezita, după cum s-a văzut, să incrimineze și să denigreze atît alte credințe, cît și persoanele care nu împărtășesc

nici o credință religioasă.

Violența și cruzimea multor pasaje din aceste manuale induc copiilor, pe lângă frică, o mentalitate străină de spiritul și menirea unui învățământ modern. Manualele sunt orientate în mod evident spre dogmatică și îndoctrinare. Sînt numeroase îndemnuri la ritualism și aroganță față de alții. Abundă pozițiile jignitoare la adresa altor culte sau la adresa altor curente de gîndire. Imaginea lui Dumnezeu este una a unui Dumnezeu violent, crud, neiertător. Învățământul religios desfășurat în astfel de condiții, cu astfel de manuale va malforma iremediabil mentalități și a devenit una dintre marile piedici și un mare inamic al copiilor. Dezvoltarea lor intelectuală și psihică este grav amenințată de orele de religie derulate după astfel de manuale. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului nu poate să rămînă inert față de o astfel de stare de lucruri și să nu introducă reforme radicale privind maniera de alcătuire și avizare a manualelor de religie.

2.6. Simboluri, ritualuri religioase, lăcașuri de cult în școli. Cazuri de îndoctrinare și tratamente umilitoare

Odată cu introducerea educației religioase pe baze confesionale în învățământul public de toate gradele și datorită faptului că, mai ales în anii '90 predarea era asigurată de preoți, cum MECT s-a dezinteresat complet de calitatea acestui învățământ, delegînd întreaga organizare și responsabilitate clerului și dezertînd într-un fel de la îndatorirea sa primordială normativă, simbolurile religioase, lăcașurile de cult, ritualurile bisericești și îndoctrinarea au pătruns în școlile publice, cu motivația susținută de culte, aceea a necesității cor.tracarării celor 50 de ani de ateism de stat impus de comunism. Numai că, sistemul de educație publică nu a putut face față dublei presiuni, comandamentului de a asigura realizarea interesului superior al copilului, respectarea principiului egalității de șanse și non-discriminării și, paralel, dorinței de a satisface aspirațiile misionare ale cultelor religioase, interesate în primul rînd în catehizarea și fidelizarea ritualică a propriilor credincioși, conform menirii lor.

La momentul acestui studiu, simbolurile religioase, capelele, locurile de rugăciune, ritualurile religioase, predominant ortodoxe – dar în zonele în care cultele neortodoxe sînt majoritare (în special zona Harghita, Covasna), și ale celorlalte culte –, sînt omniprezente

În unitățile de învățământ public, deși nu există nici o prevedere legislativă în acest sens. Este o situație de dereglementare completă, deși MECT îi revine prin lege sarcina de a garanta aplicarea legislației în întregul sistem de învățământ, iar ca parte a Guvernului, respectarea prevederilor constituționale și a angajamentelor internaționale ale României.

În repetate rânduri, organizațiile de drepturile omului, de promovare a egalității de șanse, presa, dar și rapoartele internaționale privind libertatea religioasă în România, au semnalat că această situație este o sursă de discriminare și tratament inegal.

Din răspunsurile la cele 2770 de chestionare completate de elevi în cadrul prezentului proiect, reiese faptul indubitabil că în majoritatea școlilor publice din România sînt afișate simboluri religioase, elevii participă la ritualuri bisericești, există locuri de rugăciune, iar caracterul acestora este în proporție covârșitoare mono-confesional și nu respectă diversitatea religioasă a elevilor din școlile respective.

Simboluri religioase în școli

Prezența icoanelor specifice cultului ortodox, plasate în toate sălile de clasă, pe pereții cancelariilor, ai birourilor directorilor, pe holuri, în unele birouri din cadrul inspectoratelor școlare județene, nu numai în laboratoarele de religie, aduce atingere caracterului laic al învățământului de stat, constituind o discriminare la adresa elevilor de alte confesiuni și a elevilor care nu sînt afiliați nici unei confesiuni religioase.

Legitimitatea acestui fenomen de masă a fost contestată recent și a condus la una din cele mai vehemente și pasionate dezbateri publice din România.

În februarie 2005, profesorul Emil Moise, în dublă calitate de cadru didactic și părinte, a solicitat oficial Inspectoratului Școlar Județean Buzău să dispună retragerea simbolurilor religioase din școlile publice, referindu-se la cazul prezenței acestora în Liceul de Artă „Margareta Sterian” din Buzău, al cărui elevă era fiica sa. Profesorul Moise considera prezența icoanelor ortodoxe în școlile publice, în afara orelor de religie, ca izvor de discriminare față de elevii de alte confesiuni sau neafiliați confesional. Inspectoratul a refuzat să dea curs solicitării sale, ca urmare Emil Moise a chemat în instanță Inspectoratul Școlar Județean Buzău în februarie 2006 pentru „discriminare și încălcarea dreptului la libertatea de gândire,

conștiință și religie". La 12 august 2006, Moise a depus o petiție la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării (CNCD), prin care solicita „anularea situației discriminatorii create prin prezența obstinantă a simbolurilor religioase în holurile, cancelariile și sălile de clasă – în afara orei facultative de Religie ale Liceului de artă «Margareta Sterian din Buzău»”. Petiția sa a fost susținută printr-un *amicus curae* al Centrului de Resurse Juridice și de o scrisoare deschisă din 13.11.2006 semnată de 23 de organizații neguvernamentale și personalități publice⁴⁴ în care se preciza: „Semnatarii acestei scrisori înțelegem să ne solidarizăm cu argumentele principiale, constituționale și legale prezentate de DI. Emil Moise în petiția adresată CNCD, în calitate de părinte și de cadru didactic, și să anunțăm public că îi susținem demersul. Sperăm că decizia Colegiului Director al CNCD cu privire la retragerea simbolurilor religioase din instituțiile publice de învățământ să devină o garanție pentru exercitarea libertății de gândire, conștiință și religie în România. În acest fel, ea va avea implicații pozitive de durată privind evoluția democratică a României spre o societate pluralistă și tolerantă”.

Prin *Hotărîrea* din 21 noiembrie 2006, Consiliul Director al CNCD (Anexa nr. XII) a decis să recomande Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, elaborarea și implementarea unei norme interne (circulară, instrucțiune), într-un timp rezonabil, prin care să reglementeze prezența simbolurilor religioase în instituțiile de învățământ public. Această normă internă trebuie să se fundamenteze pe următoarele principii:

- să asigure exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură în condiții de egalitate;
- să respecte dreptul părinților de a asigura educația copiilor potrivit convingerilor lor religioase și filozofice;
- să respecte caracterul laic al statului și autonomia cultelor;
- să asigure libertatea de religie, conștiință și convingeri a tuturor copiilor în condiții de egalitate;
- să afișeze simbolurile religioase doar în cursul orelor de religie sau în spațiile destinate exclusiv învățământului religios.”

Poziția MECT în cauză, formulată de directorul general al Direcției Generale a Învățământului Preuniversitar Violetta Margareta Blaga și director al Direcției Juridice Liliana Preoteasa nu are nici un fel de

consistență juridică, nu răspunde petiției lui Emil Moise, fiind redactată în termeni de publicistică, nu lipsită de pasaje de-a dreptul umoristice: „Nu există în momentul de față nici o prevedere legislativă care să permită MECT interzicerea prezenței unor asemenea însemne religioase în spații, locuri sau incinte de utilitate publică din mediul școlar în general și în sălile de curs în particular (...). Problema prezenței sau absenței icoanelor sau a altor însemne religioase, în spații, locuri sau incinte de utilitate publică, în general, în sălile de curs, în particular, este similară cu cea a prezenței sau absenței Bibliei în camerele de hotel, o practică internațională, cu precădere întâlnită în spațiul european occidental și cel nord-american”. În logica acestor înalți responsabili din MECT, practicile din școlile publice sînt comparabile cu cele ale hotelurilor private! (Să ne așteptăm, în linia aceluiași raționament, la introducerea de canale TV porno în învățămîntul public românesc, pentru că în hotelurile din spațiul european occidental și nord-american aceasta este „o practică internațională”?) Poziția Ministerului Culturii și Cultelor, în cazul disputei icoanelor, a fost formulată de secretarul de stat Adrian Lemeni, cel care se regăsește în capitolul privind manualele de religie din acest studiu, în calitate de coordonator al unor manuale de religie ortodoxă (unul retras chiar de MECT, ca atentînd la demnitatea altor culte) ce conțin aprecieri calomnioase și intolerante la adresa cultelor minoritare din România. Între altele, secretarul de stat de la MCC susține, tot în disprețul prevederilor legale că: „Însemnele religioase (din școli n.n.) neavînd o destinație cultică au o simbolistică legată de libertate, precum și o puternică simbolistică națională, fiind considerate expresii ale patrimoniului spiritual și cultural al României. (...) Considerăm că toleranței pe care trebuie să o manifeste majoritatea față de minoritate trebuie să îi corespundă o toleranță manifestată de către minoritate față de majoritate, toleranță la care însuși autorul memoriului (Emil Moise n.n.) face apel. (...) În concluzie, considerăm că, în principiu, afișarea simbolurilor religioase pe pereții publici (sic !) ai unităților de învățămînt nu constituie o încălcare a drepturilor și libertăților altor persoane care să impună eliminarea lor, soluție care nu a fost adoptată în niciunul din statele europene cu tradiții similare celor românești”.

Ministerul Educației și Cercetării în comunicatul din 23 noiembrie 2006, semnat de directorul Mircea Mureșan, cu privire la Hotărîrea

CNCD, a pasat analizarea situației create Parlamentului României, dovedind incapacitate în gestionarea unor chestiuni a căror reglementare îi revine ministerului prin legea de funcționare: „Având în vedere importanța și caracterul special al deciziilor ce trebuie luate, MEC consideră oportună prezentarea documentului spre dezbătare comisiilor de învățământ din Parlamentul României”. De partea sa, Patriarhia Română, într-un comunicat din 23 noiembrie 2006, se implică într-o problemă de competență MECT, susținând în esență că discriminarea este de două feluri, justificată în cadrul minorităților și nejustificată în cazul majorității: „Decizia de excludere (a icoanelor, n.n.) ar reprezenta o măsură brutală și nejustificată de restrângere a libertății religioase, contrară principiilor democratice europene. O astfel de decizie ar duce la discriminarea credincioșilor din România”. Gabriel Andreescu a analizat pe larg implicațiile acestui caz într-un articol publicat în *Noua Revistă de Drepturile Omului*.⁴⁵

Culte religioase minoritare s-au abținut să se pronunțe public, cu excepția, după știința noastră, a cultului adventist care printr-un comunicat de presă a salutat decizia CNCD.

În comunicatul⁴⁶ emis la 30.11.2006 Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea salută decizia CNCD, subliniind următoarele: „Orice persoană și instituție, mai ales Biserica, trebuie să manifeste respect față de demnitatea umană și față de Creator, recunoscând fiecărui individ libertatea și responsabilitatea de a alege. În acest sens, folosirea simbolurilor religioase în școlile publice, în contextul în care bisericile minoritare întâmpină dificultăți la predarea religiei, poate constitui o lezare a sentimentului religios al elevilor aparținând cultelor minoritare și o discriminare. Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea susține principiul separației statului de biserică. Din acest motiv consideră că statul și instituțiile sale, inclusiv școlile publice, nu trebuie să se implice în promovarea și susținerea învățăturilor și valorilor unei anumite religii sau confesiuni religioase”.

Conform unui grup de presiune pentru menținerea icoanelor în școli, Civic Media, „la 28 noiembrie 2006, reprezentanții Bisericilor Ortodoxă Română, Evanghelică, Reformată, Evanghelică Lutherană și Armeană s-au întrunit în cadrul Adunării Generale a Asociației Ecumenice a Bisericilor din România și au hotărât în consens pentru menținerea în spațiul public a simbolurilor creștine ca expresie a libertății religioase. După pozițiile tranșante ale Secretariatului de Stat

pentru Culte, ale Bisericii Ortodoxe Române și a celei Romano-Catolice, și reprezentanții mozaici și musulmani și-au spus punctul de vedere. Aurel Vainer, președintele Federației Comunității Evreilor din România, ar fi declarat: „Cred că pentru un elev creștin ortodox, unul protestant, unul catolic, unul evreu sau unul musulman nu poate fi ceva jenant să aibă un semn al lui Dumnezeu în școală. Este totuși o libertate a celor mulți, un drept câștigat de creștinii din România. Personal, nu văd un impediment ca simbolurile religioase să rămână.” Consilierul de cult al Cultului Musulman din România, Muftiul Iusuf Muurat s-a pronunțat în felul următor: „Eu nu consider o discriminare religioasă prezența simbolurilor religioase în școli sau în alte instituții publice, astfel încât acestea să fie date la o parte” (www.civicmedia.ro). Totuși, niciunul dintre cultele menționate nu a dat publicității un comunicat de susținere a prezenței icoanelor în școli și nu a semnat un document oficial în acest sens, după știința noastră.

În disputa pe tema prezenței icoanelor în unitățile de învățământ au intervenit și alte grupuri sociale. Într-un articol de presă se arăta: „După ce au anunțat că nu vor să renunțe la icoanele din sălile de clasă, liderii sindicaliștilor din învățământ au venit cu o nouă propunere. Ei vor ca în preajma școlilor să fie construite capele. «E un abuz pentru că atîta timp cît într-o școală nu sînt reclamații din partea elevilor sau din partea părinților e deplasată această propunere», a fost de părere Elena Groza, profesor. „Nu e binevenită propunerea sau sugestia dată. Toate icoanele sînt cumpărate de elevi, din excursii; se fac excursii pe teme religioase și ei singuri le procură», a spus Ștefan Oprea, director la Școala nr. 150. Nici elevii nu vor să renunțe la icoanele din școli. «Toți trebuie să credem în Dumnezeu și e o motivație în plus să avem icoane în clasă», a susținut un elev.”

Cea mai vocală reacție împotriva CNCD a venit din partea unui grup de presiune, „*Coaliția pentru Respectarea Sentimentului Religios*”, organizat în jurul unei campanii mediatice extrem de virulente, autointitulate dramatic „*Salvați icoanele copiilor*”. Autorii campaniei nu au recurs la nici un argument legal, ci au încercat să anihileze efectele deciziei CNCD și să intimideze, prin atacuri la persoană de o extremă duritate, cu accente de linșaj public, pe aceia care au cutedat să invoce fundamentele juridice ale laicității învățămîntului public și caracterul discriminativ al unor aspecte ale predării religiei în școli. Din păcate, Patriarhia Română a găsit cu cale să transforme acest grup de

presiune într-un interlocutor predilect, contribuind astfel la ratarea unei dezbatere aplicate și punctuale.

În concluzie, *Hotărîrea CNCD* privind caracterul discriminatoriu al prezenței icoanelor în școlile publice ai căror elevi aparțin mai multor culte sau nu sînt credincioși nu a mobilizat MECT să numească o comisie pentru a analiza situația și a propune măsurile legale ce se impun.

Dimpotrivă MECT a găsit soluția de a se debarasa total de obligația sa de reglementare și control a implementării prevederilor legale în unitățile de învățămînt. În Comunicatul de presă⁴⁷ din 12.12.2006, dat de MECT după primirea Hotărîrii nr. 323 /21.11.2006 a Colegiului Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării privind elaborarea și implementarea unor norme interne, care să reglementeze prezența simbolurilor religioase în instituțiile de învățămînt public din România, MECT declara din nou intenția de a transfera responsabilitatea găsirii soluției către Comisiile de învățămînt din Parlamentul României, precum și către Federația Națională a Asociațiilor de Părinți. În comunicat nu se fac referiri la cadrul legislativ care guvernează funcționarea învățămîntului public, ci se invocă argumente exterioare sistemului: „Ministerul Educației și Cercetării tratează această problemă cu maximă responsabilitate și apreciază că poporul român este un popor credincios, care a reușit, grație credinței, să depășească 50 de ani de interdicții” fapt de necontestat, dar care nu trebuie să conducă la discriminări.

MECT dovedea necunoașterea mecanismelor legislative care armonizează libertatea religioasă cu principiul șanselor egale, astfel încît în comunicatul citat proclama că „înlăturarea simbolurilor religioase din sălile de clasă ar fi total deplasată și ar restricționa liberă opțiune”, repetînd obsesiv teza hilară conform căreia nu ministerului îi incumbă reglementarea învățămîntului public: „prezența icoanelor în unitățile de învățămînt nu este consecința unui ordin ministerial, ci o hotărîre a *societății civile* (s.n.). Prin urmare, trăind într-o societate democratică, decizia trebuie să aparțină tot părinților, comunității locale și nu în ultimul rînd școlii”. Culmea lejerității legislative a MEC rămîne însă fraza antologică: „În virtutea principiilor democratice, considerăm că există *prerogative naturale* (s.n.) ce nu trebuie îngădite de acte normative. În consecință, dorim ca într-o unitate școlară normele interne care să reglementeze prezența simbolurilor religioase

să fie stabilite de comunitățile locale și suntem de acord cu o abordare diversificată, funcție de apartenența religioasă a populației. Cu o singură condiție: *respectarea Legii învățământului* (sic!) care interzice prozelitismul religios în școli".

Într-o intervenție publică neinspirată și tendențioasă, prilejuită de *Mesajul de Crăciun 2006*, Arhiepiscopul BOR Bartolomeu Anania din Cluj eticheta petiția lui Emil Moise și Hotărîrea CNCD privind caracterul discriminatoriu al expunerii icoanelor în școli în afara spațiilor afectate educației religioase, ca „două atentate morale la adresa copiilor și tinerilor noștri”. Cei care promovaseră principiul non-discriminării erau catalogați de înaltul ierarh ca „minoritate agresivă”, „zeleși ateii”, insinuînd că aceștia militează pentru „eliminarea religiei din învățământul public”. *Mesajul de Crăciun* conținea așadar mai multe neadevăruri: acela că am fi ateii, că am urmări eliminarea predării religiei în școli și, în final că ne agităm „fără ca vreun elev sau părinte să se fi plâns”, cînd sînt cunoscute destule plîngeri ale unor culte minoritare și persoane care reclamă cazuri de discriminare în învățămînt.

În atmosfera ostilă generată de dezbaterile despre icoanele în școli, *Sentința civilă*⁴⁸ nr. 1685/15.06.2007 a *Curtii de Apel București* venea, totuși, să confirme Hotărîrea CNCD, în sensul că îi revine MECT obligația de a elabora o reglementare în privința prezenței simbolurilor religioase în școli, o obligație pe care ministerul a negat-o cu obstinație sau a încercat s-o paseze către alte instituții (Parlament). *Sentința* confirmă și susținerile lui Emil Moise și pe ale societății civile în direcția responsabilității MEC de a veghea ca inclusiv educația religioasă și prezența religioasă în învățămîntul public să respecte principiul separării dintre stat și biserică, *al laicității statului, al autonomiei cultelor și al neutralității religioase a statului* (s.n.).

Situația nerezolvării cazului prezenței icoanelor în școli apare menționat și în *Raportul privind libertatea religioasă în România a Departamentului de Stat al Statelor Unite*⁴⁹, care spune: „În noiembrie 2006, ca reacție la o plîngere a unei organizații neguvernamentale cu sediul în Buzău, CNCD i-a cerut Ministerului Educației să elimine simbolurile religioase din școli, cu excepția sălilor în care se predau ore de religie. Decizia a generat reacții vehemente din partea Bisericii Ortodoxe. În decembrie 2006, Ministerul Educației a decis că părinții, comunitățile locale și conducerea școlilor sunt cele care trebuie să

hotărăscă cu privire la prezența sau absența icoanelor din sălile de clasă. Dezbateră a continuat, iar pînă la finele perioadei de raportare nu rusesse luată nicio măsură în acest sens”.

Capele, cabinete și laboratoare de religie din incinta școlilor publice

Prezența capelelor, a locurilor de rugăciune, a cabinetelor de religie este și ea frecventă în școlile publice. Acestea îmbracă tot un caracter confesional, fiind consacrate unui singur cult, cel mai adesea cultului majoritar. Locuri de rugăciune sînt amenajate în săli de clasă, dar există și clădiri separate în curtea școlilor. Numărul lor este nedefinit, neexistînd o statistică precisă pînă la ora actuală. În marea lor majoritate aparțin cultului ortodox, chiar și în unitățile de învățămînt public din Transilvania sau Banat, cu un procent ridicat de diversitate confesională în rîndul elevilor. În județul Harghita, unde cultele predominante sînt cel romano-catolic și protestant, unele direcțiuni de școli au decis să nu permită expunerea nici unor simboluri religioase pentru a nu leza sentimentele religioase ale elevilor aparținînd altor culte (protestanții și unitarienii nu au crucifixuri sau icoane). Într-un liceu din Miercurea Ciuc, expunerea crucifixului (catolic) în toate clasele a fost explicată de directorul școlii prin caracterul original confesional al respectivului liceu, retrocedat recent cultului romano-catolic. Acest caz ilustrează încă o situație de ambiguitate patronată de MECT. În loc să sprijine (re)înființarea școlilor confesionale cu statut clar, ministerul preferă o formulă hibridă, prin retrocedarea clădirilor către cultele cărora le-au fost confiscate de regimul comunist și funcționarea în cadrul lor a unor unități de învățămînt public, supuse unei duble subordonări. În acest caz, cultele consideră legitimă afișarea simbolurilor religioase, pentru că respectivele școli le-au aparținut în trecut. Aceste culte, de limbă maghiară, invocă în sprijinul prezenței simbolurilor religioase în școli faptul că în perioada interbelică școlile de limbă maghiară din Transilvania erau confesionale, patronate de culte, iar retrocedarea clădirilor le îndreptățește la exprimarea apartenenței la un anumit cult prin afișarea simbolurilor religioase.

La Iași, un părinte și-a manifestat satisfacția față de toleranța religioasă din liceul unde studiază copilul său, pentru faptul că, după amenajarea capelei ortodoxe, și romano-catolicilor le-a fost pusă la dispoziție o clasă unde pot să se roage. Inspectoratul județean de învățămînt nu a fost deranjat de faptul că în școală învață și elevi

care nu aparțin nici unuia din cele două culte menționate.

Însuși faptul că numărul capelelor, cabinetelor de religie și locurilor de rugăciune nu este cunoscut la nivelul inspectoratelor școlare județene și al MECT arată lejeritatea cu care acestea tratează păstrarea caracterului laic al învățământului public sau promovarea principiului șanselor egale și non-discriminării în cazul elevilor aparținând minorităților religioase sau care nu aparțin nici unui cult și ai căror părinți contribuie, prin taxe și impozite, la bugetul local și național.

Din dezbaterile și interviurile realizate în cadrul proiectului Ligii Pro Europa reiese următorul tipar de amplasare a unei capele în incinta școlii: apare o inițiativă din partea unui preot sau a unui părinte, inițiativa este imediat îmbrățișată de direcțiunea școlii care, cu aprobarea tacită a inspectoratelor școlare, încredințează unui grup de binevoitori, părinți generoși, investitori, politicieni locali, reprezentanți ai cultelor, construirea sau amenajarea capelei respective. Capelele din unitățile de învățământ de stat sînt în proporție covârșitoare ortodoxe, inaugurarea lor făcîndu-se în prezența unor înalți ierarhi bisericești. Pictarea capelelor este uneori executată de elevi, îndrumați de un cadru didactic sau de pictori de biserici. Rezultatul este prezentat public, în presa scrisă, la radio, tv, ca un succes al elevilor și un model de urmat. Nu există documente care să ateste că elevii de alte confesiuni sau părinții lor să fi fost consultați cu privire la oportunitatea construirii sau amenajării respectivului lăcaș de cult. Cel mai adesea, nici laboratoarele sau cabinetele de religie nu reflectă diversitatea confesională, cultele minoritare fiind rar sau deloc reprezentate. MECT și inspectoratele școlare nu desfășoară nici un fel de analiză în acest sens. Tiparul construirii lăcașelor de cult ortodoxe din incinta școlilor publice seamănă cu modul netransparent în care se inițiază, se aprobă și se finanțează construcția lăcașurilor aceluiași cult majoritar în incinta cazarmilor, a spitalelor, a universităților sau în zonele geografice fără enoriași ortodocși.

Purtătorul de cuvînt al Patriarhiei BOR, părintele Constantin Stoica, s-a disociat public de ideea că prezența icoanelor sau a capelelor în școlile publice ar fi o inițiativă a BOR, ceea ce înseamnă, încă o dată, că MECT rămîne singurul responsabil pentru abolirea caracterului laic al învățământului public și discriminările ce decurg din aceasta. „Legat de prezenta capelelor în școli, ele sînt inițiative

ale comunităților locale. Nu există un plan al Bisericii de a «planta» icoane prin clase», a explicat Constantin Stoica⁵⁰.

Cu toate acestea, ambiguitatea persistă și la acest capitol. În cadrul amintitului eveniment din 7 noiembrie 2007 (capitolul 2.5. „Manuale de religie - analiză de conținut”), petrecut în Aula Pa'atului Patriarhiei din București în prezența PF Părinte Daniel, Arhiepiscop al Bucureștilor, Mitropolit al Munteniei și Dobrogei și Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române (BOR), părintele prof. Dogaru, în *Raportul* prezentat în fața adunării afirma: „S-au înființat cabinete de religie și capele și pot spune că, la ora actuală, în afară de ceea ce numim capele în incinta școlilor, avem o capelă care este o biserică, la Liceul bilingv «Decebal».”

Exemplele din acest studiu nu includ capelele din incinta liceelor teologice sau confesionale, unde prezența lor este legitimă, ci doar pe cele din unitățile școlare publice (de stat). Exemplele infirmă însă cele susținute de purtătorul de cuvânt al Patriarhiei, ridicarea unora din capele fiind inițiativa unor preoți. Mai mult, reprezentanții inspectoratelor școlare apar în postura de „invitați” la ceremoniile de inaugurare din școli! Iată exemplele:

Consiliul Județean Cluj a aprobat prin *Hotărîrea nr. 72/2006* suma de 2000 mii RON pentru amenajarea unei capele la Școala Specială pentru Deficienți de Auz Nr. 1 Cluj-Napoca.

La 7 iunie 2005 Arhiepiscopul Bartolomeu a sfințit capela Colegiului Național Pedagogic “Gheorghe Lazăr” din Cluj-Napoca. Paraclisul cu hramul “*Sfinții Mucenici Gheorghe și Mina*” a fost amenajat cu sprijinul conducerii colegiului, la inițiativa profesoarei de religie Ionița Timiș. La pictarea capelei și-au dat concursul, pe lângă pictori, și elevii clasei a XIII-a. La eveniment au participat alături de profesorii și elevii școlii reprezentanți ai Inspectoratului Școlar și ai autorităților locale. Cu acest prilej, Arhiepiscopul „a oferit diplome de aleasă cinstire conducerii școlii, precum și ostenitorilor și celor care au contribuit la amenajarea paraclisului. Capela va reprezenta pentru elevii care se pregătesc în Colegiul Pedagogic *mediul duhovnicesc* (s.n.) formativ pentru personalitatea viitorului dascăl.”⁵¹ Trebuie menționat că structura confesională a Colegiului Național Pedagogic, constă în cel puțin 7 culte recunoscute și persoane atee, așa cum a reieșit și din chestionarele aplicate chiar în acest liceu de monitorul Ligii Pro Europa. Conform declarațiilor respondenților, aceștia aparțineau cultelor:

ortodox, greco-catolic, penticostal, reformat, romano-catolic, creștin după Evanghelie, Martorilor lui Iehova, existînd și persoane care s-au declarat a fi atee.

Episcopul Vicar Vasile Someșanul a binecuvîntat la 2 iunie 2005 capela amenajată în cadrul Grupului Școlar Electrotehnic "Edmond Nicolau" din Cluj-Napoca. Amenajată la inițiativa profesoarei de religie Ioana David și cu sprijinul corpului profesoral, „capela” va oferi elevilor liceului mediul spiritual de formare spirituală.⁵²

În satul Bivolărie, comuna Vicovu de Sus, a fost sfințită la 12.11.2003 capela Grupului Școlar, unde învață elevi hipoacuzici. Lăcașul are hramul „Sfinții Arhangheli Mihail și Gavril» și a fost ridicat cu sprijinul cadrelor didactice și al unor sponsori. „Capela are și scop didactic și este destinată desăvîrșirii pregătirii religioase a elevilor și integrării lor în societate, a spus directorul instituției, dl Mihai Stan. Inițiativa ridicării capelei îi aparține preotului paroh Mircea Durca, iar lucrările au început în urma cu 5 ani.”⁵³

La data de 30 ianuarie 2006 a avut loc sfințirea capelei școlare de la Colegiul Tehnic Turda cu hramul, „Sfinții Trei Ierarhi”. Sfințirea a fost săvîrșită de Episcopul Vasile Someșanul, în prezența reprezentanților autorităților centrale și locale. În cuvîntul de mulțumire a conducerii Colegiului se arăta: „Invitînd tînăra generație și nu numai, să se reculeagă cu pietate în această capelă, suntem datori să adresăm în primul rînd un cuvînt de mulțumire bunului Dumnezeu pentru această șansă de a comunica, prin intermediul rugăciunii cu Creatorul. De asemenea, presfințitului Vasile Someșanul pentru actul sfințirii. Suntem, de asemenea datori să adresăm cuvinte de mulțumire preacucernicilor preoți Dorin Sas și Vasile Știopei pentru strădania lor, încă un loc de aleasă taină înfăptuit de aceștia, pictorilor care au pictat capela, Claudiu Coldea și Alexandru Săsărman, primăriei și consiliului local, inspectoratului școlar (...)”⁵⁴

La 2 decembrie 2004 la Școala „Andrei Șaguna” din Turda, a avut loc sfințirea capelei școlii, cu hramul „Sfîntul Andrei”. Slujba de sfințire a fost oficiată de Episcop Vicar Vasile Someșanu. Cu această ocazie, au fost invitați să participe reprezentanți ai Episcopiei Vadului, Feleacului și Clujului, ai Inspectoratului Școlar Județean Cluj, ai Primăriei și Consiliului Local Turda, cadre didactice, părinți și elevi.⁵⁵

La 7 aprilie 2005, Episcopul Vicar Vasile Someșanul a sfințit a treia capelă școlară din Turda. Avînd hramul „Sfîntul Mare Mucenic

Gheorghe", capela este amenajată în cadrul școlii „George Barițiu” din Turda. Începută în toamna anului 2004, cu sprijinul directorului școlii, Prof. Mircea Arion, și al Consiliului profesoral, capela este în întregime pictată în tempera de pictorul Alin Iuga. „Ea va fi laboratorul spiritual al celor peste 300 de elevi ai școlii, din ciclul primar și gimnazial”. Au participat din partea Centrului eparhial Liciniu Câmpean, consilier misionar social și Lect. dr. Vasile Timiș, Inspector școlar județean.⁵⁶

La Școala Generală nr. 12 din Reșița, după ideea profesoarei de religie Daniela Oțelariu, s-a înființat o capelă care a fost sfințită la 8 noiembrie 2001 de Episcopul Laurențiu al Caransebeșului. „Lăcașul de rugăciune stă sub semnul arhanghelilor Mihail și Gavril și este destinat exclusiv elevilor care vor să se apropie de tainele bisericești.” Capela „Sfinților Mihail și Gavril” este folosită pentru desfășurarea orelor de religie, dar și pentru oficierea slujbelor de sărbători. „Preotul – profesor Flavius Brie, este singurul din municipiul Reșița care are delegație din partea Inspectoratului Școlar și al Episcopiei, pentru a oficia slujbe în această capelă și în celelalte cabinete religioase din oraș.”⁵⁷

Pe pagina web a Mitropoliei Banatului putem citi: „Educația religioasă în școlile de stat se desfășoară în baza Protocolului încheiat între Patriarhia Română și Ministerul Educației în anul 1990, ultimele reglementări avînd loc în anul 1997 când s-a hotărît *ca frecvența la orele de Religie să devină obligatorie* (s.n.). La unele școli, *prin strădania profesorilor de Religie au fost amenajate capele* (s.n.) pentru nevoile spirituale ale elevilor.”⁵⁸

Reiese deci, intervenția directă a BOR în construirea de lăcașe de cult ortodoxe în incinta școlilor publice, cu încălcarea caracterului laic și pluriconfesional și cu sprijinul tacit al MEC, în lipsa oricărei baze legale.

Ritualurile religioase în școli

Ritualurile religioase, slujbele, rugăciunile fac parte și ele din peisajul cotidian al învățămîntului public (de stat). Cele mai frecvente manifestări par a fi sfeștaniile și festivitățile prilejuite de deschiderea anului școlar.

Într-un *Raport*⁵⁹ al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință se afirmă că „în mai mult de 90% din cele peste 15.000 unități școlare s-au desfășurat slujbe religioase la începutul anului

școlar 2005-2006". Din documentația întocmită de ASLC reiese că din cele 41 de județe, s-au desfășurat slujbe religioase în cadrul festivității de deschidere a anului școlar 2005-2006 în toate unitățile de învățământ din județele Argeș, Bistrița-Năsăud, Brăila, Ialomița, Sălaj, Sibiu. În celelalte județe, cifrele arată că s-au ținut slujbe în majoritatea școlilor publice. Excepție face județul Covasna, unde conform inspectoratul școlar „în județul nostru nu s-au desfășurat slujbe religioase în școli la nici una din confesiunile existente la nivelul județului. Există cutuma ca la începutul anului școlar preoții să fie invitați la deschiderea festivă unde să rostească Rugăciunea dedicată acestui moment, să binecuvânteze elevii și profesorii. Elevii de la două licee teologice reformatе din județ desfășoară slujbe religioase, dar *în iăcașul de cult conform programei școlare* (s.n.)". În județul Alba, Inspectoratul Școlar Județean nu cunoștea numărul unităților de învățământ unde s-au ținut slujbe, dar știa că: „aceste slujbe *nu au încălcat libertatea nimănui*" (s.n.). În București, „potrivit tradiției creștin-ortodoxe și *apelului făcut de Prea Fericitul Teoctist* (s.n.), patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, tuturor preoților din municipiul București în parohia cărora se află unități școlare, s-au organizat slujbe religioase de începere a anului școlar 2005-2006". Adresa e semnată de Inspectoratul Școlar General care confirmă prin aceasta că slujbele din București în școlile de stat s-au ținut la indicația Patriarhului BOR, deci inspectoratul este un spectator la deciziile Bisericii. În județul Constanța „unitățile de învățământ au beneficiat de slujbe religioase în funcție de apartenența la cultul religios". În județul Maramureș, „la inițiativa comitetelor de părinți sau a comunităților parohiale, în funcție de majoritatea confesională a comunităților au fost invitați preoți ortodocși, catolici, protestanți sau de alte confesiuni". În Teleorman se precizează pentru a evita orice dubii că „au avut loc slujbe în confesiunea ortodoxă". În județul Timiș se enumeră numai „excepțiile", liceele la care nu au avut loc slujbe: J. L. Calderon, N. Lenau, Liceul de Informatică, Liceul W. Shakespeare, Liceul de Arte Plastice, Colegiul Ana Aslan, Liceul Waldorf, ceea ce înseamnă că pentru inspectoratul Timiș tocmai liceele care respectă caracterul laic al învățământului public constituie excepția!

Multe situații grave de obligare a elevilor să participe la ritualuri religioase ortodoxe se regăsesc în mediul rural, unde informația circulă mai greu, iar presiunea asupra minorităților religioase este

uneori teribilă. În timpul desfășurării proiectului, ni s-a semnalat faptul că preotul baptist dintr-o comună ieșeană s-a plîns monitorului nostru local că nu mai poate suporta situația cu care se confruntă elevii lui. Cu o săptămînă în urmă, odată cu începerea Noului An, s-a organizat o nouă slujbă religioasă în școală, despre care lui nu i s-a spus nimic și la care nu a participat. Elevii de altă confesiune decît cea creștin-ortodoxă (aceasta însemnînd cca. 25 % din totalul elevilor) au fost obligați să participe la ritualul religios al Botezului, fiind și stropiți cu aghiazmă etc. Profesorul a refuzat să depună plîngere.

În *Raportul* citat mai devreme al Departamentului de Stat privind libertatea religioasă sînt menționate cazuri de obligare a unor elevi de a participa la manifestări religioase ortodoxe, petrecute în incinta școlii, fapt ce intră sub incidența legii penale: „Mai mult, Biserica Baptistă a semnalat, în continuare, faptul că, la unele festivități organizate de școli publice, toți elevii trebuiau să participe la slujbe religioase ortodoxe”.

Cazuri de îndobînzorirea și tratamente umilitoare

Raportul ASLC intitulat „*Cercetare asupra educației religioase în unițăile școlare din România*”⁶⁰ prezintă cazuri de abuz și îndobînzorirea religioasă în școlile publice monitorizate de autorii studiului:

„Într-una dintre școlile din Buzău⁶¹, la clasele primare, în anul școlar 2001-2002, profesoara de religie le spunea elevelor/elevilor că «dacă nu vin la școală cu cruciuliță la gât o să apară *diavolul* și vor păți numai lucruri rele». (...)»

Tot la aceeași școală, la clasele primare, în cadrul orei de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor că «pe umărul drept aveți un îngerăș, iar pe umărul stîng un drac, prin urmare aveți grijă cum vă închinați: dacă începeți cu partea stîngă, vă închinați dracului». Tot la clasele primare li s-a spus elevelor/elevilor: «dacă intrați într-o biserică adventistă dă tractorul peste voi» (în imediata vecinătate a școlii respective se află un așezămînt al confesiunii adventiste de ziua a șaptea).

Într-un liceu din Buzău⁶², la orele de religie, profesorul le-a spus elevelor/elevilor, în anul școlar 2001- 2002, că unele dintre confesiunile care nu sînt ortodoxe (dar care sunt printre confesiunile acceptate, legal, în România) sînt secte⁶³ (...)

Bisericile care nu aparțin confesiunii ortodoxe, sînt prezentate ca fiind un pericol pentru cei/cele care intră în ele. De asemenea,

unele dintre confesiunile respective sînt prezentate ca *denigratoare* ale confesiunii ortodoxe; din caietul de religie al unui elev de clasa a IX-a⁶⁴: „(...) adventiștii denigrează *Biserica Ortodoxă* (s.n.), (...) pentru ei biserica este stăpînită de diavol, iar singurul adăpost de acesta este casa lor”; sau: „Martorii lui Iehova este una dintre cele mai periculoase secte (...) este una dintre formele de fanatism religios”, la una dintre clasele a III-a⁶⁵, profesoara de *Religie* le-a spus copiilor să nu vorbească cu cei din „secta *Martorii lui Iehova*» și în nici un caz să nu îi primească în casă!

Obligarea elevelor și a elevilor de a merge la biserică este întîlnită frecvent în școlile din mediul rural: în Grupul Școlar Industrial (G.S.I.) Berca, în școala din Pleșcoi⁶⁶, în școala din Săgeata, în școala din Cîndești (anul școlar 2003-2004). Dacă nu merg la biserică săptămînal, elevelor/elevilor li se scad puncte la notarea din cadrul orei de *Religie*. Asemenea situații sînt întîlnite și în alte județe⁶⁷. În comuna Săgeata, pentru astfel de „abateri”, copiilor li se dau note sub nota de promovare a clasei, iar în Cîndești copiii sînt obligați să cumpere și trei lumînări. La școala din Joseni, profesorul (preot) de religie a pedepsit un elev⁶⁸ în clasa a IV-a ținîndu-l în picioare toată ora (în prezența celorlalți copii) pentru că, în preajma sărbătorilor de Paște, a vizionat un film difuzat în localitate de membrii unei confesiuni protestante⁶⁹. Astfel de comportamente sînt considerate infracțiuni și sînt pedepsite ca atare de legislația din România. Astfel, Codul Penal sancționează cu închisoare de la o lună la 6 luni sau cu amendă „fapta de a obliga o persoană, prin constrîngere, să participe la serviciile religioase ale vreunui cult, sau să îndeplinească un act religios legat de exercitarea unui cult”⁷⁰ (...).

Același *Raport al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință* menționează cazuri de promovare, prin orele de religie, a unei atitudini etno-naționaliste, de denigrare a minorităților etnice, evrei, maghiari, romi. „La profesorii de religie există o legătură clară între stereotipurile acestora și educația lor profesională. Aceasta explică și faptul că, în ce privește religiozitatea, cele mai multe referiri cu caracter stereotip le fac profesorii de religie. Aceștia îi blamează pe evrei întrucît „au ajuns să întoarcă spatele lui Hristos”, „au părăsit dreapta credință”, pe unguri că sînt „șovini” pentru că „nu acordă drepturi minorităților de la ei”, pe romi „mai exită unele țigănci ... care și-au vîndut sufletul diavolului”.

3. Educația religioasă din perspectiva elevilor și a cadrelor didactice

3.1. Opinii formulate în cadrul dezbaterilor

În cadrul proiectului s-au desfășurat șapte întâlniri locale la Cluj, Iași, Miercurea Ciuc, Buzău, Tulcea, Timișoara și Craiova menite să evalueze educația religioasă din județele unde fuseseră aplicate chestionare. În vederea participării la întâlnirile locale au fost transmise în medie 70 de invitații inspectoratelor școlare, direcțiilor județene pentru cultură și culte, direcțiunii școlilor, cadrelor didactice, organizațiilor de elevi și părinți, unor organizații neguvernamentale, cultelor religioase. Cea mai slabă participare la dezbaterile locale s-a înregistrat la Craiova (9 participanți), iar cea mai numeroasă la Iași (40 participanți, din care doar 21 s-au înscris pe liste). Întâlnirile locale au fost în general tensionate, pe fundalul virulentei dispute generate de prezența icoanelor în școli, desfășurată paralel cu implementarea acestui proiect, participanții având o agendă prestabilită, cel mai adesea aceea de contracarare a „atacului la icoane”.

Întâlnirile de la Buzău și Iași, la care participanții au venit cu scopul de a exercita presiuni și nicidecum de a purta un dialog, au ratat într-un fel esența dezbaterii despre predarea religiei în școli. Reprezentanții Ligii Pro Europa au căutat să adopte un ton conciliant, interesul autorilor cercetării fiind acela al realizării unor discuții libere pentru cunoașterea opiniilor celor care sînt implicați direct în actul predării, profesorii și beneficiarii direcți ai educației religioase, elevii, în vederea reflectării lor corecte în raportul proiectului.

Discuțiile au relevat statutul incert și confuz al obiectului religie în școlile publice și chiar carențe ale profesorilor care predau religie, mulți, o dovedesc răspunsurile din chestionare, neștiind unde să încadreze România ca stat: ortodox, creștin, teocratic, secular sau laic. Nu mai puțin, cadrele didactice și elevii consideră că actuala lege a învățămîntului

conferă religiei caracter de obiect de studiu obligatoriu, pentru toți elevii care se declară aparținători ai unei confesiuni, caracterul opțional fiind rezervat numai acelor elevi care nu sînt „înregistrați” ca făcînd parte dintr-un cult sau care refuză să studieze religia, ceea ce constituie o interpretare *sui generis* a Legii învățămîntului și indică lipsa unor stăgii de pregătire pentru cadrele didactice.

Ca o notă generală a întîlnirilor locale este că lipsește elevilor, dar și cadrelor didactice, o cultură a drepturilor omului și minorităților, cunoașterea principiilor non-discriminării și egalității de șanse, înțelegerea reglementărilor legislative ce guvernează educația, a valorilor fundamentale ale societății pluraliste. Primează o cultură națională a improvizației, folclorului, speculațiilor și scenariilor, unii din participanți refugiindu-se într-o terminologie ambiguă, a „toleranței poporului nostru”, înțeleasă ca un șir de așa-zise concesii făcute de majoritate către minoritățile religioase. Există o carență endemică a construcției raționamentelor coerente. Pe majoritatea responsabililor din domeniul educației nu-i preocupă disparitățile dintre tratamentele aplicate elevilor, cei minoritari sînt primiți, din „toleranță”, la orele de religie ortodoxă, uneori îndreptați cu blîndețe spre ceea ce se numește „calea cea bună”, sau, în lipsa cadrelor didactice de confesiunea lor, trimiși la cultele cărora le aparțin. Deficitul de gîndire democratică este major în rîndul acestor cadre, dovedind că nici inspectoratele, nici ministerul nu au o politică coerentă și proactivă de pregătire a cadrelor pentru noile realități ale României europene. Prezența în școli a simbolisticii religioase, a capelelor și laboratoarelor de religie consacrate unui singur cult, celui majoritar ortodox, este percepută de responsabili din învățămînt ca „firească”, iar invocarea lipsei politicilor de non-discriminare este percepută ca un atentat brutal la credința strămoșească.

Mai mult, ceremoniile religioase în școli, ce contravin de fapt caracterului laic al școlii publice și nu țin cont nici măcar de structura confesională a comunităților de elevi, ritualurile religioase, după unele mărturisiri, inclusiv spovedania, sînt promovate ca naturale, de la sine înțelese, inspectoratele dezertînd și în aceste cazuri de la rolul lor de îndrumare și control, de la promovarea principiilor din legea învățămîntului și a valorilor constituționale democratice și pluraliste. S-au întîlnit cazuri de inspectori de religie și preoți, cu un discurs extrem de agresiv la adresa unor culte religioase oficial recunoscute

din România (greco-catolici, Martorii lui Iehova, „sectele”) și a valorilor pe care se fundamentează Europa modernă.

Colportorii acestor idei sînt de multe ori chiar inspectorii de religie de la nivel de județ. Este greu de înțeles cum pot fi aceștia echidistanți și corecți în asigurarea predării religiei în școli în cazul unor mircurități religioase pe care le stigmatizează în discursul public.

În unele întâlniri, cel mai greu de acceptat a fost mesajul reprezentanților Ligii Pro Europa că învățămîntul public, fiind finanțat din fonduri publice, trebuie să corespundă unor norme. Respingerea acestei idei a relevat că, odată cu inițierea predării religiei în școli, pe baze confesionale, bisericile au pătruns în aceste instituții publice și încearcă, cel mai adesea cu complicitatea responsabililor din sistem, să transforme predarea religiei în catehizare, „îmbiserăcire”, teren de misionariat, școala publică devenind o prelungire sau chiar anexă a bisericilor.

Sînt vehiculate totodată informații ambigue și confuze despre învățămîntul religios obligatoriu și în alte state europene, ca o legitimare a predării confesionale a religiei în școlile publice din România. Din păcate, comparațiile sînt superficiale, evitîndu-se explicația că în majoritatea statelor europene, predarea religiei nu este organizată pe criterii confesionale. În fine, în lipsa unor cursuri de pregătire, profesorii de religie sînt captivii unui folclor național-religios dubios, promovînd cu agresivitate poncife și insulte la adresa altor cultelor pe care le consideră nu de puține ori prozelite, urmărind subminarea bisericii majoritare. Autorii cercetării au putut consemna și cazuri de unanimitate stînjenitoare a reprezentanților tuturor cultelor tradiționale împotriva religiilor neoprotestante sau necreștine sau a persoanelor care nu sînt afiliate confesional sau sînt atee, ca și accente antisemite și rasiste. Elevii ce aparțin acestor categorii sînt suțuși unei serii de ironii grosiere, singularizări și chiar umiliri publice.

Între reprezentanții cultelor religioase recunoscute care predau religia în școli există o unanimitate „de nezdruncinat” în privința modelului predării confesionale a religiei, care convine tuturor și servește intereselor cultelor, inclusiv unei clientele produse de mecanismul avizării profesorilor de religie de către conducerea cultelor în cauză.

Un alt fenomen cvasi-unanim este temerea profesorilor de religie, indiferent de confesiune, că, odată cu revenirea la caracterul facultativ

sau renunțarea la predarea confesională a religiei, își vor pierde locul de muncă sau unele venituri suplimentare. În condițiile în care există un număr ridicat de universități cu profil teologic care produc în masă viitori profesori de religie, fenomenul social de risc de șomaj este și mai pregnant. Indiferent de orientarea doctrinară, cadrele didactice sînt în egală măsură frustrate de statutul lor inferior în societate.

Inspectorii de religie, cel mai adesea preoți ortodocși, creează timorare în rîndul profesorilor de religie, fie ei clerici sau laici. Cu ocazia unor întîlniri locale, discuțiile particulare au fost mai sincere și mai utile decît dezbaterile în plen. Acest fenomen reflectă și caracterul excesiv ierarhizat și birocratic, deficitul de democrație din sistemul de învățămînt, inertial și clientelar.

Unele din intervențiile cele mai interesante au venit din partea elevilor și denotă o radicalizare și o polarizare a opiniilor acestora. La nivelul liceelor este evidentă divizarea dintre elevii cu o gîndire liberală, deschiși la dialog și implicați civic și elevii fundamentalști, care reproduc preceptele cu care au fost îndoctrinați, fără spirit critic. Idealul educațional expus în Legea învățămîntului, acela de a încuraja dezvoltarea personalității autonome, pare subminat din chiar interiorul sistemului.

Întîlnirile locale au fost și un foarte util prilej de a colecta propuneri pentru reforma educației religioase în școli.

Dezbaterile de la Cluj (25 ianuarie 2007) a reunit 40 de participanți, reprezentanți ai Inspectoratului Școlar Județean, inspectorii și profesorii de religie, teologi, reprezentanți ai mai multor culte, universitari. Discuțiile au fost tensionate de suspiciunile și criticile unor culte la adresa chestionarelor, exprimîndu-se opinia că scopul ascuns al monitorizării religiei în școli este de fapt eliminarea educației religioase din învățămînt. Reprezentanții bisericilor au insistat asupra faptului că după 50 de ani de regim ateist, este cea mai mare nevoie de educație religioasă. Profesorii au admis că lipsesc manualele, ceea ce conferă un anumit grad de instabilitate curriculară, predarea fiind confesională. Îndeosebi reprezentanții cultelor neoprotestante (advențiști, penticostali, evangheliști, baptiști) au insistat asupra obligației MEC de a respecta principiul non-discriminării și de a oferi șanse egale tuturor copiilor care doresc să studieze religia proprie. Greco-catolicii au criticat sever manualele

ortodoxe, ca promovind intoleranța și au ilustrat cele susținute cu indicarea unui manual ortodox de clasa a XI-a, intolerant, editat la Editura Corint, avîndu-l coordonator pe secretarul de stat de la Ministerul Culturii și Cultelor la acea oră, Adrian Lemeni, unde greco-catolicii sînt etichetați ca prozeliti și folosind mijloace imorale pentru a submina credința strămoșească.

Dezbaterea de la Iași (21 februarie 2007) a reunit cca 40 de participanți, în marea lor majoritate preoți și profesori de religie ortodoxă, mobilizați de inspectorul de religie, el însuși preot ortodox. Au participat de asemenea reprezentanți ai Mitropoliei Moldovei, universitari ieșeni, reprezentanți ai cultelor minoritare. De la bun început, discuția a fost monopolizată de inspectorul de religie, care a criticat vehement proiectul și, în absență, Biserica Greco-Catolică, exercitînd presiune și asupra cadrelor didactice, pe care le regiza și le muștruluia în timpul intervențiilor lor timide. A fost clar că inspectorul venise la întîlnire cu o agendă prestabilită. Din cauza atmosferei încărcate, nu s-a putut aprofunda tema. Totuși, în discuțiile particulare, profesorii de religie, aproape exclusiv predînd religia ortodoxă, s-au plîns de lipsa și de calitatea precară a manualelor, de statutul profesorilor de religie, supuși unei duble subordonări și într-o măsură disprețuiți de colegi ca protejați ai Bisericii. S-au exprimat nemulțumiri pentru absența cursurilor de perfecționare, dificultatea de a se pune la punct cu legislația din România și cea internațională.

Discuțiile au relevat cu claritate că, într-adevăr, profesorii nu cunosc hotarul între îndoctrinare și educație confesională, că ignoră în totalitate semnificația unor noțiuni ca non-discriminarea, egalitatea de șanse. Pentru ei, prezența icoanelor în clase, a capelelor, locurilor de rugăciune și ritualurilor este „firească”, neînțelegînd clar concepte ca laicitate, libertate religioasă, secularizare. A reieșit limpede că nici inspectoratul școlar, nici ministerul nu au elaborat îndreptare pentru predarea religiei și au pasat întreaga răspundere pe umerii unor cadre didactice nepregătite care „se descurcă cum pot”.

Rezistența la schimbare este expresia autoconservării, profesorii de religie temîndu-se că reformele i-ar putea trimite în șomaj. Dominația Bisericii Ortodoxe este acceptată, minoritarii prezenți la Iași s-au ferit să comenteze public incidentele din diferite localități rurale, ceea ce denotă un grad ridicat de intimidare. Discursul anti-

europăean nu a lipsit, Europa fiind percepută ca un tărîm al pierzaniei și păgînismului. Desigur, nota generală a dezbaterii a fost ameliorată de intervențiile substanțiale ale universitarilor prezenți, de reprezentantul direcției de cultură și culte, ș.a.

A treia dezbatere din cadrul proiectului s-a desfășurat la **Miercurea Ciuc** (22 martie 2007). Cei 23 de participanți, în majoritate cadre didactice și preoți – inspectoratul școlar a fost de asemenea reprezentat, la întîlnire participînd și primarul municipiului – au avut intervenții echilibrate și coerente. Județul Harghita a fost inclus în proiect din dorința obiectivității, pentru a putea compara practicile privind educația religioasă nu numai acolo unde religia ortodoxă este majoritară, ci și acolo unde ea este în minoritate, iar cultele majoritare sînt, în cazul de față în Secuime, cel romano-catolic, reformat și unitarian. Echipa proiectului a fost interesată să analizeze dacă și aceste culte majoritare în zonă, exercită aceleași presiuni asupra minorităților, în sistemul educațional. Reprezentanții școlilor și cultelor au insistat asupra importanței predării religiei în școli și asupra relevanței predării acestei materii pe baze confesionale. Simbolurile și ritualurile catolice și protestante sînt prezente în școli, sau elevii sînt conduși la casele de cult în momente festive din viața școlii. Cu toate acestea, unul dintre directorii de liceu prezenți a ținut să sublinieze că în școala sa nu sînt afișate nici un fel de însemne religioase pentru a proteja sensibilitatea oricărui elev sau părinte, inclusiv a celor ce nu au religie. Prezența simbolurilor religioase a fost explicată prin faptul că liceelor maghiare confesionale le-au fost restituite clădirile, în care, deși funcționează școli de stat, caracterul confesional este prezent în simbolică. S-a motivat că acest lucru este „firesc”, deoarece în perioada dintre cele două războaie toate liceele maghiare din Transilvania erau confesionale, susținute de Biserici, iar actuala situație este primul pas spre o necesară reparație. S-a criticat opoziția statului la înființarea liceelor confesionale, s-a subliniat că manualele și evenimentele religioase din școlile cu elevi aparținînd mai multor culte trebuie să fie tolerante, ecumenice, s-au dat exemple de serbări ecumenice. Au fost formulate critici la adresa tendințelor dominante ale BOR, îndeosebi prin construire de biserici și mănăstiri în Secuime, în regiuni unde practic nu sînt credincioși ortodocși. Totuși unele reflexe majoritare s-au putut constata și în cazul bisericilor minoritare pe plan național, dar majoritare pe plan

local, dar într-un grad mai ponderat decît la biserica majoritară la nivel național.

Întîlnirea de la **Buzău** din 28 martie 2007 a fost cea mai tensionată. Dintre cei 29 de participanți, profesori de religie, preoți, elevi, în majoritate ortodocși, foarte puțini au abordat un discurs rațional. De la bun început, vorbitorii au făcut procese de intenție echipei de proiect și au învinovățit Liga Pro Europa că vrea să elimine religia din școli. S-au exprimat opinii intolerante față de alte culte, în primul rînd față de Martorii lui Iehova. În mod surprinzător, greco-catolicii, practic absenți de pe teritoriul județului Buzău au fost atacați dur, cu formulări mitologico-istorico-naționaliste de tipul „ei au dărîmat bisericile ortodoxe din Ardeal, împreună cu Bukow” (profesoară de religie!), ceea ce denotă că lipsa manualelor dă cîmp liber confabulației. Prezența lui Emil Moise, în calitate de profesor, și a cîtorva din elevii săi, a iritat adunarea și a transformat-o într-un linșaj verbal la adresa contestatarului icoanelor în școli. A fost evidentă intenția de a provoca un scandal. Un participant a emis opinii critice la adresa Olandei (ambasada Olandei finanțează proiectul) considerînd-o o țară a pierzaniei și libertinajului excesiv, din pricina politicii față de minoritățile religioase și sexuale. A fost evident că profesorii prezenți, adepți ai unui discurs fundamentalist, nu aveau cum să transmită prin orele de religie valorile toleranței și armoniei interconfesionale. Inspectoratul Școlar Județean Buzău nu a onorat invitația.

Întîlnirea de la **Tulcea** (29 martie 2007), a decurs într-o notă pozitivă. Cei 27 de participanți erau inspectorul școlar de religie, profesori de religie, reprezentanți ai unor culte, elevi, organizații neguvernamentale ale minorităților naționale (ruși-lipoveni, romi). Participanții au ținut să laude tradiția de pluralism religios a Dobrogei, respectul și înțelegerea dintre culte, care se prelungește în predarea religiei în școli. A fost subliniată specificitatea Dobrogei ca teritoriu de convergență a creștinismului cu islamul și s-au manifestat critici la adresa islamofobiei. Pe de altă parte, nu au lipsit nici cazurile de practicare a predării religiei ortodoxe la elevi musulmani, care sînt „primiți” la orele de religie din mijlocul orarului. Nu a părut însă că profesorii și preoții ar fi înțeles noțiunea de auditoriu captiv sau principiul șanselor egale. Reținerea copiilor musulmani la ore de religie ortodoxă se face din „bunătate”, „ca să nu stea pe coridoare” etc.

Preoții și profesorii, parțial elevii, și-au manifestat îngrijorarea

față de perspectiva eliminării religiei din școli și au subliniat că orice reforme sînt de preferat renunțării la studiul religiei. S-a subliniat necesitatea de a avea manuale și materiale didactice pluriconfesionale.

La **Timișoara** (16 mai 2007), la întîlnire a participat inspectorul general adjunct, profesori și inspectorul de religie, reprezentanți ai cultelor, elevi. Atmosfera întîlnirii a fost cordială, cu numeroase intervenții, participanții făcînd sugestii și recomandări atît în privința proiectului, cît și a reformelor din sistemul de educație. S-a subliniat tradiția ecumenică a Timișoarei. Reprezentanții unor culte neoprotestante au afirmat că preferă predarea religiei proprii la așezămintele de cult, pe principiul separației dintre stat și Biserică. Alte culte au adus critici lentorii restituirii fostelor școli confesionale, ceea ce împiedică cultele în opera lor socială. S-a amintit birocrăția excesivă și opoziția statului la restabilirea liceelor confesionale, a căror existență ar reduce prezența Bisericii în școlile publice. O contribuție importantă la discuții au avut-o elevii care au propus introducerea istoriei religiilor, religii comparate, respectarea statutului facultativ al obiectului religie, reforma manualelor.

Ultima dezbatere locală a avut loc la **Craiova** (17 mai 2007). În ciuda faptului că Liga Pro Europa a trimis peste 70 de invitații, la întîlnire au participat numai nouă persoane, din care o reprezentantă a inspectoratului școlar județean, niciun elev. În perioada aplicării chestionarelor, inspectoratul s-a arătat refractar și a cerut modificări substanțiale de conținut, acceptînd numai după tergiversări accesul monitoare locale în unitățile de învățămînt, în ciuda avizului MEC. Pentru cadrele prezente la întîlnire, educația religioasă, simbolurile, ritualurile în școlile publice au fost considerate ca „firești” avînd în vedere tradițiile poporului român. Cum județul Dolj este în proporție substanțială ortodox, minoritățile religioase fiind puțin numeroase, nu există politici speciale pentru acestea. Totuși, a fost semnalată tensiunea relativă dintre creștini și musulmani. Un număr în creștere de musulmani s-au stabilit pe teritoriul județului, iar cadrele didactice creștine consideră de datoria lor să-i aducă pe calea cea bună, mai ales în cazul copiilor provenind din căsătorii mixte.

Seminarul național dedicat educației religioase în școlile publice a avut loc la București (20 iunie 2007). Între cei 22 participanți s-au numărat Gabriella Pásztor, secretar de stat în Ministerul Educației

Cercetării și Tineretului, Claudia Stănescu, director în Ministerul Culturii și Cultelor, Csaba Asztalos, președintele CNCD, cunoscuți experți în domeniul drepturilor și libertăților fundamentale, Gabriel Andreescu, István Haller, reprezentanți ai unor culte, reprezentanta Ambasadei Olandei, Norma Nițescu, jurnaliști ai unor cotidiane centrale, agenții de presă, radiouri și televiziuni. Nu au răspuns invitației comisiile parlamentare de învățămînt, Inspectoratul Școlar General al Capitalei, Patriarhia Română, Arhiepiscopia Romano-Catolică. A absentat și inspectorul de religie din MECT, dl. Nicolae Iordăchescu, motivînd că în aceeași perioadă avea loc o ședință a Sfîntului Sinod al BOR, ceea ce demonstrează încă o dată avatarurile dublei subordonări. Liga Pro Europa a prezentat raportul preliminar al evaluării educației religioase în școli. S-au oferit detalii privind scopul și obiectivele proiectului, statutul disciplinei religie în teorie și în practică, ritualurile și simbolurile religioase prezente în școli, statutul dublei subordonări a cadrelor care predau religia, plîngerii ale cultelor minoritare privind practici discriminative, încălcarea principiului șanselor egale, predominanța simbolurilor și ritualurilor Bisericii majoritare Ortodoxe. Au fost menționate cazurile manualelor de religie ortodoxă care conțin mesaje ofensatoare la adresa altor culte din România. S-au evaluat riscurile și dezavantajele modelului românesc de predare a religiei pe baze confesionale, ceea ce conduce la izolare, suspiciune și la un set de valori diferite ale elevilor.

Raportul preliminar a întrunit aprecierile organizațiilor neguvernamentale prezente, care au adus și alte exemple de discriminare în școlile publice, în cadrul predării religiei. Pe de altă parte, reprezentanții ministerelor, deși au apreciat importanța proiectului pentru elucidarea situației de fapt a predării religiei, au adoptat atitudini defensive, protejînd imaginea și ambiguitatea atitudinii MECT și MCC în privința influenței BOR și a altor culte în învățămîntul public.

Mass-media au oferit o reflectare largă a întîlnirii, televiziunea publică TVR1 relatînd despre seminar în emisiunea principală de știri din aceeași seară. Din păcate, cu acest prilej, purtătorul de cuvînt al Patriarhiei, Constantin Stoica, deși Patriarhia nu a fost reprezentată la seminar, a criticat vehement și agresiv pozițiile Ligii Pro Europa. În ziua următoare, cotidianul central *Ziua*, care adăpostește celula fundamentalist-ortodoxă a Civic Media, cel mai vocal oponent al

oricărei dezbateri publice privind separația dintre stat și biserică, a reluat atacurile la persoană împotriva echipei proiectului de monitorizare a educației religioase în școli distorsionând total esența proiectului Ligii Pro Europa. Unul din jurnaliștii inițiatori ai campaniei de derigrare și-a repetat tentativele de a-i intimida pe liderii Ligii Pro Europa, în speranța că astfel, dezbaterea privind discriminarea pe care o produce modelul actual al predării religiei în școli va fi estompat de scandalul mediatic.

3.2. Opiniile monitorilor locali

Pentru aplicarea chestionarelor, Liga Pro Europa a selecționat zece monitori – cadre didactice și studenți – cărora le-a revenit și responsabilitatea elaborării unor rapoarte de monitorizare a educației religioase în școli la nivel local.

Rapoartele monitorilor locali indică diferențe atitudinale importante față de aplicarea chestionarelor: la Timișoara și Satu Mare inspectoratele școlare județene au sprijinit inițiativa cu entuziasm; la Cluj, inspectoratul a acordat tot sprijinul, dar, în contrast cu interesul manifestat de elevi, cadrele didactice au refuzat într-o proporție relativ însemnată completarea chestionarelor. La Odorheiul Secuiesc, cadrele didactice au exprimat temerea că proiectul are ca scop final excluderea disciplinei religie din școli, manifestând reticență față de completarea acestora. La Tulcea s-a manifestat receptivitate și proiectul a fost apreciat pozitiv. În județul Dolj, inspectoratul a condiționat inițial aprobarea aplicării chestionarelor în școli de modificarea conținutului, considerând întrebările tendențioase, dar a acceptat în final chestionarele în forma lor originală. La Iași, inspectoratul județean a tergiversat aprobarea aplicării chestionarelor, cerînd verificarea lor de către Mitropolia Ortodoxă, dar a renunțat în final la aceste pretenții. Situația cea mai dificilă s-a înregistrat la Buzău, Inspectoratul Școlar Județean respingînd din capul locului acceptarea ca monitor a profesorului Emil Moise și solicitînd în scris Ligii Pro Europa înlocuirea lui. Într-o adresă a IȘJ Buzău nr. 8744/08.11.2006, purtînd semnătura inspectorului general școlar prof. Gheorghe Bodea, motivația refuzului era că „domnul profesor Emil Moise nu este agreat în unitățile de învățămînt”. Liga Pro Europa a respins acest pretext: „Considerăm ca neavenit și ilegal refuzul IȘJ

Buzău de a permite domnului profesor Emil Moise, expert în cadrul proiectului nostru, aplicarea de chestionare în unități de învățămînt din județul Buzău, pornind de la argumente volatile și nebuloase prin care IȘJ Buzău își arogă dreptul de a discrimina cadrele didactice, clasificîndu-le după criterii pur subiective și circumstanțiale.", după care opoziția IȘJ a încetat, iar Emil Moise a rămas monitor pe județul Buzău. În schimb nici un reprezentant al IȘJ Buzău nu a onorat cu prezența dezbaterile organizată de Liga Pro Europa în municipiul Buzău, după cum s-a menționat mai sus.

Am remarcat că în unele regiuni nici inspectoratele școlare, nici cadrele didactice nu au înțeles că rezultatele proiectului vor constitui un instrument util pentru ameliorarea educației religioase în școli. Mefiența cu care au fost priviți monitorii relevă, pe de altă parte, un fenomen larg răspîndit, lipsa unui exercițiu rutinier de evaluare și lipsa culturii autoevaluării. Directorii de școli, dar îndeosebi unii profesori, s-au grăbit să arunce anatema asupra proiectului, înainte chiar de a-l cunoaște, preluînd vocabularul campaniei de presă. Cum debutul proiectului a coincis cu momentul lansării de către profesorul Emil Moise a sesizării către CNCD privind caracterul discriminatoriu al prezenței icoanelor în școlile publice, eveniment amplificat și speculat de unele organe media ca antiortodox, antinațional, „ofensivă” ateistă etc., proiectul Ligii Pro Europa a fost de îndată identificat ca fiind parte a acestei ofensive și taxat ca atare. Atmósfera de suspiciune față de orice anchetă sau sondaj în instituțiile publice este o reminiscență a trecutului totalitar și a secretomaniei instituționale, dezvăluind totodată în ce mică măsură sînt conștiente cadrele didactice că învățămîntul de stat este finanțat din bani publici și este răspunzător în fața contribuabililor pentru performanțele educaționale.

Monitorii locali au întîmpinat dificultăți și în limitarea intervenției cadrelor didactice în completarea chestionarelor. Uneori, li s-a refuzat să intre singuri la clasă, alteleori, cadrul didactic prezent în clasă a intervenit direct în completarea chestionarelor de către elevi, ceea ce face ca în cîteva cazuri, din fericire puține, răspunsurile elevilor unei întregi clase (Timiș) să fie identice. Ca urmare a acestor împrejurări, putem afirma că aplicarea chestionarelor nu a fost lipsită de tensiuni, iar în unele cazuri, rezultatele au fost viciate de intervenția cadrelor didactice. Cu toate aceste inconveniente, considerăm că răspunsurile

la chestionare s-au dovedit a fi un inventar cuprinzător al situației predării religiei în școlile publice, al prezenței simbolurilor și ritualurilor religioase, al toleranței și intoleranței transmise de manuale, cadre didactice, precum și o resursă importantă pentru formularea de recomandări menite să contribuie la reforma a predării religiei.

Evaluarea tematică a chestionarelor

În cadrul proiectului, Liga Pro Europa a coordonat aplicarea de chestionare în toate provinciile istorice ale României – Banat, Dobrogea, Moldova, Muntenia, Oltenia și Transilvania –, într-un număr de 8 județe și municipiul București. Chestionarele au fost distribuite în 53 de unități școlare (37 urbane, 16 rurale) din 23 de localități. Numărul total de chestionare distribuite a fost de 3750, din care 3000 de chestionare pentru elevi și 750 de chestionare pentru cadrele didactice. Au fost completate și returnate în total 3166 chestionare (84,42% din cele distribuite), dintre care completate de elevi 2770 de chestionare (92,33%) și completate de cadrele didactice 396 de chestionare (52,8%).

Chestionarele pentru elevi au conținut 29 întrebări, iar chestionarele pentru profesori 25 întrebări.

Analiza tematică a rezultatelor chestionarelor, chiar dacă nu are valoarea unei cercetări sociologice, oferă destule elemente care reflectă opiniile elevilor și profesorilor despre educația religioasă în școlile publice, pentru a fi luate în seama într-o viitoare reformă a actualului sistem. Din chestionarele aplicate elevilor și profesorilor s-au selectat, din rațiuni de constrângeri de spațiu, doar întrebările relevante pentru conținutul prezentului studiu.

Procentele la care se vor face referi în continuare reflectă părerea celor care au completat chestionarele distribuite de către operatorii de teren.

Respondenții elevi

Ca o primă remarcă este de subliniat că elevii au manifestat o disponibilitate deosebit de mare de a răspunde la chestionare, în proporție de 92,33%.

În privința studierii religiei în școlile publice, conform chestionarelor completate, 96,1% dintre elevi declară că studiază religia la școală, peste 70% dintre ei cred că materia religia este

obligatorie și doar 7,8% dintre elevi știu că religia este materie facultativă. Județul cu cel mai mic procent este Tulcea (4,0), urmat de Dolj (5,4%). Cei mai „bine informați” sînt elevii din județele Cluj (9,75%), Harghita (9,6%) și Satu Mare (9,4%).

Dacă la elevi procentul ridicat al celor care cred că materia religie este obligatorie poate fi explicat prin lipsa de informații, procentul de 59,7% al profesorilor care susțin ca disciplina religie are caracter obligatoriu, este greu de înțeles. Doar 4,6% (0% în județele Iași, Buzău și Cluj, celelalte județe situîndu-se între 4,1-6,8%) dintre cei care au completat chestionarul cunosc caracterul facultativ al religiei, ceea ce lasă loc concluziei că nici măcar profesorii nu cunosc prevederile Legii învățămîntului.

În medie aproape în jumătate (48,6%) dintre școlile chestionate se încalcă prevederile Legii învățămîntului conform cărora orele de religie, opționale, trebuie să fie plasate în orar ca prima sau ultima oră, pentru a nu-i obliga să asiste pe acei elevii care nu doresc să participe la aceste ore. Ora de religie fiind programată între alte două ore din orar, elevii pentru care școala nu asigură ora de religie (din cauza numărului foarte mic de elevi, de regulă aparținînd cultelor neoprotestante) devin un auditoriu captiv pentru cultul majoritar. Participarea la ore de religie altă decît religia proprie e indicată de elevi mai ales în județele Buzău (65,5%), Dolj (65,3%) și Iași (64,2%), iar cel mai puțin în județul Timiș (26,0%).

Cu toate că s-a format o întreagă industrie a manualelor (de exemplu 3 manuale de religie ortodoxă doar pentru clasa a X-a, analizate în prezentul studiu), aproape fiecare cult religios avînd cel puțin un manual aprobat de Ministerul Învățămîntului, mai mult de jumătate (56,7%) dintre elevii chestionați au declarat că nu au manual de religie, cei mai mulți fiind din București (83,8%), iar cei mai puțini în județul Buzău (26,6%).

Întrebați ce învață la ora de religie, 33,4% dintre cei care au completat chestionarul au indicat istoria religiilor. Elevii primesc un număr de informații și despre alte religii decît cea proprie, în manualul confesiunii lor, dar cad în eroarea de a crede că studiază istoria religiilor. În realitate, nu există nici un manual elaborat și aprobat de către Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului care să aibă ca subiect „istoria religiilor”.

Cu privire la ritualurile religioase din școlile publice, 87,8% dintre

elevi declară că se roagă la orele de religie (94,8% în județul Buzău, 93,5% în județul Tulcea, 93,0% în județul Cluj), dar doar 72,0% dinre ei învață propria religie, ceea ce înseamnă că aproape la toate orele de religie se spun rugăciuni, cu participarea inclusiv a elevilor de alte confesiuni.

Cu privire la valorile care le sînt transmise la orele de religie, elevii susțin că profesorul de religie îi învață să fie toleranți față de creștini (56,3%), față de femei (32,3%) și față de romi (32,4%). Analizînd în ce măsură sînt învățați la ora de religie să fie toleranți față de alte culte, procentul indicat este mai mic: în proporție de 30,0% față de cultul iudaic, în proporție de 26,6% față de islam, în proporție de 25,1% față de protestanți, dar față de catolici, în proporție de 33,7%.

Prin studiul religiei, 78,1% dintre elevi **au fost învățați** să fie buni creștini, 61,6% dintre ei să își cunoască propria religie, 55,4% să se roage și doar 26,3% să cunoască și alte religii. Printre celelalte valori menționate de către respondenți la această întrebare se indică: „să aduci alți oameni la Isus”, „întărirea propriei credințe”, „să merg la biserică, să învăț rugăciuni”, „să credem și ajungem în Rai”, „tot ce ține de relația cu Dumnezeu”, „să mă umilesc” (0,5% județul Iași), „să ne ferim de sectanți (0,5% jud. Iași). De asemenea, elevii au menționat valori ca iubirea față de aproape, iertarea, respectarea principiilor menționate în Biblie, cinstea, răbdarea.

Respectul față de alte sau toate celelalte religii a fost menționat doar de către 0,5% dintre respondenți, de unde se poate trage concluzia că, dacă o parte dintre elevi primesc informații despre alte religii, aceștia nu sunt îndemnați decît într-o foarte mică măsură spre respectarea diversității, acceptare și toleranță de către cei care ar trebui să fie promotorii acestor valori. Doar în trei dintre județele chestionate a fost menționat „respectul față de fiecare religie” ca o valoare învățată în cadrul orelor de religie într-un procent extrem de mic (0,4% Harghita, 1,9% Iași, 1,3% Timiș). În schimb, în București (1,0%) și județul Satu Mare (0,75%) elevii au considerat că în cadrul orelor de religie sunt îndoctrinați și învățați că propria religie este cea mai bună.

Conform datelor rezultate din acest studiu doar 29,4% dintre elevi au declarat că manualul lor le-a permis cunoașterea mai multor culte. În urma analizei unui set de manuale (vezi capitolul care tratează pe

larg analiza manualelor școlare de religie), putem trage concluzii asupra calității, dar și cantității informațiilor primite: manualul de religie nu este un vehicul pentru promovarea toleranței, diversității și pluralismului religios. Pe de altă parte, 56,7% dintre elevi nu au cum să cunoască mai bine celelalte culte din manualele școlare, dat fiind faptul că ei nu dețin un manual. Rămân doar informațiile, mai mult sau mai puțin obiective, care provin de la profesorul de religie.

Cu privire la atitudinile cultivate de orele de religie, marea majoritate a elevilor au indicat bunătatea (75,5%), sinceritatea (67,0%) și solidaritatea umană (41,3%). Doar în proporție de 15,5% se cultivă curajul civic al elevilor, ceea ce înseamnă că elevii sunt educați mai degrabă să fie conformiști și pasivi, școala, dar și profesorul de religie acționând ca un factor de inhibiție, autonomia gândirii, discernământul personal, chestionarea celor predate nefiind promovate.

Întrebați, dacă ar putea interzice o religie în România, care ar fi aceea, 6,8% dintre elevi au indicat cultul Martorii lui Iehova, 3,6% protestantismul, 2,6% budismul (în condițiile în care conform recensământului din 2002, nimeni nu s-a declarat budist!), 2,7% catolicismul, 3,2% islamismul. Un sfert dintre ei nu ar interzice nici o religie și abia 0,3% consideră că nu au dreptul să facă un asemenea gest.

Pentru 81,0% dintre elevi este importantă sau foarte importantă (jud. Tulcea 93,2%, jud. Iași 85,1%, jud. Dolj 87,6%, jud. Buzău 82,5%) predarea religiei în școală, iar pentru 16,4% dintre ei puțin importantă sau chiar inutilă (26,9% jud. Harghita, 24,7% mun. București și 20,5% jud. Satu Mare).

Ultima întrebare din chestionarele adresate elevilor viza păreri personale ale acestora. Păreri ale celor care au completat această rubrică sînt foarte divizate. Pe de o parte, ei arată o deschidere față de informații noi, acceptarea diversității, toleranță și spirit critic:

- „Nu ar trebui să se facă discriminări din punctul de vedere al religiei, fiecare e liber să creadă ce vrea și nu ar trebui să percepem celelalte religii, ca fiind bune sau rele.”

- „Cred că și acest chestionar, prin împărțirea în [religii] bune și rele, este părtinitor. Asta pentru că religii, precum cultul musulman sau al Martorii lui Iehova sînt mult mai blamate în comparație cu ortodoxismul. Probabil că mulți vor fi împinși să le desconsidere.

Sînt sigură că toate au și bune și rele."

- „Ar trebui ca profesorii să ne explice și obiceiurile altor religii pentru a putea face comparații"

- „Nu consider nici o religie dăunătoare, de aceea nici discriminarea nu mi se pare corectă"

- „Religia se învață acasă. Nu sunt de acord să se studieze pînă în clasele mari. La liceu și gimnaziu consider că nu mai necesită a fi studiată. Religia ține de noi! E ceva personal!"

- „Cred că fiecăruia îi e cea mai bună religia pe care o are și consider că la școală vor să ne inducă că numai religia noastră este cea dreaptă, adică cea ortodoxă."

- „Datorită predării religiei într-un mod pur dogmatic tinerețul prezintă o repulsie față de această materie și se îndepărtează de biserică."

- „Unii profesori de religie nu respectă religia altora"

- „Să se învețe copiii să nu facă diferențieri între culturi și oameni"

- „Să se vorbească și despre alte religii la orele de religie, să nu mai fie obligatorie rugăciunea la începerea orelor de religie;"

- „La momentul de față predarea în școli e inutilă deoarece profesorii predau niște stereotipii, am să spun așa «ochelari de cal». Aș milita la ore pentru mai multă libertate de a alege între ce e bine și ce e rău și așa aș învăța elevii ce înseamnă toleranța sub toate formele."

Pe de altă parte, unii elevi reiau discursul de intoleranță, conservatorism și prejudecăți pe care îl putem observa și la unii dintre profesorii lor:

- „Nu mi se pare normal ca eu fiind creștin-ortodox să am în clasă și altfel de icoane decît cele acceptate de biserica noastră."

- „Religia trebuie să se predea în continuare în școală deoarece suntem un stat majoritar ortodox și religia de stat este cea ortodoxă."

- „De ce puneți accent pe predarea altor religii în afară de cea ortodoxă? Ortodoxismul este cel mai bun."

- „La ora de religie înveți religia ta cît și pe a altora, ca să știi cum să te comporți cu sectanții."

- „Lăsați religia să se predea în școală căci copiii se înțeleg între ei. Nu vă certați căci este o sectă care vrea să lase oamenii fără credință, fără cunoștințe despre cultul său. Puțin copii vin la biserică, măcar la școală să se învețe religie."

Au existat și respondenți care nu doresc să învețe religia la școală

sau care ne-au semnalat că trebuie să participe la alte ore de religie decât cea proprie sau care s-au simțit neglijați ori discriminați din cauza confesiunii lor:

- „Mă deranjează foarte tare faptul că sunt nevoită să vin la ora de religie și să ascult părerea profesoarei, a ceea ce spune ea, chiar dacă eu sunt greco-catolică. Aș vrea să fie și profesori de alte religii!”

- „Ocolirea represaliilor asupra altor religii”

- „Chiar dacă sunt adventistă aș dori să fie citit ceea ce am scris.

Problema cu orele de religie în școală este că profesorul nu determină elevii să Îl iubească pe Domnul. Dacă fiecare elev ar avea o legătură mai personală cu Domnul, am trăi într-o lume mai frumoasă. Este bine de știut că cineva se preocupă de orele de religie din școli. Mulțumesc!”

Respondenți cadre didactice

Profesorii au manifestat reținere în completarea chestionarelor, numai 52,8% au răspuns întrebărilor.

Peste 88% dintre profesorii respondenți consideră că educația religioasă în școlile publice este necesară, cele mai mari procente înregistrându-se în județele Iași (95,2%), Timiș (94,6%), Tulcea (91,7%) și Dolj (90,%), cel mai scăzut fiind în Cluj (66,7%). Din totalul respondenților 27,1 % consideră că doar bisericile tradiționale ar trebui să aibă acces în școli, ceea ce denotă un grad semnificativ de conservatorism și totodată de intoleranță față de cultele neoprotestante și necreștine în rîndul profesorilor, lucru care, prin natura muncii lor, se transmite inevitabil și elevilor, fapt confirmat prin numărul ridicat (69,9 %) al celor care își iau informațiile primordiale privind religia din sistemul de educație și al celor care au declarat ca religii rele islamul (7,2%), Martorii lui Iehova (4,5%), etc. Cele mai ridicate procente s-au înregistrat în județele Dolj (40,0%), Tulcea (41,7%), urmat de Iași (28,6%), cele mai scăzute fiind înregistrate în județele cu o mai mare diversitate religioasă: Cluj (16,7%), Harghita (22,9%) și Timiș (16,2%).

În județele Tulcea (40,%), Iași (23,8%) și Dolj (20,0%) respondenții profesori au declarat că ar limita educația religioasă în școli exclusiv la Biserica Ortodoxă Română.

Aproape un sfert dintre respondenții profesori (23,3%) consideră că în sistemul public de învățămînt nu ar trebui să se desfășoare educație religioasă. În favoarea acestui lucru sunt în cea mai mare

măsură profesorii respondenți din județul Cluj (66,7%), iar în cea mai mică măsură profesorii respondenți din județul Tulcea (0%).

Puțin peste jumătate dintre respondenții profesori (58,7%) consideră că manualele de biologie ar trebui să prezinte în mod echidistant teoria creaționistă și teoria evoluționistă, iar 17,7% dintre ei consideră că darwinismul nu ar trebui să fie promovat de către manualele de biologie, numărul acestor fiind mai ridicat în București (28,9%).

Dacă doar 22,8% dintre respondenți consideră că manualele de religie prezintă în mod echidistant percepțiile mai multor culte, în schimb 77,7% cred că aceste manuale ar trebui să prezinte echidistant percepțiile altor religii pentru a forma o toleranță față de aceste culte, ceea ce înseamnă un spirit critic ridicat al profesorilor față de manuale. Conform acestor rezultate pare că profesorii din județele Buzău (40,0%), respectiv județele Iași (38,1%) consideră că manualele de religie utilizate în școli sunt cele mai echidistante, iar respondenții din județul Cluj și respectiv județul Timiș (17,6%) consideră că acestea ar fi mai puțin echidistante.

Este salutară poziția a peste 70% dintre cei chestionați, care consideră că manualele de religie nu ar trebui să fie axate pe cultul bisericii respective, combătând clar percepțiile altor culte. Notă discordantă fac municipiul București (13,3%) și județele Iași (14,3%), respectiv Tulcea (13,3%), unde, precum s-a văzut deja, la întrebarea privind limitarea educației religioase în școlile publice la bisericile tradiționale, există o notă de conservatorism și închidere.

Mai mult de jumătate dintre respondenții profesori au declarat că în școala lor nu există simboluri religioase aparținând tuturor cultelor cărora le aparțin elevii din cadrul școlii, ceea ce denotă o dominație a unui singur cult. Doar 19,0% dintre ei au declarat existența simbolurilor aparținând mai multor culte, îndeosebi în județele Cluj (33,3%), Satu Mare (28,8%), acest lucru putând fi explicat printr-un grad mai ridicat de respect pentru diversitatea religioasă din Transilvania.

În ceea ce privește existența simbolurilor religioase aparținând unui singur cult în spațiul școlii, acestea sunt cele mai prezente – conform respondenților – în județele Tulcea (75,0%), Dolj (72,9%), respectiv municipiul București (75,65%). Prezența simbolurilor religioase aparținând unui singur cult în școlile publice este observată,

comparativ, de 62,5% dintre elevi și 75,0% de profesori în județul Tulcea, de 73,2% dintre elevi și 75,6% dintre profesori în București, de 42,6% dintre elevi și de doar 17,1% dintre profesori în Harghita.

Simboluri religioase aparținând mai multor culte în cadrul școlii au fost observate de 11,4% din profesori și 7,5% dintre elevi în jud. Harghita, de 19,0% dintre profesori și 11,7% dintre elevi în județul Iași, 2,9% dintre profesorii și 1,3 % din elevii din județul Dolj.

Existența în școală a laboratoarelor, locurilor de rugăciune sau capelelor cu simboluri religioase aparținând unui singur cult a fost menționată de 20,5% dintre elevi, respectiv 25,1% dintre profesori, cele mai multe cazuri fiind indicate de către profesorii din județele Dolj (72,9%), Cluj (66,7%), Iași (57,1%), Tulcea (75,0%) și municipiul București (75,6%).

În aproape toate județele chestionate, de două ori mai mulți profesori decât elevi respondenți au declarat că școala organizează participarea extrașcolară a elevilor la evenimente, serbări religioase (județul Iași: elevi 21,9%, profesori 66,7%; județul Buzău: elevi 27,0%, profesori 80%; județul Cluj: elevi 24,9%, profesori 50%; județul Dolj: elevi 13,5%, profesori 35,7%; județul Satu Mare: elevi 23,0%, profesori 67,8%; județul Timiș: elevi 33,0%, profesori 82,4%; județul Tulcea: elevi 35,9%, profesori 73,3%; respectiv municipiul București: elevi 5,6%, profesori 26,7%). Doar în județul Harghita aceste procente sunt mai echilibrate, 45,2% la elevi și 48,6% la profesori, procentele fiind însă înalte, ceea ce semnifică implicarea școlilor în mobilizarea elevilor de a participa la evenimente religioase extrașcolare.

Este de menționat faptul că 60,3% dintre profesorii respondenți consideră că în cadrul școlii ar trebui promovat multiculturalismul/pluralismul religios. În fapt, 27,6% dintre respondenți apreciază că în învățământul public din România nu toate cultele sunt egale.

Surprinde faptul că 26,8% din profesorii respondenți consideră că Martorii lui Iehova reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor (42,9% în județul Iași, 46,7% în județul Tulcea), iar 20,0% dintre ei consideră că cultele necreștine, ca, de exemplu, islamul (43,3% în județul Tulcea, 23,8% în județul Iași, 23,8%, județul Timiș 21,6%) nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă din cadrul școlilor de stat. Aceeași părere s-a exprimat și în legătură cu cultul Martorilor lui Iehova, doar într-o proporție diferită: 25,1% din totalul respondenților, respectiv 40% în municipiul București, 24,3% județul

Dolj, 11,4% județul Harghita, 23,8% județul Iași, 8,5% județul Satu Mare, 24,3% județul Timiș, 45% județul Tulcea, încălcând astfel dreptul la egalitatea de șanse și dreptul la educație al celor aparținând acestor culte. Acest lucru denotă o intoleranță accentuată a unor cadre didactice față de un cult, Martorii lui Iehova, recunoscut în mod oficial de către statul român.

Întrebați ce fel de stat este România, dintre cei care au completat chestionarul, 49,6% au indicat că România este stat ortodox, iar 39,5% creștin. Doar 3,3% dintre profesori cunosc caracterul secular al statului român. În aceste condiții nu trebuie să ne mire că în rândul elevilor procentul celor care cunosc acest lucru este foarte scăzut (3,18%), în județele Dolj și Buzău nici măcar un singur elev dintre cei chestionați nu cunoaște acest lucru. De asemenea, 55,4% dintre profesorii respondenți consideră că în România există biserică națională (77,8% în municipiul București, 66,7% în județele Cluj și Iași, 60,0% în județul Buzău, respectiv 40,0% județul Harghita), în timp ce 32,2% elevi au indicat același lucru. Uitându-ne la aceste rezultate și luând în considerare declarația elevilor, conform căreia 69,9% dintre ei au ca sursă de informare primordială cu privire la cunoștințe religioase, școala (față de 56,3% care au indicat familia), putem ajunge la concluzia că elevii, voit sau nu, nu sunt informați în mod corespunzător despre caracterul laic al statului.

La întrebarea ce schimbări ar face în predarea religiei, o parte dintre profesori ar dori ca această disciplină să fie: „opțională”, „obiectivă”, iar modificările pe care le propun vizează deschiderea, abandonarea caracterului confesional:

- promovarea ecumenismului și a toleranței religioase
- introducerea istoriei religiilor
- să se prezinte echidistant preceptele mai multor culte
- să se renunțe la tendințele de îndoctrinare
- eradicarea prozelitismului religios, a discriminării religioase
- prezentarea echidistantă a tuturor religiilor în manuale

Alți profesori, ar dori accentuarea caracterului confesional, întoarcerea către propria religie și/sau practici religioase în cadrul școlii:

- axarea pe rugăciune, taine și ierurgii
- mai multe noțiuni de Vechiul și Noul Testament și patrologie

- mai multe noțiuni de liturgică teoretic și practică
- invitarea înaltelor fețe bisericești (episcopi, mitropoliți) la ceremoniile festive din școlile de stat
- învățarea mai multor rugăciuni
- elevii să fie duși mai mult la biserică
- mai multe ore de religie
- materia religie să fie obligatorie

O minoritate dintre profesori consideră că religia ar trebui să fie materie facultativă, nu obligatorie, și declară că ar scoate religia din programa școlară.

În cea ce privește ultima întrebare din chestionare, care viza observațiile personale privind prezența cultelor religioase în școlile publice, iată câteva răspunsuri date de cadrele didactice:

- „Biserica Ortodoxă nu face prozelitism religios. Căltele neoprotestante deliberat fac un prozelitism agresiv. În unele puncte chestionarul este tribut ar concepuților neoprotestante.” (județul Ruzău)
- „De obicei, cultele religioase, altele decît cel ortodox, solicită toleranță, dar în schimb nu sunt deloc flexibile și nu manifestă toleranță față de colegii ortodocși.” (județul Dolj)
- „În nici un caz ele nu pot face rău, evoluționismul și creaționsimul sunt două teorii care ar trebui cunoscute și fiecare în funcție de educație, opțiuni, să-și formeze o opinie proprie.” (județul Harghita)
- „Ar fi mai bine dacă materia religia ar avea caracter ecumenic.” (județul Harghita)
- „Prezența religiei în școlile de stat este inutilă. Sunt adeptul școlii non-ideologice.” (județul Harghita)
- „Întrucît părinții lasă din ce în ce mai mult pe seama școlii educația copiilor, este nevoie de formarea morală, în care Biserica are rol.” (județul Harghita)
- „Biserica ortodoxă ar trebui să fie mai tolerantă față de celelalte culte, mai ales în vederea integrării europene” (județul Iași)
- „Ar trebui să fie respectată fiecare persoană și credința acesteia, dar nimeni nu are dreptul să ne impună cultul său.” (județul Iași)
- „În general predomină simbolurile religioase ale bisericii creștine ortodoxe.” (județul Iași)
- „Școala și manualele de religie trebuie să promoveze multiculturalismul religios, manualele trebuie să fie structurate conform acestui ideal.” (județul Iași)

- „Pentru unele culte religioase (catolici, penticostali) nu există cadre datorită numărului mic de elevi aparținând acestora, astfel încât elevii trebuie să aleagă să meargă la religie, la ortodocși sau la pocăiți, întrucât există rubrica (obligatorie) „religie” unde trebuie să primească note.” (județul Timiș)

- „Biserica și școala sunt două instituții diferite și prin urmare nu ar trebui ca nici una din ele să încerce să preia atribuțiile celelalte. Există prea multe dispute și prea multe culte pentru a le include pe toate în școală, astfel că, eu cred, ar trebui să existe liniște în diversele tipuri de religii predate la școală, explicându-se totuși copiilor că ele există și nici una nu este mai bună sau mai rea, acceptată sau ciudată etc.” (județul Timiș)

- „Religia reprezintă o parte a culturii generale, dincolo de convingerile religioase personale, sensibilizează elevii pentru a deveni buni cetățeni (prin promovarea valorilor și principiilor religioase). Orice profesor de religie trebuie să promoveze toleranță față de celelalte religii, culte etc.” (județul Timiș)

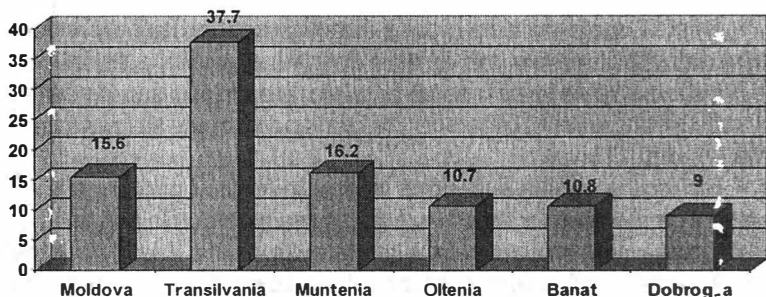
3.4. Evaluarea chestionarelor pe regiuni istorice

Sondajul pe care Liga PRO EUROPA l-a realizat în rîndul elevilor referitor la modul în care se face predarea religiei în școli, chiar dacă nu are atribute de reprezentativitate, reușește să aducă în dezbatere și partenerul neluat pînă acum în seamă: elevii. Dincolo de procente și răspunsuri standardizate, parcurgerea chestionarelor completate desenează o realitate care nu poate fi contestată: există o necesitate stringentă de reformare a modului în care se face studiul religiei în școlile publice din România.

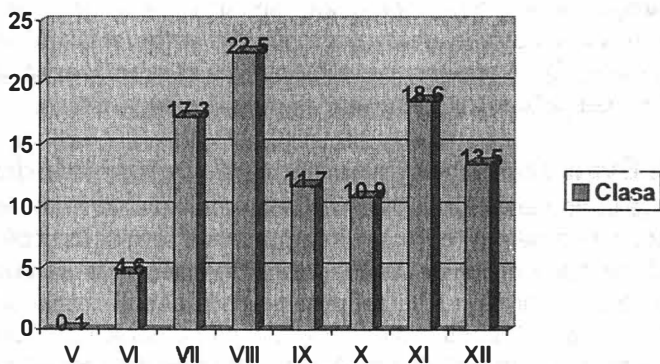
Ce spun cifrele?

*„Materia unde se ia un zece”
„Am învățat că există ore la care pierzi vremea
și ai media 10, cel puțin în liceu”*

Sondajul a fost realizat în 53 de unități școlare (licee și școli gimnaziale) din 23 de localități alese astfel încât să existe informație din fiecare provincie istorică⁷¹ cu o ușoară suprareprezentare a Transilvaniei dată fiind și diversitatea religioasă mai mare a acestei zone.

În ceea ce privește nivelul de școlarizare s-a încercat interviuarea cu preponderență a elevilor de clasele VII-VIII și liceale dată fiind capacitatea de analiză mai aprofundată a acestora.

Subiecții au provenit în special din mediul urban (78,5%), iar naționalitatea autoidentificată a fost: român (77,6%), moldovean (0,2%), maghiar (17,4%), secui (0,9%). 1,4% nu au dorit să-și declare identitatea etnică, iar 1,1% nu au răspuns.

Religia predominantă a respondenților este ortodoxă (67,2% în total, 93,3% în Oltenia, 90,2% Muntenia, 91,5% în Dobrogea, 40,2% în Transilvania), apoi romano-catolici (16,5%) și reformați (6,7%).

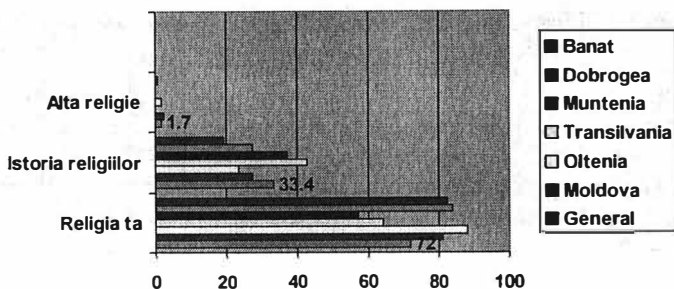
Religia ¹⁴	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	67,2	71,2	93,3	40,2	90,2	91,5	75
Advenistă	0,5	1,4	0,3	0,2	0,8	-	0,3
Romanu-Catolică	16,5	15,8	0,7	32,9	1,3	-	13
Creștină	1,6	1,9	2,4	0,7	3,8	2,0	0,3
Baptistă	1,2	2,8	-	0,7	-	1,2	3,7
Reformată	6,7	-	-	17,4	-	-	1,0
Nedeclarată	1,3	-	3	0,9	1,6	-	-
Penticostală	1,3	0,5	-	1,8	-	-	5,0
Unitariană	0,8	-	-	2,2	-	-	-
Greco-Catolică	0,5	-	-	1,2	-	-	-
Creștin după Evanghelie	0,6	3,7	-	0,1	-	-	-

96,1% dintre elevi studiază religia în școală. (cel mai scăzut procent 90,4% în Muntenia, cel mai ridicat 99,3% în Oltenia). Procentul se poate explica pe de o parte prin interesul față de acest aspect al cunoașterii, iar pe de altă parte pe lipsa cunoștințelor despre obligativitatea/opțiunea de a studia religia în școală. Nu trebuie trecut cu vederea nici numărul celor care studiază religia din dezirabilitate socială.

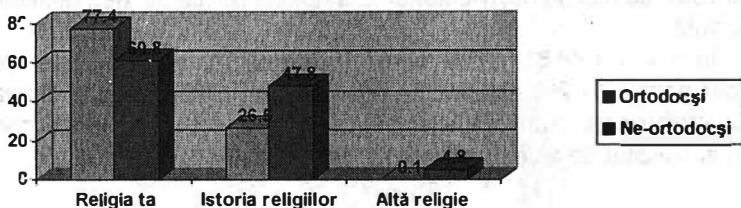
În orarul a 48,6% dintre respondenți religia este între alte ore, doar pentru 17,2% este prima oră, iar pentru 30,2% este ultima. Aceste procente sunt mai ridicate în rândul elevilor ne-ortodocși care au și solicitat de altfel ca religia fie prima (respectiv ultima) oră.

Ce cred elevii despre statutul disciplinei religie: obligatoriu sau facultativ ?

72,% dintre respondenți învață la aceste ore despre propria religie și 87,8% spun cel puțin o rugăciune în cadrul acestor ore. Predarea se face cel mai adesea în absența unui manual (56,7% nu au manual). Ponderea celor care au manual este mai ridicată în cazul ne-ortodocșilor, 66,6% (45,6% în Moldova, 39,4% în Oltenia, 65,3% în Transilvania, 51,8% în Muntenia, 57,3% în Dobrogea și 66% în Banat).

Se observă o diferență semnificativă între elevii care studiază religia ortodoxă și cei care studiază altă religie, în privința conținutului educației religioase. Astfel:

În ceea ce privește clasificarea religiilor în bune sau rele, situația este îngrijorătoare. După părerea respondenților religiile **bune** sunt:

Religia	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Ortodoxă	28.0	38.4	6.5	34	24.3	15.6	33.1	54	31.3
Catolică	15.4	10.6	25.1	14.4	5.7	22.2	10.7	10.1	13.7
Toate	19	20.4	16.3	25.1	9.4	21	16.2	6.0	28
Creștinismul	6.5	4.6	10.2	12.1	1.0	6.6	5.3	5.2	6.0
Baptistă	1.2	0.4	2.9	2.8	-	1.0	-	0.4	3.3
Reformată	4.4	0.1	13.3	-	-	11.8	-	-	-
Nu știu	2.0	2.7	0.4	-	-	0.3	6.7	-	2.3
Bucurăm	0.9	-	1.3	0.9	-	1.1	1.3	-	0.7

Analizând tabelul de mai sus se observă cu ușurință că alteritatea nu naște simpatii. Religiile pe elevii nu le cunosc nu au cum să fie bune. De altfel, în zonele multi-religioase, procentajul celor care respectă în egală măsură toate religiile este semnificativ mai ridicat decât în zonele monoreligioase.

În argumentarea opțiunilor lor respondenții au adus, în mare, patru categorii de răspunsuri. Prima categorie o reprezintă cea a răspunsurilor subiective și sincere, de raportare la propria persoană și mediul familiar: „*este religia mea*”, „*așa m-am născut*”, „*e religia poporului meu*”, „*pentru că înveți să faci pentagrame*”, „*pentru că asta o fac*”, „*pentru că pe asta o înțeleg*”, „*este distractivă*”, „*așa mi s-a spus*”, „*religia pe care o studiez în școală*”, „*religia românilor*”, **este religie de stat** (s.n.), „*am fost învățată de mică că este bună*”.

O a doua categorie de răspunsuri sînt cele induse de apropierea de această religie, fie la școală, fie la biserică. Uneori acest tip de răspuns este vădit exagerat pentru a pune în lumină nefavorabilă alte credințe: „*pentru că la aceasta sunt cele mai multe adevăruri*”, „*deoarece a fost întemeiată de Isus Cristos*”, „*fiul lui Dumnezeu*”, „*ne duce la Dumnezeu*”, „*cred în Dumnezeul adevărat*”, „*pentru că după noi a venit Mesia*”, „*cea mai răspîdită*”, „*se bazează pe Biblie*”, „*deoarece numai religia ortodoxă e cea adevărată că ea nu s-a îndepărtat de învățăturile Domnului*”, „*deoarece este dreapta credință*”, „*la celelalte religii oamenii nu cred în Dumnezeu*” (s.n.), „*are cea mai mare credință*”, „*este scris în Sfînta Scriptură*”, „**și Isus era ortodox**” (s.n.), „*singura care crede în toți sfinții*”.

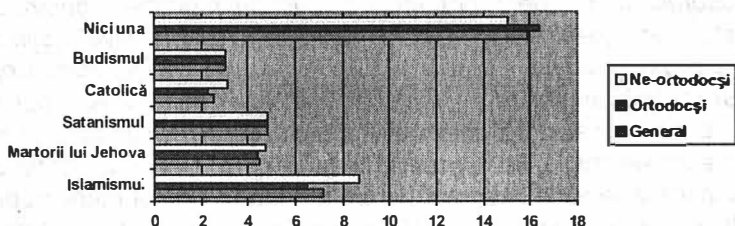
O a treia categorie este un mixaj al primelor două, cu accent pe avantajul personal: „*e cea mai credibilă*”, „*preoții nu se căsătoresc*”, „*oferă libertate*”, „*e o religie frumoasă și sîmbătă nu trebuie să mă duc la catehism*”, „*de Crăciun primim cadouri timp de 7 zile*”, „*este una simplă nu împodobită*”, „*nu practică violența*”, „*te ajută să îți găsești o anumită identitate*”.

O altă categorie este cea a răspunsurilor elaborate și filozofice, care se întîlnește în genere la cei care au optat pentru altă religie decît cea proprie: „*Budismul pentru că nu venerază o zeităte, ci lumea în general, rezultînd mai mult respect față de natură*”, „*pentru că păstrează cel mai mult din trăsăturile creștinismului primar*”, „*are baze scripturistice*”, „*a apărut prima și este cea mai reală*”, „*este cea care îndeamnă omul să acționeze moral avînd în vedere percepțe și valori*”, „*păstrează neschimbată dogma creștină*”.

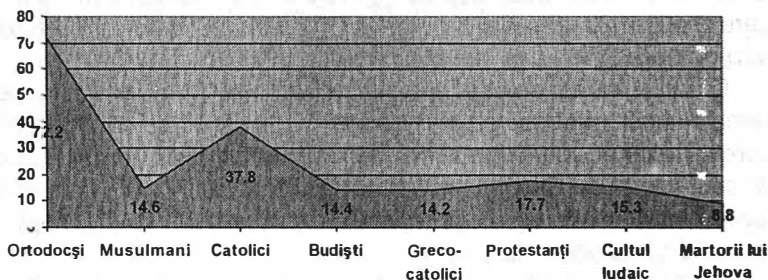
Analizînd aceste răspunsuri și coroborînd cu răspunsurile la întrebarea „Ce ai schimba în predarea religiei dacă ai fi ministrul educației?”, și fără pretenția de generalizare, putem spune că, există cazuri în care predarea religiei se face dogmatizat, cu focusare pe

propria religie privită în antiteză cu alte culte religioase.

Această afirmație este întărită și de situația răspunsurilor la întrebarea „După părerea ta care religii sînt *rele*?“

Parțial aceste rezultate îngrijorătoare sînt datorate intervenției școlii. Religiiile „rele” sunt cele despre care au aflat mai multe la școală („Prin studiul religiei la clasă ai aflat mai multe despre...”) și, mai mult sursa cunoștințelor despre religie în general este identificată ca fiind mai degrabă școala decît familia (69,9%, respectiv 56,3%).

Analizînd intoleranța foarte crescută față de islam, aceasta este mai manifestă la ne-ortodocși (8,7%), iar ca regiuni cea mai crescută este în Moldova (10,7%) și Dobrogea (9,3%). De notat că majoritatea musulmanilor din România trăiesc în Dobrogea.

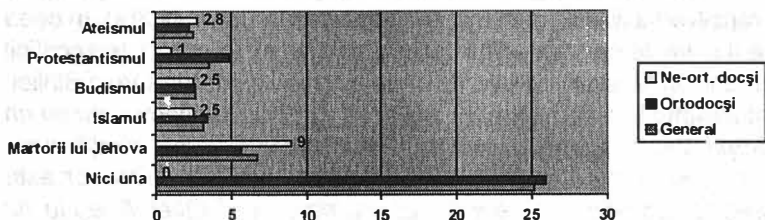
Încă și mai îngrijorătoare sunt explicațiile acestor răspunsuri așa cum apar în chestionare. Resping islamismul pentru că: „te împinge la vio'ență”, „sînt periculoase”, „confundă Sfînta Scriptură cu ierorismul”, „nu sînt sănătoase”, „omoară oameni”, „au un mod sinistru de a-și confirma credința”, „sînt răi”, „Inventează prostii”, „ei cred că dacă omoară oameni îl mulțumesc pe Mohamed”, „detest asiaticii”, „cred în diavoli”.

Martorii lui Jehova sînt respinși în mai mare măsură în Transilvania (6,9%) și în mai mică măsură în Banat (2,3%). În ceea ce îi privește pe Martorii lui Jehova aceștia sînt acuzați de sacrificii umane, de aberații, spălări de creiere, proastă interpretare a Bibliei. Intoleranța față de alte religii are și ea explicații terifiante: „nu au un Dumnezeu bun, mai degrabă un răufăcător”, „nu ne învață nimic bun”, „nu sunt educative”, „nu sunt sănătoase”, „credința lor este greșită”, „omoaară pe cei diferiți ca culoare”, „încalcă legile lui Dumnezeu”, „inoculează idei timpite”, „sunt ilegale”, „se droghează”, „sunt religii false de umplutură”, „ceea ce fac nu e omenesc”, „se povestește în maghiară”, „icoanele sînt urît pictate”, „l-au omorît pe Isus”, „contrazic religia creștină”, „fură”, „ortodoxia este o religie aproape moartă care pune prea mare accent pe tradiție”, „ortodoxia și catolicismul sînt sufocante și spală creierii”, „vorbesc în latină”, „sînt în calea dezvoltării”.

Răspunsurile de tipul „Nici una” (dintre religii nu este rea) sunt mai frecvente în Banat (23,3%) și Moldova (21,9%) și mai puțin frecvente în Dobrogea (4,0%).

	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Budismul	3,0	3,0	3,0	3,3	0,3	2,0	2,0	8,5	5,0
Islamismul	7,2	6,5	8,7	10,7	6,1	5,7	6,9	9,3	7,3
Iudaismul	1,7	1,7	1,8	2,3	1,0	1,2	1,1	5,2	1,0
Ateismul	2,2	2,0	2,5	1,9	-	3,4	1,6	0,4	2,7
Cele necreștine	1,0	0,5	2,0	3,7	-	1,0	-	-	0,7
Martorii lui Jehova	4,5	4,4	4,7	1,9	5,1	6,9	2,7	4,4	2,3
Protestantismul	2,1	3,0	0,3	4,2	1,0	1,1	4,2	2,4	0,7
Satanismul	4,8	4,7	4,8	3,7	2,7	-	3,1	4,4	-
Sectele	3,2	2,5	4,6	2,3	1,3	4,7	1,6	6,0	1,0
Nici una	15,9	16,4	15,0	21,9	9,4	-	13,6	4,0	23,3
Toate în afară de ortodoxie	1,3	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Adventismul	1,1	1,4	0,6	0,9	0,3	0,4	1,1	5,2	1,3
Baptismul	1,1	1,3	0,6	1,4	-	0,8	0,7	3,2	1,7
Ortodoxă	1,8	0,2	5,3	1,9	-	3,6	0,4	-	1,0
Catolică	2,5	2,3	3,1	1,4	2,7	2,4	2,9	4,4	2,3
Politeismul	1,1	0,6	1,9	1,9	-	-	-	0,4	1,0

Intoleranța merge în cazul Martorilor lui Jehova pînă la interzicerea acestei religii (6,8%, chiar 11,2% în Transilvania) și 3,2% în ceea ce privește islamul și 3,4% în cazul ortodoxiei (10% la ne-ortodocși):

Aceste răspunsuri nu sînt foarte surprinzătoare avînd în vedere că doar 26,6% recunosc că au fost învățați să fie toleranți față de musulmani și 24,6% față de toți oamenii. Mai multă toleranță le-a fost insuflată față de creștini (56,3%), romi (32,4%), catolici (33,7%) și femei (32,3%).

Toleranța față de următoarele categorii se prezintă astfel:

	General	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Banat
Creștini	56,3	57,2	75,4	44,3	59,8	64,9	65,3
Romi	32,4	34	45,8	21,2	38,2	42,7	39
Evrei	30	31,6	37,7	20,2	36,4	41,1	35,3
Catolici	33,7	34,9	47,5	22,2	38,4	41,5	44,3
Femei	32,3	30,7	53,2	20,6	36,2	44	39
Homosexuali	22,5	26,5	25,6	14,7	24,4	35,9	26,7
Atei	23	24,7	29,3	14,3	26,9	35,9	28,7
Protestanți	25,1	27	25,3	16,9	29,3	37,5	34,7
Musulmani	26,6	26,5	40,7	14,7	34,0	39,1	32,7
Toți oamenii	24,6	18,1	11,1	36,4	17,6	15,3	24
Ap.oapele nostru	2,0	3,3	-	2,2	2,0	0,4	2,3

Se observă că educația pentru toleranță este deficitară în Transilvania în special în cazul elevilor ne-ortodocși. În ciuda experimentării statutului de minoritar această experiență nu este extrapolată în cazul altor minoritari, ceea ce denotă o lipsă a formatorilor din aceste școli.

Predarea religiei este decodificată drept obiectivă și corectă de 54,2% dintre respondenți, în timp ce doar 2,9% o văd ca pe ceva părtinitor și incorect. 30,5% consideră că este predată ca orice materie, iar 13,5% consideră că predarea se face ca la biserică. 6,1% dintre elevii intervievați consideră că abordarea religiei la orele lor este una științifică.

Principala învățătură la aceste ore este aceea de a fi un bun creștin (78,1%), de a-și cunoaște religia (61,6%) și de a se ruga (55,4%). Doar 26,3% au fost învățați să cunoască alte religii, chiar

dacă doar 4,9% au deprins neîncrederea față de alte religii la orele speciale din școală. Nici manualul nu le oferă informații suplimentare, doar 23,4% afirmând că au aflat din manual despre alte religii.

În afara orelor de religie, în școală se organizează serbări religioase (34,6% dintre respondenți), și slujbe religioase (25,7% dintre respondenți). Acestea sunt mai rare în București (8,4% serbări și 13,1% slujbe) și mai frecvente în Oltenia (51,9% serbări) și Dobrogea (55,2% slujbe religioase). Având în vedere că școala este un spațiu public aceste manifestări ce țin de instituția Bisericii nu și-ar avea locul în școlile laice.

Sinbolurile religioase, icoanele sînt o prezență frecventă în școlile din România (45,1% dintre respondenți le-au identificat a fi ortodoxe, 6,9% catolice, 0,2% reformate și 2,4% creștine). Cel mai puțin prezente sunt în școlile din Transilvania (24,9%) și mai adesea sunt întâlnite în Dobrogea (62,5%). Unele școli publice dețin o capelă sau laborator de religie: 12,1% ortodox, 4,7% romano-catolic. Această prezență sporită a Bisericii în școală (prin capele, slujbe, icoane și serbări religioase) crează confuzie în rîndul elevilor. 46,6% dintre respondenți consideră că România este un stat ortodox în timp ce numai 4,2% știu că suntem un stat laic.

Mai mult chiar, 18,8% consideră Biserica Ortodoxă ca fiind Biserica națională în timp ce numai 5,7% știu că în România nu există Biserica națională.

„Există în România o biserică națională? Dacă da, care?”

	General	Ortodocși	Ne-ortodocși	Moldova	Oltenia	Transilvania	Muntenia	Dobrogea	Brat
Ortodoxă	18,8	16,9	22,8	18,6	17,2	22,6	10,4	22,6	17
Patnarlia	2,2	3,2	-	1,9	1,3	0,4	6,0	4,0	2,3
Nu știu	17,5	0,1	11,5	0,5	24,9	11,7	33,6	10,5	37,7
Mitropolia	1,3	1,9	0,4	4,2	-	0,3	4,9	3,2	1,3
Nu există	5,7	4,6	8,1	9,3	-	6,6	3,1	1,6	10,3

Opiniile elevilor

„Nu ne scoateți religia că o să ne bage matematică sau altceva!”

Dincolo de alegerea variantei de răspuns cea mai apropiată de percepția personală, a existat posibilitatea unor răspunsuri deschise. Pe lîngă explicarea alegerii de religie bună/rea, respondenții au fost întrebați ce ar modifica în predarea religiei în școli. Răspunsurile la această întrebare precum și comentariile pe marginea întregului chestionar au evidențiat cel puțin două aspecte, deloc minore, ale modului de predare a religiei în școli.

Un prim aspect este neseriozitatea cu care această materie este privită atât de către profesori, cât și de către elevi. Astfel elevii ortodocși au semnalat: „Să nu se mai lipsească de la orele de religie”, „Să fie tratată în serios”, „mai multă seriozitate”, „Profesori mai serioși care să acorde mai multă importanță orelor de religie”, „seriozitate”, „Mai multă seriozitate în tratarea orelor de către profesor”, „Profesorii să fie călugări pentru a avea mai multă autoritate în fața elevilor”, „profesori de religie mai serioși”, „Religia să fie luată în serios de către elevi”.

În unele cazuri pretenția de seriozitate este dublată de acuzații mai grave: „Să nu ne mai pună să cumpărăm iconițe pentru ur. 10 la religie”, „Să nu ne mai vîndă profesoara iconițe”, „Notele să se dea fără să cumpărăm iconițe”. Elevii ne-ortodocși adaugă: „Mai multă severitate. Cadre mai punctuale”, „Aș cere severitate”, „Aș face materia mai apreciată”, „Aș ține toate orele”, „Să se predă cu adevărat”, „Control strict al profesorilor”.

Un alt aspect este legat de posibilitatea exprimării libere la orele de religie. Relația cu divinitatea nu poate fi dictată și uniformizată, iar elevii resping îndochinarea. Tocmai de aceea ei cer dezbateri, posibilitatea de a-și exprima opiniile și o exprimare nedochinată din partea profesorilor sau preoților. Elevii au semnalat: „N-aș pune profesorii să țină numai cu religia predată. Să asculte părerile elevilor și să nu fie notați cu note mici pentru ceea ce simt și cred”, „Aș aduce persoane aparținând altor culte pentru a face dezbateri în licee”, „Aș organiza conferințe pe teme religioase”, „I-aș face în special pe profesorii de religie mai toleranți față de celelalte religii”, „Leții interactive”, „Domnii profesori să fie mai toleranți”, „Să funcționeze feedback-ul profesor-elev”, „Profesorii de religie să nu fie îndochinați”, „reducerea îndochinării religioase”, „Profesorii să nu critice alte religii”, „înterzicerea ca profesorii să nege întrebările neortodoxe”, „învățarea religiei fără îndochinare”, „Profesorii de religie să nu aibă o gîndire atât de închisă privind dogma”, „diminuarea discriminării față de copii cu alte religii”, „predarea religiei pe baze științifice”, „să fie mai libere”, „să nu mai fie teme tabu”, „profesori mai toleranți, mai deschiși”, „Profesorii să nu mai fie așa de dictatori și să nu ne spună că trebuie să crezi ce scrie în Biblie și să nu te îndochiești de ea pentru că sunt lucruri care se bat cap în cap”. Și tot legat de atitudinea profesorilor li se cere să fie prietenoși, de treabă, mai puțin severi, mai zîmbitori,

mai amabili și chiar: „*Părintele să nu mai înjure copiii!*”. Multe dintre notele copiilor vizează predarea istoriei religiei și nu o religie anume.

Elevii au semnalat și ei lipsa manualelor în general sau a manualelor gratuite: „*fiecare elev să aibă un manual*”, „*să avem cărți*”, „*să primim manuale gratuite*”, „*manuale mai frumoase*”.

Mulți respondenți doresc organizarea de tabere religioase, de pelerinaje, vizite la mănăstiri sau cel puțin „*să mai meargă și profesorii la biserică!*”.

Se înregistrează o polarizare a dezideratelor elevilor :

O parte a respondenților și-au exprimat dorința de a suplimenta orele de religie la 2 – 3 pe săptămână sau chiar în fiecare zi. Au fost respondenți care vor religia ca materie de bacalaureat și elevi care doresc testări naționale la această materie. Au existat însă și respondenți care cer ca la religie să se dea calificative și nu note, să fie materie facultativă sau chiar „*Să nu se mai facă religie și cadrele să fie date afară!*”.

O parte dintre respondenți solicită capele, laboratoare de religie în școli, creșterea numărului de icoane și „*minimum două biblii pe școală*” sau chiar biserici mici în incinta școlilor sau locuri unde să te poți spovedi, iar alți respondenți cer scoaterea simbolurilor religioase din școală și religia să se predea numai în școlile confesionale.

Dacă ar fi ministrul educației și ar putea schimba modul de predare a religiei în școli, unii respondenți ar vrea ore de religie pe fond muzical adecvat, alții prezentare de documentare, iar unii ar acorda dulciuri tuturor elevilor după fiecare oră. Cei mai mulți însă consideră că nu ar face nici o modificare, poate ar aduce mai multe simboluri religioase în școli, mai mulți preoți în loc de profesori și un pic mai multă seriozitate.

Opiniile cadrelor didactice

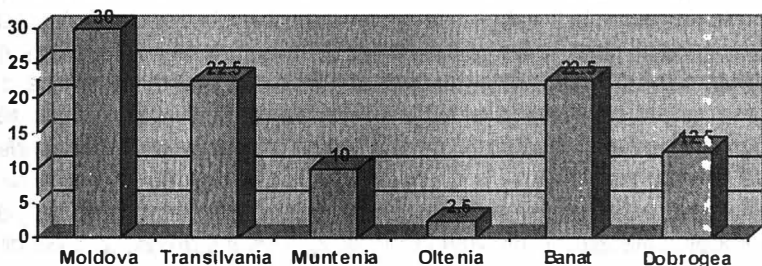
În cadrul sondajului au fost chestionate atât cadre didactice care predau religia cât și cadre didactice care predau alte materii.

Cadrele didactice care au fost de acord cu completarea chestionarului aplicat de operatorii Ligii Pro Europa provin din 43 de instituții publice de învățământ, iar experiența la catedră este mai degrabă importantă: 16,90% au peste 20 de ani vechime în învățământ, 11,46% au între 16 și 20 de ani la catedră, 21,20% au între 6 și 10 ani și numai 4,5% au sub 2 ani vechime în învățământ.

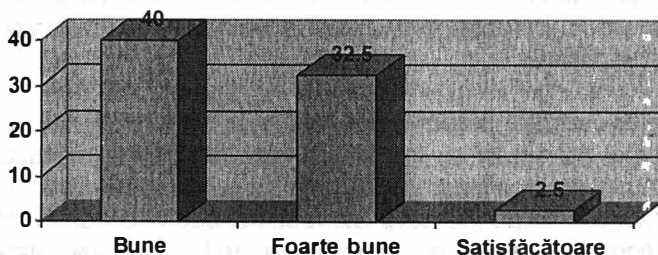
74,9% dintre respondenți sunt români, 13,7% sunt maghiari. Au mai completat chestionarele germani, italieni, romi.

În ceea ce privește apartenența religioasă 75,7% sunt ortodocși, 6,1% reformați, 9,1% romano-catolici.

Din cadrul cadrelor didactice respondente, față de studiul de față, importante sunt răspunsurile profesorilor de religie care profesază în 15 localități diferite, 75% dintre ei în zonă urbană. Dorința de colaborare, prin completarea chestionarelor, a fost mai ridicată în Moldova față de celelalte regiuni:

În ciuda faptului că elevii se plâng de lipsa manualelor 92,5% dintre profesorii de religie respondenți utilizează un manual la clasă, manual elaborat de MEC (25%) sau de profesori de religie (5%). Majoritatea respectă programa școlară a MECT dar 2,5% utilizează o programă redactată de Mitropolia Banatului. Aceste documente școlare oficiale sunt apreciate de oamenii de la catedră, ca fiind:

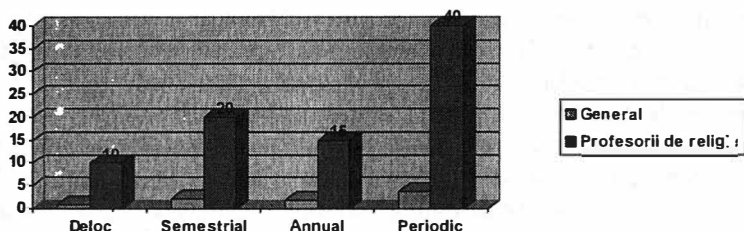

32,5% dintre respondenți susțin că au fost cuprinși într-un program de pregătire profesională special gândit pentru profesorii de religie, dar aceste programe au fost definite ca: Facultatea de teologie

ortodoxă, definitivatul, Institutul Romano-Catolic sau chiar *Cum să preverim HIV/SIDA*.

Comparativ cu alte materii, interesul superiorului ierarhic este ușor diferit. La întrebarea cât de des asistă la ora Dumneavoastră directorul sau inspectorul de specialitate, plaja răspunsurilor arată astfel:

Atunci când cadrele didactice care predau religia trebuie să aprecieze dacă toți elevii din școală au asigurate ore de religie conform apartenenței lor religioase, 75% dintre profesorii de religie consideră că școala oferă posibilitatea fiecărui elev de a studia propria religie, în timp ce 25% recunosc că școala nu oferă această posibilitate.

Din perspectiva profesorului de religie, la oră elevii învață propria religie (75%), valori civice (67,5%), istoria religiilor (77,5%), să fie buni creștini (87,5%), să se roage (85%) și respect pentru toate religiile (85%).

Dacă în cazul elevilor, necunoașterea statutului materiei religie este oarecum de înțeles, procentul celor 72,5% dintre profesori care consideră religia materie obligatorie este explicabilă prin ambiguitatea legislativă și practica din școli (59,7% dintre profesorii intervievați). 20% dintre profesorii de religie chestionați consideră, mai mult, că educația religioasă ar trebui limitată în școlile de stat la biserica ortodoxă și numai 30% sunt de acord ca manualele să prezinte în mod echidistant cele două teorii (evoluționistă și creaționistă).

Școala publică este locul unde există laborator sau capelă (35%), simboluri religioase ale unui singur cult (37,5%), unde se organizează serbări și evenimente religioase (85%). Se încurajează participarea la evenimente religioase extrașcolare (97,5%) și chiar se organizează astfel de participări (82,5%).

În ceea ce privește toleranța religioasă a celor ce predau religia

în școli, aceasta este chiar mai redusă ca în cazul propriilor elevi. 47,5% dintre profesorii de religie chestionați consideră că Martorii lui Jehova reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor, iar 30% consideră că Martorii lui Jehova nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă în școală, iar 25% suprimă acest drept și islamistilor. Această atitudine a cadrelor didactice a început să aibă ecou în comportamentele elevilor.

Profesorii de religie consideră că România este un stat creștin (45%) sau ortodox (37,5%), dar nicidecum laic (0%). 62% dintre respondenți cred că avem o biserică națională (57,5% ortodoxă) și numai 52,5% consideră că toate cultele sunt egale. Acestea sunt modelele pe care elevii noștri le primesc la orele de religie.

Profesorii de religie se percep ca o legătură necesară între școală și biserică: *„Foarte mulți elevi primesc educație creștină doar în cadrul școlii. Consider importantă prezența profesorului de religie în școli, astfel se poate crea o legătură între elev și biserică, O educație bună nu se poate îndeplini fără religie”*. De aceea ei cer ca religia să fie acceptată ca materie de bacalaureat, să se crească numărul orelor de religie, să fie disciplină olimpică sau doar să fie o materie respectată în special de *„colegii educați în spirit ateu și comunist”*.

Există între profesorii de religie persoane care consideră cultele neoprotestante drept agresive și prozelitiste, dar cer *„să ni se acorde cel puțin respectul pe care-l acordăm noi celorlalte culte”*.

Profesorii de alte materii doresc mai mult ecumenism în manuale și predarea religiei, o aplecare spre istoria religiilor sau chiar scoaterea din programă și desfășurarea educației religioase doar în biserici, sau să rămână în școală ca o materie de artă.

În loc de concluzii

„Religia opțională. Libertatea religioasă în adevăratul sens al cuvântului. Lupta împotriva ignoranței cu care sunt tratate problemele de natură spirituală și filosofică.”

Dacă ar fi să mergem în spatele cifrelor, predarea religiei în școli generează frustrare. Frustrare din partea elevilor care consideră că nu este privită cu seriozitate nici de profesori, nici chiar de profesorii de religie. În plus elevii se simt îngreiați în gândire: *„După părerea mea educația religioasă în România este bigotă și răstălmăcită”* și forțați de sistem sau familie să facă niște alegeri care nu le aparțin: *„Să decidă copilul și nu părintele dacă dorește ora de religie”*.

Frustrare din partea profesorilor de religie care nu se simt egali cu celelalte cadre didactice (nu pot participa la olimpiade, nu predau o materie de bacalaureat) și nu sunt foarte luați în serios de elevi.

Pe lângă frustrare, educația religioasă în școală generează intoleranță: „Să se predea doar religia ortodoxă în școli nici o altă religie”, „Să nu se acorde permisiunea altor religii în școli, interzicerea celorlalte religii”, „Aș interzice alte culte decât religia mea” ne spun elevii. „Nu suport neoprotestanții” ne spune un profesor de religie. Este un fel de „iubește-ți aproapele dacă arată la fel ca tine”.

Revenind la tema predării religiei în școală, argumentul cu deficitul moral din societatea românească devine ridicol. Ceva trebuie înțeles, trebuie găsit acel echilibru care să ajute elevul să devină cetățeanul pe care ni-l dorim și moral și tolerant și cu respect față de religie și aproapele nostru. În caz contrar vor găsi alte modele pe care să le copieze și care, nu de puține ori, sînt și mai puțin dezirabile: „Religia nu mai are o importanță atât de mare, nimeni nu mai crede în nimic, trăiască Noua Dreaptă – pentru Dumnezeu, Neam și Patrie. Încercăm să facem o Românie naționalistă.” (elev din Timișoara).

4. Educația religioasă în alte state

Introducerea educației religioase în școlile publice din România în anii '90 a fost printre altele justificată ca o mutare cu aer european, sau cel puțin una deloc incompatibilă cu practicile din alte state ale comunității în care, la momentul în cauză, țara căuta să se integreze. Justificarea „prin apel la Europa” a constituit, de altfel, o strategie retorică comună printre autorii de inițiative și reforme în România post-decembristă, indiferent de cât de parohiale și provinciale vor fi fost motivele ori intențiile care au stat înapoia inițiativelor și reformelor respective. Altfel spus, faptul că anumite aranjamente păreau să urmeze, dacă nu niște veritabile standarde europene, atunci-măcar practicile – indiferent cât de contestate – din *anumite* state europene, a fost utilizat de susținătorii unor inițiative ca un alibi, o garanție a bunei credințe, bunelor intenții și dreptei judecăți în materie de politici publice. De curînd, spre exemplu, și tot în domeniul vieții religioase, autoritățile publice din România au justificat anumite prevederi dubioase din nou-adoptata lege a cultelor arătînd înspre formule similare adoptate în democrații europene precum Austria, Cehia sau Slovacia, dar mai puțin spre meritele lor intrinseci (*România liberă*, 27 ianuarie 2007).

Lucrurile nu au stat altfel în privința educației religioase – un bun motiv pentru a discuta situația din alte state europene. La nivel de suprafață, starea educației religioase din țările europene pare să confirme pretenția celor care au susținut în anii '90 inițiativa de introducere în țară a studiului religiei în școlile de stat: cu foarte puține excepții, educația religioasă se întâlnește frecvent în instituțiile publice de învățămînt din vestul și centrul Europei. Chiar și acolo unde nu există educație religioasă în sensul unei programe specifice, integrat în curricula generală din învățămîntul public, statele permit grupurilor religioase să organizeze sub anumite condiții activități educaționale în școlile de stat (Ungaria), ori finanțează măcar în

anumite circumstanțe școli private afiliate unor organizații religioase (Franța). De remarcat și faptul că, deși sistemul învățământului preuniversitar din România rămîne încă puternic marcat de influența franceză, aceasta din urmă nu s-a extins asupra învățământului religios, fapt ce explică în parte dificultățile în reconcilierea centralismul dominant la nivel de sistem cu „descentralizarea” – sau dezordinea – predării religiei în școlile publice din România.

Privind la nivel superficial, se poate afirma chiar mai mult: formula practică în România, anume aceea a unei educații religioase caracterizată prin confesionalism laolaltă cu un caracter facultativ al orelor de „religie”, se regăsește în mai multe țări europene. Prin urmare, cel puțin la prima vedere, pretenția că predarea religiei în școlile de stat românești are un „caracter european” ar putea fi îndreptățită.

Se cere observat în acest punct că sintagma „caracter european” se referă, în practică, la o regulă *informală*, dată de frecvența cu care anumite soluții privind educația religioasă se regăsesc pe cuprinsul Europei democratice, și nu de norme tari, de obligații juridice sau politice asumate de România. Mai precis, documentele internaționale care guvernează chestiunea educației religioase în școlile publice nu oferă un ghid foarte amănunțit pentru obligațiile statelor în privința educației religioase, respectiv modul în care aceste obligații trebuie implementate. Instrumentele internaționale relevante – Declarația universală a drepturilor omului, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, Declarația privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare bazate pe religie și credință, Convenția europeană a drepturilor omului, Convenția cu privire la drepturile copilului, ca și jurisprudența creată pe marginea acestor instrumente – stabilesc dreptul părinților de a își educa copiii în instituții de învățământ alternative, în conformitate cu propriile convingeri; sau dreptul celor din urmă de a nu fi îndoctrinați în școli cu convingeri sau ideologii pe care le resping; ori absența unei obligații pozitive din partea statelor de a sprijini educația religioasă privată. În lumina celor de mai sus și a faptului că, în Uniunea Europeană, domeniul educației rămîne în mare parte o arie de competență a statelor, se poate afirma că, în clipa de față, există doar un set minimal de standarde internaționale sau europene privind educația religioasă, ceea ce permite statelor să aleagă propriile soluții în jurul acestui corp comun de principii.

Modele de educație religioasă

Coordonatele educației religioase în democrațiile avansate contemporane depind de o sumedenie de factori, de la configurația vieții religioase la nivel național și regional (e.g., distincții formale între biserici recunoscute și asociații religioase), la organizarea sistemului de învățământ (de ex. centralizat sau descentralizat), de la principiile fondatoare ale sistemului politic (e.g., importanța doctrinelor separației dintre biserică și stat sau secularismului) și pînă la influența Bisericilor asupra spațiului public și percepțiile privind legitimitatea instituțiilor religioase. Deseori, aranjamentele privind educația religioasă au apărut ca răspuns înaintea unor contexte istorice specifice și s-au păstrat, în linii mari, de-a lungul vremii, în ciuda caracterului lor discutabil. De exemplu, ca urmare a actelor constituționale din 1867, statul canadian Ontario, unde școlile publice nu oferă educație religioasă, finanțează școlile catolice, nu însă și pe cele ale altor minorități religioase. Dincolo însă de asemenea particularități ce țin de sistemul de învățământ, de legile privind viața religioasă sau de istoria politică – și care sînt prea vaste pentru a putea fi atinse în acest text –, educația religioasă în democrațiile contemporane trădează cîteva regularități în raport cu care putem evalua și sistemul românesc descris anterior. La acestea ne vom referi în cele ce urmează.

Caracterul public / privat al educației religioase

Practic toate democrațiile contemporane recunosc dreptul părinților de a își instrui copiii în spiritul religiei sau religiilor cultivate de familie, atîta timp cît această instrucție nu aduce atingere drepturilor copilului și interesului superior al acestuia. Întrebarea este dacă statul se cade să joace un rol în această privință sprijinind activ, prin măsuri pozitive (inclusiv, sau în primul rînd, financiare), dreptul cu pricina; și, în al doilea rînd, dacă se cade să o facă prin intermediul sistemului public de instrucție. În cea mai mare parte a democrațiilor avansate, răspunsul a fost afirmativ în ambele privințe. Excepțiile rămîn, cu toate acestea, extrem de semnificative și de influente. În Statele Unite, conceptul separației dintre biserică și stat a condus la un aranjament prin care educația religioasă a fost exclusă din sistemul de învățământ de stat, fiind încredințată școlilor așa-zis „parohiale”, afiliate organizațiilor sau grupărilor religioase. Limitele perspectivei separaționiste în privința educației religioase rămîn, în SUA, relativ neclare și fac încă subiectul

disputelor publice și în instanțe (Davis 2004). Cu toate acestea, cu excepția unor teme mai delicate, dar la urma urmelor periferice în raport cu interesul nostru – precum rugăciunile la clasă, prezența simbolurilor religioase „istorice” în școli, sau rostirea jurământului de credință față de țară care conține o referire la Dumnezeu –, principiul separației a consacrat despărțirea instrucției religioase de sistemul de învățământ de stat. Cît privește sprijinul statului pentru educația religioasă privată, tema este prea complicată pentru a fi abordată aici. Merită amintit, însă, că anumite state americane au implementat sisteme de *vouchere* prin care banii publici pot fi direcționați de părinți înspre școlile parohiale.

Lucrurile arată nu foarte diferit în Canada, unde educația religioasă rămîne, în genere (sistemul de învățământ public canadian este, ca și cel american, descentralizat și condițiile diferă de la o provincie la alta), în afara școlilor publice. Rațiunile au de-a face cu aceeași filozofie separaționistă prevalentă în partea de nord a continentului nord-american. Cît privește finanțarea publică pentru școlile religioase, unele provincii acordă asistentă, din rațiuni istorice, stabilimentelor educaționale ale anumitor denominațiuni, nu însă și celor care aparțin altor grupuri religioase. Cu toate acestea, tendința rămîne cea de a restrînge ori chiar retrace sprijinul public pentru școlile afiliate grupurilor religioase.

Cealaltă excepție importantă în privința prezenței educației religioase în sistemul public de învățământ o oferă Franța, de această dată sub egida principiului „laicității”. În versiunea franceză, laicitatea presupune o separație chiar mai fermă între stat și religie, impunînd condiții de neutralitate a statului mai severe și mai puțin „acomodaționiste” decît concepția nord-americană amintită. Fără urmărire, statul francez nu oferă nici un fel de educație religioasă prin intermediul sistemului școlar pe care îl patronează direct, excluzînd totodată manifestările religioase sau prezența simbolurilor specifice în școala publică (excepție fac Alsacia și Lorena din rațiuni istorice). Eforturile de a menține o graniță clară între activitățile și manifestările religioase și, respectiv, școala publică au condus recent la inițiativa precum controversata Legea a secularității din 2004, prin care copiii care merg la școlile de stat li se interzice afișarea în public, în cadrul instituției de învățământ, a unor simboluri religioase „ostentative”. În schimb, în Franța, ca și în SUA sau anumite provincii canadiene,

statul acordă asistență financiară școlilor religioase, impunând totodată condiții comparativ stricte în privința non-discriminării pe criterii religioase, curriculumului sau statutului educației religioase în aceste instituții.

Un alt stat membru al UE care nu se implică direct, prin sistemul de învățământ public, în educația religioasă este Slovenia. Și aici rațiunile țin tot de principiul separației dintre biserică și stat, ferm stabilit prin constituție. La rîndul său, totuși, statul sloven finanțează instituțiile de învățământ denominaționale, deși sub o formulă mai restrictivă decît alte școli sau licee private (Rakar 2004).

Un caz mai interesant, deviant în raport cu modelul din țările amintite deja, constituie Ungaria. Cu toate că nu există o programă specifică pentru școlile publice, statul maghiar sprijină participarea elevilor în programe facultative de educație religioasă care se desfășoară în școlile de stat. Școlile au ca principală obligație furnizarea de spațiu și echipamente, dar organizarea cade în sarcina cvasi-exclusivă a comunităților religioase, de unde și caracterul confesional al orelor. Acestea se desfășoară însă în afara programului, nu au un sistem de notare și nu sunt înscrise pe foaia matricolă. Conform datelor raportului despre libertatea religioasă publicat anual de Departamentul de Stat al SUA, aproape o jumătate de milion de copii maghiari ar fi participat la asemenea activități educaționale în instituțiile de educație publică în anul școlar 2005-06 (USDoS 2006). În sens strict, în școlile publice maghiare se desfășoară ore de educație religioasă confesională. Totuși, prin soluția aleasă, Ungaria a separat destul de clar – deși nu atât de clar cît au făcut-o SUA, Franța sau Slovenia –, sistemul public de educație de educația religioasă, reținîndu-se de la a o investi pe cea dir. urmă cu un statut similar cu restul disciplinelor predate în școlile maghiare. În același timp, statul sprijină instituțiile de învățământ afiliate religioase, unde educația religioasă face parte din curriculumul de bază și este predată de cadre didactice care au absolvit instituții de învățământ superior religioase.

Din exemplele de mai sus pot fi desprinse cel puțin două observații mai generale. Întîi, că decizia statului de a nu interveni direct (mai exact, prin curricula oferite în școlile publice) în oferta de educație religioasă și de a păstra standarde înalte de neutralitate religioasă nu depinde numai decît nici de nivelul de religiozitate al populației

din statele în cauză, nici de existența unei Biserici dominante. Dintre cazurile amintite pe scurt, Statele Unite au probabil cel mai înalt nivel de religiozitate (de participare activă) dintre democrațiile avansate. Franța, dimpotrivă, un nivel foarte scăzut. Ungaria se află amplasată, prin comparație cu extremele, mai aproape de zona de mijloc a acestui continuum al religiozității. Slovenia, spre deosebire de SUA sau Ungaria, intră în paradigma statelor cu biserică dominantă. Totuși, toate cele cinci state amintite (în cazul Canacei, anumite provincii) au considerat potrivită menținerea educației religioase *în afara* sistemului public de învățământ, sau măcar – în cazul Ungariei – în afara domeniului activităților școlare propriu-zise.

În al doilea rând, în țările în care educația religioasă nu se oferă la nivelul sistemului public de învățământ statele sprijină totuși activ, într-un fel sau altul, educația religioasă prin intermediul asistenței acordate școlilor private cu afiliere religioasă. Pe de altă parte, așa cum se vede clar din exemplul francez (și mai puțin din cel sloven), finanțarea publică pentru instituțiile învățământ private / religioase implică, în mod firesc, o scădere a autonomiei instituțiilor respective în privința folosirii anumitor criterii religioase în admitere și acces, structurarea curriculumului ș.a.m.d. Complexitățile presupuse de tensiunile dintre sprijinul public și autonomia instituțională au fost bine puse în lumină de chestiunea *voucherelor* școlare din SUA, care reprezintă o metodă de finanțare *indirectă*, de către stat, dar prin intermediul libertății de opțiune parentală, a instituțiilor de învățământ religioase (printre altele). În ce măsură neutralitatea statului este compatibilă cu finanțarea indirectă a educației religioase rămâne încă, în SUA, un subiect de aprigă dispută. Ar fi de subliniat, atât cu privire la educația religioasă, dar și în ceea ce privește activitatea Bisericilor ca atare, că în democrațiile funcționale finanțarea de către stat are drept consecință intervenția acestuia în domeniul pe care-l sprijină.

Așa cum spuneam, cazurile american, francez, sloven sau maghiar reprezintă doar un reper în privința educației religioase în democrațiile avansate de astăzi. Formula mai frecvent întâlnită presupune implicarea nemediată a statului, prin sistemul de educație pe care îl patronează, în furnizarea acestui tip de educație. În continuare, ne vom referi la principalele coordonate ale educației religioase oferite prin intermediul școlilor publice, punând accentul pe strategiile de reconciliere a neutralității statului față de credințele religioase cu asigurarea dreptului

copiilor și părinților de a fi educați, respectiv de a își educa copiii, în conformitate cu propriile vederi religioase.

Caracterul confesional / civic al educației religioase

Odată asumată implicarea directă a statului în susținerea educației religioase prin sistemul public de învățământ, democrațiile funcționale au urmat, în linii mari, două modele. Primul are în vedere educarea copiilor în spiritul confesiunii de la care se reclamă părinții lor (mai precis, acei părinți care își doresc să ofere educație religioasă în școlile publice copiilor lor). Această formulă a fost numită educație religioasă confesională sau denominațională și este practică în state precum Austria, Elveția (în anumite cantoane), Germania, Grecia, Italia, Spania sau Polonia (și, desigur, în România). Uneori, educația confesională poate merge până la un exercițiu de catehizare, cum se întâmplă în Grecia, Croația sau, conform acestui Raport și altor analize (Stan și Turcescu 2005), în România. La baza educației confesionale se află, poate mai întâi de orice alte considerente, *ideea că dreptul părinților de a își educa copii în interiorul propriilor credințe religioase reprezintă o componentă fundamentală a libertății religioase*. Ca atare, dreptul în cauză s-ar cădea să fie promovat sau asistat direct de către stat. În genere, sistemele de educație confesională implică în mod substanțial grupurile religioase în educația religioasă din școlile publice, fără ca prin aceasta statul sau agențiile sale să-și piardă neapărat rolul de coordonator ori anumite atribuțiuni specifice (impunerea unor standarde armonizate cu restul curriculumului, avizarea de manuale ș.a.m.d.).

Strategia alternativă de a furniza educație religioasă în școlile publice presupune o programă care se concentrează pe elemente non-confesionale sau non-denominaționale, pe cunoștințe *despre* religie, ori pe o abordare multi-confesională. Formule de acest tip au fost preferate mai cu seamă în statele scandinave (Suedia și, într-o anumită măsură, Norvegia și Danemarca), ori în Anglia și Țara Galilor (în Marea Britanie, detaliile sistemului de educație religioasă diferă în funcție de țară) sau Olanda. Din rațiuni istorice și culturale, în Europa se acceptă în general acordarea unui spațiu mai amplu, la orele de educație religioasă, religiei creștine. Fiindcă un asemenea sistem ridică, comparativ, mai puține semne de întrebare în privința neutralității statului, el permite un statut obligatoriu pentru orele de religie. Cu toate acestea, în cazul Norvegiei, unde orele de educație

religioasă au o natură non-denominațională dar privilegiază din considerente culturale studiul religiei creștine, formula a fost recent considerată de Curtea Europeană a Drepturilor Omului insuficient de „pluralistă” pentru a rămâne compatibilă cu statutul de materie obligatorie. Cu alte cuvinte, CEDO a găsit că statutul de materie obligatorie presupune standarde foarte înalte de neutralitate a educației religioase – suficient de înalte încît privilegierea, fie și din rațiuni culturale, a unei credințe (de fapt, a unui sistem religios) să fie incompatibilă cu obligativitatea materiei școlare în cauză.

Opțiunea în favoarea unui sistem non-denominațional de educație religioasă are la bază o filozofie fundamental diferită de cea a educației confesionale. Rolul orelor de religie devine acela de a prezenta diferite sisteme religioase elevilor într-un mod care să nu afecteze reprezentările și înțelegerea de sine a comunităților religioase respective. Se pune accentul mai puțin pe evaluarea sistemelor religioase și mai mult pe înțelegerea lor, sau a întrebărilor care se află în spațiile acestora (inclusiv a întrebărilor comune), uneori acordîndu-se spațiu paradigmelor non-teiste sau ateiste. Deși ocazional profesorii de religie sunt clerici (de ex., în Anglia) și, cel mai adesea, au oricum convingeri sau afilieri religioase de un fel sau altul, rolul lor nu e văzut ca acela de apologet sau apărător al unei credințe ori de autoritate în materie de judecăți religioase. Mai semnificativ, conform paradigmei non-denominaționale „educația religioasă își are locul în curriculum din rațiuni educaționale mai degrabă decît religioase. *Copiii ar trebui să aibă acces la studiul religiei în școli nu ca o chestiune de libertate religioasă... Cunoștințele despre religii sunt privite ca o chestiune de nevoie educațională*, pentru toți copiii, indiferent de convingerile lor în materie.” (Templeton 1999: 75) Cu alte cuvinte, educația religioasă non-denominațională are o întemeiere mai apropiată de aceea a educației civice decît a celei confesionale.

Educația religioasă non-denominațională rezolvă cîteva dintre dilemele ridicate de alternativa confesională:

1. Locul primeia în sistemul de învățămînt public este mai ușor de justificat, fiind în mod evident reconciliabil cu principiul neutralității statului în raport cu credințele religioase.

2. Educația non-denominațională se integrează cu mai multă ușurință în filozofia educației multiculturale care predomină în democrațiile dezvoltate în ultimele decenii. De asemenea, orele de

educație religioasă non-denominațională nu împart elevii în funcție de apartenența religioasă, contribuind la comunicarea inter-religioasă și la integrarea minorităților religioase în societate.

3. Educația religioasă non-denominațională este mai ușor de reconciliat decât educația confesională cu alte interese educaționale legitime ale elevilor și părinților, în particular cu programele de educație științifică și sexuală.

4. Datorită neutralității sale, educația religioasă non-confesională poate fi inclusă printre materiile obligatorii, evitând astfel una dintre dificultățile de implementare a educației confesionale, care poate conduce la inegalități de acces (de ex., anumite confesiuni importante își pot ușor asigura orele facultative de educație religioasă, în timp ce membrii confesiunilor minoritare se văd nevoiți să renunțe la orele respective fiindcă nu le pot organiza practic).

5. Un sistem de educație religioasă non-denominațională poate fi mai ușor implementat în sistemele centralizate de învățămîni, care presupun curricula unice sau uniforme într-o regiune întinsă sau pe cuprinsul întregii țări. Datorită caracterului facultativ, dependenței de diversele grupuri religioase, configurației religioase a națiunii ș.a., educația confesională va fi în mod tipic mai greu de armonizat cu un sistem de educație centralizat (așa cum se vede bine din situația contradictorie existentă în România).

6. Educația religioasă non-denominațională are anumite avantaje și din punctul de vedere al libertății religioase, chiar dincolo de caracterul său neutru. De exemplu, nu ridică probleme precum rolul presiunii de grup (fie că e vorba de grupul colegilor de școală, sau de cel al mediului social în care trăiesc părinții), care poate determina pe elevi / eleve sau părinții lor să aleagă orele facultative de educație confesională *în ciuda* anumitor porniri sau convingeri intime.

7. În fine, educația religioasă non-confesională poate fi mai greu deturnată abuziv de grupurile religioase sau cadrele didactice cu convingeri religioase în sensul satisfacerii propriilor interese confesionale.

Toate acestea nu vor să însemne că educația confesională nu rămîne o opțiune teoretic viabilă într-o societate democratică, ci numai că aceasta va presupune un plus de dificultăți de implementare, deloc ușor de tranșat în mod satisfăcător. În plus, educația confesională poate derapa rapid și încălca, prin anumite

proceduri specifice orelor, condițiile obligatorii impuse de libertatea de gândire, conștiință și religie și de interesul superior al copilului.

Merită insistat, la finele acestei secțiuni, că sistemul educației religioase confesionale continuă să fie mai răspândit în Europa democratică. Prin comparație, formula educației religioase non-denominaționale a fost adoptată mai puțin frecvent, deși constituie una dintre tendințele importante ale ultimelor decenii.

Caracterul obligatoriu, facultativ sau opțional al educației religioase

Se poate distinge cu ușurință, din discuția anterioară, că educația religioasă cu caracter confesional nu poate fi, din rațiuni care țin de libertatea religioasă, *obligatorie* în școlile publice. În practică, în nici unul dintre sistemele de învățământ europene în care educația religioasă are o natură confesională aceasta nu beneficiază concomitent de un statut de materie obligatorie. Folosim aici și mai jos termenul de „educație religioasă” în sens strict, pentru a desemna *acea materie sau acele materii special concepute încât să ofere informații despre religii sau viața religioasă*, sau chiar să pregătească copiii pentru participarea la viața anumitor comunități religioase. În accepțiunea largă, care se referă la orice informație structurată cu privire la religii prezentată în contextul oricărei materii sau discipline școlare, educația religioasă este prezentă aproape oriunde pe glob în sistemele publice de învățământ. După decizia CEDO în cazul *Folger et al c. Norvegiei*, care a găsit o violare a Art. 2 al Protocolului I la Convenția Europeană, un asemenea aranjament nici nu ar mai fi astăzi posibil în Europa. Pentru ca educația religioasă să poată avea statutul unei materii obligatorii (de fapt, judecând după cazul Norvegiei, chiar al unei materii „obligatorii” cu opțiune de „scutire parțială” de la diverse activități), aceasta ar trebui să fie nu doar non-denominațională, ci și să nu privilegieze „calitativ” un sistem religios în raport cu altele.

Ca atare, ca și în România, democrațiile europene au ales una din două strategii posibile în privința statutului educației religioase confesionale în școlile publice: de materie *facultativă* (care poate fi sau nu urmată de elevi fără ca decizia din urmă să presupună alegerea unei alternative), sau de materie *opțională* (caz în care refuzul de a participa la educația religioasă obligă la alegerea unei soluții alternative). De exemplu, în Austria, Cehia, Grecia sau Italia

elevii pot refuza participarea la orele de educație confesională, fără ca aceasta să implice (în mod necesar, sau de obicei) alegerea unei materii alternative, deși pe alocuri acestea sunt disponibile. Cazul Greciei merită o mențiune specială, căci acolo religia reprezintă o materie așa-zis „obligatorie” pentru elevii ortodocși, putând fi refuzată de neortodocși. Alternativ, anumite sisteme de învățământ public oferă educația confesională în sistem de materie opțională. În Finlanda, de exemplu, elevii trebuie să opteze între religie sau educație filozofică; în Germania (cu excepții în funcție de *Land*) – să aleagă între religie și cursuri de etică sau filozofie; în Belgia, li se oferă opționale pe teme religioase și etice (Kodelja și Bassler 2004). De remarcat că, deși de regulă opționalele oferite ca alternativă la orele de religie constau în materii de tipul eticii sau istoriei religiilor, nu e deloc clar care sunt rațiunile pentru care elevii nu au la dispoziție o paletă disciplinară largă de alternative.

Fiecare dintre aceste soluții se legitimează în mod diferit. Educația confesională ca materie facultativă pare opțiunea firească în raport cu motivele care au stat la baza includerii sale în curriculumul educației publice – nu rațiuni ținând în primul rând de o concepție educațională generală, armonioasă și coerentă, ci de sprijinirea dreptului la manifestarea credințelor religioase. Dacă educația confesională în școlile de stat are doar o asemenea legitimitate, atunci nu e clar de ce statul ar oferi o alternativă non-denominațională (istoria religiilor) sau non-religioasă (ore de etică) celor care nu vor să urmeze orele de religie. Dacă, în schimb, istoria religiilor sau etica non-religioasă joacă un rol important în educația copiilor, atunci acestea ar trebui oricum cuprinse în programul educațional obligatoriu / opțional, *independent de educația confesională*, căci justificarea celor dintâi este educațională.

Dezavantajele statutului de materie facultativă țin, în schimb, de organizarea educației religioase. În absența unor alternative, elevii sau elevele care refuză să urmeze orele de religie ar fi lăsați nesupravegheați sau trimiși acasă (cazul Italiei, de pildă). Din astfel de motive, unii elevi sau unele eleve și părinții lor s-ar putea simți *împinși* să prefere orele de educație confesională unui orar școlar cu spații neacoperite. De asemenea, unii s-ar putea simți discriminați, în sensul că școala oferă altor copii opțiuni educaționale la care ei nu au acces (în opinia noastră, o falsă problemă atâta vreme cât educația confesională are o motivație care ține în primul rând de libertatea

manifestării religioase). Un statut de materie opțională pentru orele de educație religioasă oferă o soluție acestor probleme practice, căci umple spațiile libere cu alte materii. Ridică în schimb altele noi, printre care un sentiment de competiție între cele două materii propuse, ba chiar de rivalitate între cadrele didactice care le predau.

Acestea fiind zise, în sistemele publice de învățământ din statele europene, din motivele prezentate anterior, educația religioasă non-confesională are loc de regulă prin ore obligatorii, în timp ce educația confesională se înfăptuiește prin ore cu statut opțional sau facultativ.

Un amănunt interesant în acest punct, în cazul României, privește modul în care sunt organizate înscrierea la, respectiv retragerea de la, orele de educație religioasă (confesională). Altfel spus: sunt elevii, în țările europene, înscriși în mod mai mult sau mai puțin automat la „orele de religie”, fiind nevoie de o cerere expresă de retragere; sau, dimpotrivă, participarea la orele de religie presupune o cerere explicită de înscriere? Înscrierea din oficiu și alte bariere înaintea retragerii de la ore, bariere existente și în România (de exemplu, imposibilitatea de a părăsi cursul pe parcursul anului), apar și în democrațiile europene funcționale, de pildă în Austria.

Accesul asociațiilor religioase la furnizarea educației religioase

O temă distinctă în contextul democrațiilor europene privește dreptul asociațiilor religioase de a participa la educația confesională oferită în școlile de stat. Dificultățile survin, printre altele, din faptul că mai multe state europene fie recunosc (*de facto* sau *de jure*) o religie oficială ori „de stat”, fie disting între un grup de denominațiuni „recunoscute” care se bucură de o relație privilegiată cu statul (așazisele „culte”) și restul asociațiilor religioase, care beneficiază eventual de un anumit tratament preferențial prin raport cu asociațiile obișnuite, dar nu de totalitatea drepturilor și privilegiilor unei religii recunoscute. Or, distincția dintre culte recunoscute și asociații religioase se reflectă și la nivelul educației religioase confesionale din sistemul public de învățământ. În România, cum am văzut anterior, Constituția și legea cultelor garantează desfășurarea educației religioase în școlile de stat doar pentru culte. Un asemenea aranjament nu are cum să nu nemulțumească cel puțin o parte a asociațiilor religioase care nu se bucură de recunoaștere formală și, ca urmare, să ridice semne de întrebare cu privire la caracterul discriminatoriu al educației confesionale.

În ciuda celor de mai sus, nici această situație nu este rar întâlnită sau marginală în Europa democratică (USDoS 2006). Dimpotrivă, pare să reprezinte norma. În Austria orele de educație religioasă sunt ținute de religiile recunoscute, care sunt și singurele sprijinite de stat. Dintre religiile înregistrate în Cehia, cam o treime au primit dreptul de a preda ore de religie în școlile de stat. În Polonia, părinții non-catolici pot solicita ore de educație religioasă, de asemenea însă pentru religiile recunoscute. În Spania, principalele grupări religioase (catolică, protestantă, mozaică, islamică) organizează educație religioasă în școlile publice pe baza unor protocoale speciale cu guvernul care le permit plasarea profesorilor în școlile de stat. În anumite țări cu o religie dominantă, precum Italia, deși religiile non-dominante (recunoscute) pot uza de dreptul de a organiza ore de educație confesională în școli, acestea preferă să nu o facă (Kodelja și Bassler 2004). Un caz extrem îl reprezintă Grecia, unde – cu excepția Traciei, pentru elevii musulmani – nu se oferă în școlile de stat educație religioasă pentru alte denominațiuni religioase.

Educația religioasă în România: un sistem european?

Conform analizei din paginile anterioare – și simplificând considerabil diferențele dintre soluțiile găsite de democrațiile europene –, formula cea mai frecventă în privința educației religioase în această zonă a globului constă în:

- educație confesională (ocazional catehizantă),
- oferită în școlile publice (ocazional de către personal clerical),
- cu statut de materie facultativă sau opțională (ocazional cu un sistem de înscriere automată),
- cu un nivel relativ ridicat de implicare a grupurilor religioase în procesul de instrucție, deschisă adesea doar grupurilor religioase recunoscute, în detrimentul altor asociații care nu se bucură de statutul formal respectiv.

Altfel spus, multe practici europene în materie de educație religioasă întrunesc la nivel formal aproape toate atributele criticate, în cazul României, de Raportul Ligii Pro Europa referitoare la educația religioasă în școlile publice.

Asemănările dintre sistemul de educație religioasă din țară și mai multe aranjamente întâlnite în democrațiile europene ascund însă tocmai diferențele cruciale. Probabil că una dintre cele mai importante se regăsește în chiar circumstanțele apariției educației

religioase. În România, educația religioasă nu a apărut în contextul unor strategii sau politici *educaționale* asumate explicit de stat. Altfel spus, educația religioasă nu a fost introdusă în școlile publice din România în mod special pentru capacitatea sa de a servi unor obiective sociale mai largi, în raport cu care curricula școlare ar fi reprezentat un instrument util. În Marea Britanie, de pildă, reformele educaționale realizate de conservatori în anii '80, care au presupus și o reformă a educației religioase, au pus accentul pe capacitatea acestora din urmă de a socializa copiii și tinerii în spiritul valorilor tradiționale (etica muncii, stabilitatea familială ș.a.m.d.) care se aflau la baza programului de guvernare al momentului (Tamney 1994).

În România, în schimb, ca și în Polonia (Eberts 1998) sau în alte state din această regiune a Europei, educația religioasă a apărut ca produs al unor presiuni intense venite din partea Bisericilor naționale dominante. Uneori, ca în Serbia, introducerea materiei relevante s-a făcut fără a se urma procedurile definite pentru introducerea unei materii noi (Aleksov 2004: 342-3). Justificarea a avut o substanță preponderent reparaționistă: reintroducerea studiului religiei după 50 de ani de comunism ateist. Dar indiferent de modul în care a fost justificată introducerea studiului religiei în școli, operațiunea s-a făcut uneori, în spațiul Europei Centrale și de Est, în absența unei discuții largi cu privire la formele și conținuturile sale potrivite. Cu atât mai puțin s-a avut în vedere compatibilitatea cu obiectivele strict educaționale, sau cele largi, sociale, servite de un tip sau altul de educație religioasă. Cel mai adesea, studiul religiei și-a făcut loc în școli în urma unor campanii insistente desfășurate de biserici (sau biserica dominantă), la care autoritățile publice (ministerele educației, parlamentele) au răspuns prompt, fără prea multe rețineri și dezbateri, ba uneori eschivându-se de la acestea din urmă în mod aparent deliberat. Despre situația din Polonia, de exemplu, s-a afirmat că „guvernul Mazowiecki s-a mișcat rapid pentru a rezolva problema educației religioase, ferindu-se de consultări largi cu privire la tema în cauză sau de aducerea sa înaintea Parlamentului.” (Eberts 1998: 821) Atunci când legislativul polonez a decis, în cele din urmă, în privința studiului religiei în școli, problema nu a fost discutată și clarificată suficient.

Din această perspectivă, statele Europei de Vest vădesc a fi urnat o dinamică opusă celei din Polonia, România, Serbia, Rusia ș.a.m.d.

Formulele practicate în privința educației religioase exprimă tributul adus aranjamentelor istorice și au evoluat în ultimele decenii laolaltă cu concepțiile mai generale despre educația copiilor. Pe alocuri, ca în Marea Britanie, educația religioasă a suferit transformări esențiale atunci când concepția creștină asupra celei dintîi a fost înlocuită cu o viziune „nedogmatică” în contextul mai larg al unei deplasări dinspre viziunea asimilaționistă spre cea multiculturalistă *privind educația în general* (Bleich 1998: 94). Procese similare au avut loc în țările scandinave. Dar, chiar și acolo unde schimbările de paradigmă în domeniul educației nu au condus la transformări atît de ample în subdomeniul educației religioase din școlile publice, ele au influențat cel mai adesea substanța acesteia din urmă, apropiind-o de idealurile educaționale generale. Nu așa au stat lucrurile în anumite state din Europa Centrală și de Est, printre care și România, unde introducerea de dată recentă a educației religioase s-a făcut grăbit, în urma unor presiuni nu întotdeauna la vedere, fără a gîndi atent detaliile și fără un efort de armonizare a educației religioase cu paradigmele educaționale care operau în sistem.

În al doilea rînd, practicile educației religioase din Europa de Vest au fost ajustate constant prin subordonarea lor la principiile mai adînci ale libertății de gîndire, conștiință și religie și al interesului superior al copilului. Cum o arată jurisprudența în materie – am amintit anterior cazul Norvegiei –, toate soluțiile, inclusiv (și cu atît mai mult) educația de tip confesional, sunt obligate să asigure compatibilitatea procedurilor cu drepturile fundamentale. Or, în România, nu doar că aceste condiționări nu au fost respectate în elaborarea sistemului de educație religioasă, dar au fost deseori respinse către Biserici și autorități, clamînd-se ori voia Bisericilor, ori (mai curînd ipocrit) opțiunea comunităților locale.

Urmarea acestor stări de fapt a reprezentat-o un sistem de educație religioasă care, deși formal aliniat la „practicile europene”, rămîne în realitate departe de acestea din urmă. Cum arată România se poate compara, în această privință, cu statele coudașe în materie de libertate religioasă din vestul Europei, precum Grecia, unde, conform unei evaluări recente, „chiar și încercările marginale de a include o atenție limitată față de alte religii în curriculumul educației denominaționale se lovește de opoziția vehementă a bisericii.” (Zambeta 2000: 149) În consecință, în timp ce într-o parte

considerabilă a Europei de Vest tendința dominantă a fost de a apropia educația religioasă, chiar și cea confesională, de obiectivele și strategiile alternativei non- sau multi-confesionale, în România tendința a fost tocmai cea opusă, de continuă parohializare a educației confesionale. Cu alte cuvinte, în timp ce, strict formal vorbind, educația religioasă din România ar părea că urmează practici cunoscute în Europa, evoluțiile prin care trece aceasta par să fie de semn opus în raport cu tendințele de pe Continent.

Cum am afirmat mai sus, sistemul de educație religioasă nu poate fi analizat fără a avea în vedere factori mai largi care țin de dinamica vieții religioase (și, mai general chiar, a vieții democratice) dintr-un stat anume. Or, dacă privim spre viața religioasă din România, dominată clar de Biserica Ortodoxă în orice privință (postură simbolică, influență asupra autorităților, prezență în spațiile și instituțiile publice, acces la fonduri și finanțări din banii publici ș.a.m.d.) devine clar de ce anume sistemul de educație confesională din România rămîne predispus abuzurilor puse în evidență de Raportul Ligii Pro Europa. În mod deloc paradoxal, cu cît mai substanțială este dominația unei singure Biserici, cu atît mai puțin convenabil se arată modelul educației religioase confesionale, după cum bine se distinge în Grecia sau Polonia. Dimpotrivă, cu atît mai avantajoase pentru principiile neutralității și secularismului se dovedesc fie formula separației educației religioase de sistemul de învățămînt public (cazul Sloveniei), fie cea a educației religioase de tip non-confesional (Danemarca).

Referințe:

- Aleksov, Bojan (2004) "Religious Education in Serbia", *Religion, State & Society* 32.4
- Bleich, Erik (1998) "From International Ideas to Domestic Politics: Educational Multiculturalism in England and France", *Comparative Politics* 31.1
- Davis, Derek (2004) "Reacting to France's Ban: Headscarves and Other Religious Attire in American Public Schools", *Journal of Church & State* 46
- Eberts, Mirella W. (1998) "The Roman Catholic Church and Democracy in Poland", *Europe-Asia Studies* 50.5
- Kodelja, Zdenko și Terrice Bassler (2004) *Religion and Schooling in Open Society: A Framework for Informed Dialogue*, Ljubjana, Open Society Institute

- Rakar, Tatjana (2004) "The Development of Denominational Educational Institutions in Slovenia", *Religion, State & Society* 32.4
- Stan, Lavinia și Lucian Turcescu (2005) "Religious Education in Romania", *Communist and Post-Communist Studies* 38
- Tamney, Joseph B. (1994) "Conservative Government and Support for the Religious Institution: Religious Education in English Schools", *The British Journal of Sociology* 45.2
- Templeton, Elizabeth (1999) "Religious Education in a Secular Pluralist Culture", *Religion, State & Society* 27.1
- USDoS (2006) "International Religious Freedom" Report, US Department of State, available at <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/>
- Zambeta, Evie (2000) "Religion and National Identity in Greek Education", *Intercultural Education* 11.2

5. Concluzii generale

Predarea religiei în școlile publice din România a fost o decizie politică a anilor '90. Motivația introducerii religiei în școlile publice nu a ținut cont în primul rând de interesul superior al copilului, ci de interesele cultelor religioase, care, după 50 de ani de ateism de stat sau pentru a stăvili expansiunea noilor culte, au considerat legitim să folosească școlile publice pentru misionarism și catehizare, „reîmbisericire”, fidelizarea față de propria credință, deprinderea ritualurilor specifice.

Cadru legislativ care guvernează statutul legal al predării religiei în școlile publice este imprecis și ambiguu, iar ordinele MEC din domeniu nu fac decît să sporească această confuzie și să dea loc la interpretări. Educația religioasă în școlile publice din România ridică probleme serioase. Se pune întrebarea dacă predarea religiei servește interesul superior al copilului, așa cum este acesta definit de Legea Învățămîntului. Numeroase informații, plîngerii ale unor părinți, evaluări întreprinse de societatea civilă, articole de presă, au relevat de-a lungul anilor că educația religioasă în școlile publice din România nu respectă în toate cazurile principiile non-discriminării, egalității de șanse, libertății de conștiință, inclusiv opțiunea părinților și elevilor.

Educația religioasă din școlile publice este confesională din punct de vedere al conținutului, dogmatică din punct de vedere al doctrinei și include practicarea ritualurilor religioase în spațiul unităților de învățămînt. Orele de religie sînt adesea utilizate pentru catehizare, pentru impunerea valorilor unei anumite confesiuni și mai puțin pentru realizarea unei culturi generale religioase solide și pentru cultivarea toleranței, respectului față de alte confesiuni sau față de cei care nu sînt credincioși. Nu de puține ori, procesul de îndoctrinare ia locul procesului formativ.

Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a scăpat de sub control predarea religiei și prezența cultelor în școlile publice din România. Prin pozițiile publice ale MECT în diferite împrejurări, Ministerul a întărit percepția că se sustrage obligațiilor sale de îndrumare și control, de elaborare și promovare a standardelor naționale, în domeniul predării religiei. Ministerul a încercat să transfere responsabilitatea deciziei asupra modului cum se predă religia în învățământul public comisiilor parlamentare, comunităților locale, direcțiunilor de școli. În felul acesta, MECT a dezertat de la rolul său de garant al respectării Constituției, legislației în vigoare, angajamentelor internaționale ale României și idealului educațional al României europene a secolului XXI.

Ministerul tratează disciplina religie ca pe un domeniu de co-gestiune cu cultele religioase, entități de drept privat, fenomen care nu are fundamentare nici în Constituție, unde se prevede separarea statului de Biserică, nici în legislația privind învățământul sau protecția copilului. Este o situație de netransparență instituțională, care transcende controlul public asupra învățământului de stat, oferind drept de ingerință unor entități de drept privat, cum sînt cultele. Acest drept de ingerință a fost transformat de Biserici, în primul rînd cea ortodoxă majoritară, într-un set de privilegii necondiționate și intangibile. Ca urmare a influenței BOR, de care au profitat toate cultele, caracterul laic al învățământului public a fost încălcat.

Prin caracterul confesional al predării, așa cum arată astăzi modelul românesc, sistemul de învățământ public este supus unui dublu risc: acela al nerespectării caracterului laic și echidistant al învățământului de stat și acela de a genera permanent situații de discriminare, în cazul cultelor minoritare cărora, din diferite motive, nu li se poate garanta accesul egal la studierea religiei proprii în școli. Situația, prevăzută în legea învățământului, de a permite elevilor cărora nu li se poate asigura studiul propriei religii în școală, să studieze religia la cultele cărora le aparțin, este un tratament ilegal și constituie un act de discriminare.

Statutul inițial de disciplină facultativă al religiei nu mai este respectat. Formulările vagi și ambigue din *Legea învățământului* dau

loc la interpretări. Chiar prevederile legii, așa imperfecte cum sînt, sînt încălcate. *Legea* prevede că alegerea studiului disciplinei religie se realizează pe baza unei opțiuni personale a elevului, părintelui sau tutorelui legal instituit, în practica actuală din unitățile de învățămînt public opțiunea personală este însă limitată la elevii care aleg să nu studieze religia. Dimpotrivă, opțiunea pozitivă pentru studiul religiei nu se face personal, ci este efectuată în mod „automat” de școală, elevii fiind repartizați la orele de religie conform declarației apartenenței la un cult sau altul, fără opțiune scrisă. Declarația de confesiune este una orală, are loc în clasă, la începutul școlarității, iar repartizarea la o anumită religie îl însoțește pe elev pînă la încheierea școlarității, de la clasa I. la clasa finală. A cere elevilor și părinților să-și declare religia este un demers ilegal, o ingerință în date cu caracter personal. Adesea, orele de religie sînt cuprinse în orar între alte discipline, această planificare conducînd la obligarea unor elevi să asiste la ore de religie alta decît propria religie, ceea ce constituie o încălcare a libertății religioase.

Statutul actual al cadrelor didactice care predau religia în școlile publice este ilegal și discriminatoriu. Aceste cadre sînt supuse, spre deosebire de toate celelalte cadre didactice, unei duble subordonări, aceea față de Minister, inspectorate, direcțiuni de școli și aceea față de culte, al căror aviz trebuie să-l dețină pentru a putea preda disciplina religie. *Legea Cultelor* nr. 489/2006 privind libertatea religioasă și statutul general al religiilor din România conține prevederi relative la profesorii de religie care încalcă atît prevederile Legii privind statutul cadrelor didactice, cît și prevederile Codului Muncii, iar Ministerul Educației dă prioritate în acest caz prevederii Legii Cultelor, nu legislației din domeniul învățămîntului. Profesorii de religie sînt încă în proporție importantă preoți. În cazul celor laici, tineri absolvenți de teologie, utilizarea lor în școlile publice nu este pentru predarea obiectului generic „religie”, o astfel de disciplină neexistînd în momentul de față, ci pentru predarea unei anumite confesiuni și catehizarea elevilor în confesiunea respectivă. Profesorii laici practică elemente ritualice, rostesc rugăciuni și preiau funcțiuni îndeobște rezervate slujitorilor bisericii. Cercurile metodice ale profesorilor de religie se organizează de către culte sau la sediul acestora, deși ele sînt în responsabilitatea Ministerului, respectiv a inspectoratelor

școlare județene. Pedagogia predării religiei, ghidurile de bune practici, manualul profesorului lipsesc. Profesorii care predau religia cultului majoritar ortodox sînt favorizați față de profesorii care predau religii minoritare, atît în planul titularizării, cît și al ocupării funcțiilor de conducere de inspector de religie la nivel județean sau ministerial. Practic, toate pozițiile de decizie privind educația religioasă sînt ocupate, la nivelul unităților școlare, al comunităților locale, al județelor și la nivel ministerial de reprezentanți ai cultului ortodox, nu de puține ori preoți. Piața muncii pentru profesorii care predau religii minoritare este mult mai îngustă.

Prezența religioasă în școlile publice din România încalcă caracterul laic al învățămîntului public și nu respectă principiul non-discriminării și al egalității de șanse. În școlile publice s-au amenajat și construit laboratoare de religie, locuri de rugăciune, capele sau chiar biserici. Capelele, laboratoarele de religie, simbolurile religioase, ritualurile, sînt rareori ecumenice, fiind cel mai adesea apanajul exclusiv al cultului majoritar, cel mai adesea cel ortodox, chiar și în acele cazuri în care școala respectivă este pluriconfesională, iar elevii aparțin mai multor culte.

Numărul capelelor și lăcașelor de cult nu este cunoscut la nivelul MEC, ceea ce denotă caracterul haotic și netransparent al construirii lor. Simbolurile religioase, în special cele ortodoxe, sînt expuse în fiecare clasă, în spațiile administrative și în toate spațiile comune din marea majoritate a școlilor publice. Minoritățile religioase sînt tratate ca marginale și nu se bucură, din perspectiva predării și a prezenței simbolice în școală, decît de cote infime. Nesocotirea drepturilor și discriminarea celor neafiliați religios sau necredincioși este generalizată.

Manualele de religie din școlile publice sînt manuale confesionale, de învățătură bisericească și doar într-o proporție redusă includ capitole de istorie a religiilor sau de cultură generală religioasă. Conținutul unor manuale aprobate de MEC se îndepărtează de idealul unei societăți democratice și pluraliste, incluzînd aprecieri și etichetări jignitoare la adresa altor culte, inclusiv a celor recunoscute în România. În loc să promoveze cunoașterea și respectul altor religii, manualele, cele ortodoxe în primu¹ rînd,

promovează suspiciunea, intoleranța, disprețul, aroganța față de alte culte sau față de cei care nu sînt credincioși. Există manuale de religie ortodoxă aprobate de MEC care indică drept bibliografie pentru elevi pagini web ortodoxe fundamentaliste, ce găzduiesc atacuri vehemente la adresa ecumenismului și a altor culte religioase. Între manualele diferitelor culte există diferențe izbitoare în privința mesajului de toleranță, acceptare a diversității, ecumenism, ceea ce conduce la formarea elevilor într-o ierarhie de valori diferită și, în final, la erodarea coeziunii sociale. Deși MEC a acreditat și finanțat apariția a numeroase manuale de religie, existînd chiar o mică industrie lucrativă a subvenționării lor, o proporție însemnată a elevilor nu au manuale de religie, iar predarea este lăsată la latitudinea profesorilor de religie, mulți dintre ei preoți, o situație singulară în comparație cu alte materii ce fac parte din trunchiul comun. În cazul acreditării unor manuale s-au înregistrat și situații de conflict de interes, implicați fiind și înalți demnitari de stat.

Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului are datoria de a reforma predarea religiei în școlile publice. La introducerea, în anii '90, a studiului religiei în școlile publice, argumentul principal nu a fost numai decît imperativul formării personalității armonioase a copilului, servirea interesului său superior, cît considerente ținînd în special de dezideratele cultelor religioase.

Se poate aprecia că după aproape două decenii, societatea românească nu se mai află în situația anilor '90 cînd, într-o anumită măsură, era legitimă aspirația de a îndepărta consecințele ateismului de stat din perioada comunistă.

Cu toate acestea, Ministerul Educației și Cercetării nu a întreprins nici o evaluare aprofundată a situației concrete și a efectelor predării religiei, pe baze confesionale, a pătrunderii nelimitate a cultelor, prin ritualuri și simboluri, în școlile publice, trecînd cu vederea faptul că modelul adoptat în urmă cu douăzeci de ani nu mai corespunde realităților actuale și generează, în tot mai multe cazuri, discriminare și încălcarea libertății religioase a minorităților religioase.

Prin recentul pachet legislativ supus dezbaterii publice, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului pare mai degrabă preocupat de satisfacerea în continuare a dezideratelor cultelor, în primul rînd ale cultului majoritar ortodox, decît de îndeplinirea sarcinii sale de garant

al respectării prevederilor constituționale și a cadrului legislativ ce guvernează formarea personalității responsabile și autonome a tinerei generații, servirea idealului educațional al României secolului XXI.

Dintre multe modele posibile, sistemul actual românesc, cu predarea confesională și practic obligatorie a religiei, tinde să imite sistemul din Grecia sau Turcia. În Grecia, predarea religiei în școli are ca scop păstrarea identității ortodoxe, văzută ca parte a identității naționale. Predarea religiei este obligatorie, rezultatul fiind că Grecia se confruntă astăzi cu grave cazuri de limitare a libertății religioase și gradul de intoleranță religioasă este în creștere. Celălalt model, Turcia, s-a confruntat cu revirimentul islamismului militant de îndată ce, rupînd cu tradiția Atatürkistă, a îngăduit introducerea religiei, mai întîi ca obiect opțional, apoi obligatoriu, în școlile publice. Scăpat de sub controlul statului laic, islamul integrist a făcut posibilă revenirea în forță a islamismului politic care se pronunță împotriva principiului laicității și a respectului pentru minorități. Deși un stat cu o economie dinamică, Turcia se vede astăzi ținută la porțile Uniunii Europene și amenințată de implozia statului laic care i-a adus prosperitatea și modernizarea.

Cum de la 1 ianuarie 2007 România a devenit membră a Uniunii Europene, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului este dator să inițieze acele reforme care să armonizeze învățămîntul public românesc cu standardele europene de apărare a libertății religioase și, pe de altă parte, să sprijine cultele religioase în demersurile lor de înființarea a unităților de învățămînt confesionale.

Proiectul Ligii Pro Europa s-a dorit un demers constructiv, în sensul de a oferi Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, instituțiilor și organismelor responsabile cu generarea de politici publice în domeniul învățămîntului, profesorilor, cultelor religioase, elevilor, părinților și publicului interesat un instrument de lucru util.

6. Recomandări

Odată cu intrarea în Uniunea Europeană, România se află în fața unei noi provocări, avînd de armonizat, și în domeniul predării religiei în școlile publice, principiile non-discriminării, egalității de șanse, protecției minorităților religioase, garantării libertății religioase cu dezideratul de a asigura elevilor accesul la o cultură generală solidă, inclusiv religioasă.

Recomandările de mai jos sînt rezultatul prelucrării celor peste 3000 de chestionare aplicate în toate regiunile istorice ale României, al dezbaterilor locale, al analizei manualelor școlare, al evaluării directe a predării religiei în școlile publice, al consultării unor modele din alte state și al îmbinării experienței europene cu tradiția din România.

Recomandările se adresează în primul rînd Ministerului Educației, Cercetării și Tineretului, dar și celorlalte instituții care sînt direct implicate în elaborarea de politici publice în domeniul educației, pentru realizarea unei educații religioase bazată pe informație, orientată spre respectarea interesului superior și a libertății de conștiință a elevului.

Avînd în vedere complexitatea reformei necesare în domeniul educației religioase, autorii formulează următoarele propuneri:

1. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului trebuie să întreprindă măsuri imediate pentru eliminarea fenomenelor de discriminare a minorităților religioase și a celor care nu sînt afiliați religios, respectarea principiului șanselor egale, eliminarea tuturor formelor de intoleranță religioasă:

- **Respectarea statutului legal al disciplinei religie**, asigurarea informării părinților și elevilor asupra caracterului neobligatoriu al

studierii religiei și a alternativelor la aceasta;

- **Asigurarea posibilității opțiunii** în fiecare unitate de învățământ pentru disciplina educație moral-religioasă;
- **Asigurarea pentru cultele minoritare a predării religiei proprii** în școli, dacă o doresc, indiferent de numărul de elevi;
- **Introducerea de formulare scrise** prin care atît cei care optează pentru studiul religiei, cît și cei care optează pentru o altă variantă să-și poată exprima personal opțiunea, în mod egal;
- **Renunțarea la acordarea notelor** la disciplina religie și la includerea ei între materiile opționale de bacalaureat;
- **Asigurarea posibilității opțiunii** pentru alte materii decît religia, prin asigurarea de cadre care să acopere aceste materii;
- **Orarul zilnic să prevadă ora de religie la începutul sau la sfîrșitul orelor** pentru a se evita obligarea elevilor să asiste la ore de religie sau la ore de religie alta decît confesiunea proprie;
- **Renunțarea la practicarea ritualurilor bisericești în cadrul școlilor**, la marcarea evenimentelor școlare prin ritualuri bisericești și la obligarea elevilor să participe la evenimente religioase extrașcolare;
- **Cabinetele și laboratoarele de religie, capelele să aibă caracter ecumenic** și să prezinte în mod egal și echidistant toate cultele din România, precum și marile religii ale lumii;
- **Simbolurile religioase să fie expuse numai în cabinetele și laboratoarele de religie** sau în spațiile unde se predă religia, în timpul orelor de religie, ca material didactic;
- **Manualele de religie să fie ameliorate, iar cele menționate și în acest raport ca aducînd atingere demnității unor culte** sau celor care nu sînt afiliați religios sau necorespunzînd principiilor egalității

de șanse și non-discriminării, **să fie deîndată retrase;**

- Introducerea în toate manualele de religie de gimnaziu și liceu a unei **secțiuni identice pentru toate cultele de prezentare echidistantă a religiilor din România și a marilor religii ale lumii;**
- **Manualele să fie elaborate după standarde comune la nivel național,** așa încât să nu conducă la dezechilibre între valorile transmise de diferitele culte și să excludă prezentările subiective, încredințarea sau transmiterea de idei intolerante;

- **Adoptarea de programe extrașcolare** care să familiarizeze elevii, în spirit multicultural și ecumenic, cu elementele culturii religioase și specificitatea cultelor din România, cu relația dintre artă și religie;

- **Reintroducerea în programa și manualele de biologie a teoriei evoluționiste** și menținerea în programa școlară a unui echilibru între creaționism și evolutionism;

- **Cadrele didactice care predau religia să se bucure de același statut cu al tuturor cadrelor didactice și să se renunțe deîndată la dubla lor subordonare;**

- **Disciplina religie să nu mai fie predată de preoți,** ci de profesori provenind din rândurile laicului;

- **Funcția de inspecție a predării religiei să fie îndeplinită de un organism colegial laic** care să cuprindă toate cultele care sînt prezente în structura confesională a județului;

- **Organizarea de cursuri de perfecționare pentru cadrele didactice care predau religia** în învățămîntul public cu participarea comună a tuturor profesorilor de religie, indiferent de confesiunea predată.

2. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului trebuie să realizeze, pe termen mediu, reforma profundă a predării religiei în școlile publice, pentru garantarea caracterului laic al învățămîntului public, pentru armonizarea legislației și practicilor românești cu cele ale Uniunii Europene.

MECT trebuie să aibă în vedere renunțarea la modelul confesional al predării religiei în școli, inclusiv la prezența simbolurilor, capelelor și a manualelor confesionale și introducerea istoriei religiei, culturii generale religioase, educației moral-religioase ca obiect opțional.

În acest scop, ar fi necesară constituirea, la nivelul MEC, a unei **comisii** mandatate să propună un model de educație religioasă în școlile publice.

Comisia ar trebui să fie alcătuită din reprezentanți ai MECT, experți independenți, reprezentanți ai societății civile.

Această comisie ar urma să aibă consultări cu comisiile parlamentare pentru învățământ, inspectoratele școlare, asociațiile profesionale ale profesorilor de religie, cultele religioase, asociațiile de elevi, asociațiile părinților, experți universitari, syndicate din învățământ, pentru a contura un model de educație religioasă care să servească în cel mai înalt grad interesul superior al copilului și idealul educațional al României europene a secolului XXI.

Pentru a satisface dezideratul acelor părinți și elevi care doresc să beneficieze de educație religioasă confesională, MECT ar trebui să sprijine înființarea de școli confesionale.

În vederea acestei reforme și a trecerii la educația religioasă neconfesională ar trebui inițiate stagii de formare pentru profesorii care predau religia, pentru a-i califica pentru predarea generică a obiectului religie, a istoriei religiilor și a culturii generale religioase, respectiv, înființarea de secții de cultura/istoria religiei în cadrul facultăților laice de istorie-filozofie, pedagogie etc. pentru pregătirea în viitor a profesorilor de religie laici.

În aceeași ordine de idei, manualele să fie elaborate după standarde comune la nivel național pentru disciplina religie pentru toate cultele religioase oficial recunoscute de către statul român.

3. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului ar trebui să constituie, după adoptarea unui nou model neconfesional de predare a religiei în școlile publice, o comisie formată din profesori, specialiști psiho-pedagogi, experți independenți pentru elaborarea unui ghid de bune practici pentru predarea religiei și un manual al profesorului de educație religioasă.

7. Postfață

Autorii acestui proiect au fost, pe tot parcursul desfășurării, ținta unor hărțuiri, atacuri și mistificări de presă impardonabile. Din păcate, unii reprezentanți autorizați ai Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Române, între alții pu, tătorul de cuvînt oficial, au proferat acuze publice grave și au făcut autorilor proiectului procese de intenție, după ce evitaseră să dea curs invitației la dialog venită din partea Ligii Pro Europa.

Membrii echipei de proiect au declarat cu fiecare prilej că această cercetare nu urmărește eliminarea predării religiei din școli, ci propune ameliorarea educației religioase, astfel încît ea să corespundă interesului superior al copilului și principiului non-discriminării; am arătat în mod repetat că nu intenționăm culpabilizarea vreunui cult, ci expunerea acelor practici din învățămîntul public care creează privilegii și discriminare; fiecare dintre noi a reiterat cu varii ocazii angajamentul său personal față de respectarea libertății religioase în România și a autonomiei cultelor; unii dintre noi, constrînși de insinuările repetate, de etichetările gen „atei militanți” și-au afirmat deschis afilierea religioasă. În zadar. Cum proiectul avea să atingă o temă de putere și avea să deranjeze o întreagă încrengătură de interese personale și colective, dezvăluind fața mai puțin onorabilă a utilizării sistemului public de învățămînt pentru realizarea intereselor partizane ale cultului majoritar, în siajul căruia s-au strecurat și cîteva culte minoritare oportuniste, o întreagă artilerie grea s-a năpustit asupra proiectului, a Ligii Pro Europa și a echipei de cercetători.

Posibilitatea autorilor de a răspunde acuzațiilor a fost limitată, nici chiar dreptul la replică în presă nu le-a fost respectat. Astfel, o dezbatere importantă din societatea românească a fost tematizată într-un mod voit eronat. În locul unei discuții calificate, unele cercuri

de putere clericale au preferat absența de la întâlniri, transmiterea de mesaje prin media, stigmatizarea autorilor.

Pentru descurajarea oricăror cercetări privind privilegiile BOR – și ale altor biserici local majoritare –, în sistemul învățământului public din România, strategia utilizată de liderii de opinie mandatați să accpere aceste interese a fost intimidarea cercetătorilor și canalizarea discuției spre ținte inventate, pretinzând că autorii acestui proiect ar contesta dreptul elevilor la credință. Cum dreptul la credință este unul intangibil și inalienabil, susținătorii campaniei pentru occultarea relației Ministerului Educației cu Biserica Ortodoxă Română au inoculat publicului percepția falsă că acest proiect, ca de altfel toți cei care susțin legitimitatea dezbaterii publice a relației dintre stat și biserică, atentează la dreptul la credință, nesocotind o valoare națională importantă cum este Biserica.

Nu au lipsit din arsenalul de discreditări minciuna, calomnia sau atacul la persoană. Articole de maximă virulență la adresa autorilor cercetării de față au fost postate pe internet, pe pagini web ca „biserica secretă”, „salvați icoanele copiilor”, „altermedia”, „civicmedia” etc., emanând cel mai adesea cu complicitatea unor jurnaliști cu fundamentalismul religios și partea întunecată a serviciilor secrete.

Paralel cu desfășurarea proiectului s-a inflammat și tema prezenței icoanelor în școli, prilej pentru cei interesați în menținerea privilegiilor BOR din sistemul de învățământ public, de a instrumenta o costisitoare campanie de intimidare, denumită „Salvați icoanele copiilor”. Campionii isteriei împotriva proiectului de monitorizare a educației religioase în școli și-au găsit tribună și protecție mai ales în paginile cotidianului „Ziua”. În atmosfera de ostilitate și linșaj public întreținute de grupul „salvatorilor” de icoane, la care s-au adăgat ad-hoc și unii reprezentanți ai elitei intelectuale, discuția rațională despre educația religioasă în școli, despre respectarea principiilor egalității de șanse și non-discriminării, despre semnificația relației dintre stat și biserică, a fost avortată. Cu excepția unor analize și articole pertinente datorate lui Gabriel Andreescu, Zoe Petre, Mihaela Miroiu, Cristian Pirvulescu, Ovidiu Pecican, Ion Vianu, Renate Weber, Alina Mungiu-Pippidi, Adrian Severin,

Alexandru Lăzescu, Ovidiu Șimonca și alții, intervențiile raționale au fost rare.

Proiectul de față este un răspuns documentat la întrebarea privind realitatea de fapt a educației religioase în școlile publice din România. Dacă va fi studiat cu atenție și probitate morală de cei în măsură să contribuie la formularea de noi politici publice în domeniu, se va deschide calea spre o reformă coerentă a educației religioase, în stare să garanteze atât respectarea principiilor unei societăți democratice și pluraliste, cât și dezideratul legitim al respectării tradiției și al asigurării accesului tinerilor la o cultură generală religioasă temeinică și armonioasă.

Târgu-Mureș, noiembrie 2007

Lista abrevierilor

BOR – Biserica Ortodoxă Română

UE – Uniunea Europeană

MEC – Ministerul Educației și Cercetării

MECT – Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului

OSCE – Organizația pentru Cooperarea și Securitate în Europa

SNSPA – Școala Națională de Studii Politice și Administrative

SSC – Secretariatul de Stat pentru Culte

LPE – Liga Pro Europa

CNCD – Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

CNCEIP – Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare
în Învățământul Preuniversitar

MCC – Ministerul Culturii și Cultelor

ASLC – Asociația Solidaritatea pentru Libertate de Conștiință

Note:

1. Raportul final al Comisiei Prezidențiale pentru analiza dictaturii comuniste din România, (www.presidency.ro)
2. Fundația pentru o Societate Deschisă, *Barometrul de opinie publică*, 2001, București
3. Andreescu, Gabriel, *Extremismul de dreapta în România*, CRDE Cluj, 2004.
4. Raportul International pe 2007 privind libertatea religioasă, Departamentul de Stat al SUA, Biroul pentru Democrație, Drepturile Omului și Muncă, www.usembassy.ro
5. Anexa nr. I cu Cultele recunoscute din România
6. Protestul Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință pe www.humanism.ro
7. *Memorandumul către Statul Român al credincioșilor greco-catolici din România și din întreaga lume*, Altera 19/2002, Editura Pro Europa Târgu-Mureș
8. Anexa nr. II: Rspunsul MEC la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea
9. *Cercetare asupra educației religioase în unitățile școlare din România*, www.humanism.ro
10. Altera nr. 32, Editura Pro Europa, Târgu-Mureș, 2007
11. Anexa nr. III - Chestionarele aplicate elevilor și profesorilor, în limbile română și maghiară
12. Sunt totalizate cifrele de școlarizare de la toate tipurile de învățământ liceal
13. Anexa nr. IV: Lista unităților de învățământ unde au fost aplicate chestionarele
14. Anexa nr. V: Lista localităților unde au fost aplicate chestionarele
15. Anexa nr. VI: Lista manualelor analizate
16. Educația religioasă în România, *Altera* 32/2007, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, 2007
17. Lavinia Stan, Lucian Turcescu: Educația religioasă în România, *Altera* 32/2007, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, 2007
18. Declarația universală a drepturilor omului (Art. 18), Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice (Art. 18), Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale (Art. 13.3) și Convenția europeană a drepturilor omului (Art. 9).
19. Publicată în Monitorul Oficial nr. 167 din 31 iulie 1995 și republicată în M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1996.
20. Publicată în M. Of. nr. 606 din 10 decembrie 1999.
21. O analiză critică a acestei variante inițiale, din perspectiva drepturilor

ființei umane, este realizată de Renate Weber în articolul "Legea învățământului: între contestare și supra- apreciere", publicat în *Revista Română de Drepturile Omului*, nr. 9, pp. 16- 27; aspectele analizate de autoare vizează libertatea de conștiință, în legătură cu obligativitatea studiului religiei și accesul la educație al persoanelor aparținând minorităților naționale.

22. Publicată în M. Of. nr. 167 din 31 iulie 1995.

23. Această situație se reflectă și în practică: În cataloagele școlare, în dreptul disciplinelor opționale se află trecută mențiunea "C. d. s. – Curriculum: la decizia școlii", mențiune care nu se află și în dreptul disciplinei *Religie*; de asemenea, *Religia* este trecută direct în planul disciplinelor de studiu al elevilor/elevelor, fără acordul acestora sau al părinților acestora, și nu figurează în oferta disciplinelor opționale.

24. Ordin valabil încă în anul școlar 2003- 2004.

25. La specializările: Științe sociale, Matematică- informatică, Științe ale naturii, Turism și alimentație publică, Administrativ, Poștă, Economic, Industrie alimentară, Protecția mediului, Chimie alimentară, Agricol agromontan și veterinar, Silvic și prelucrarea lemnului, Telecomunicații, electronică, automatizări și electrotehnică, Mecanic, Lucrări- publice, construcții, Textile și pielărie ș.a..

26. Andreescu, Gabriel *Extremismul de dreapta în România*, CRDE Cluj 2004

27. Investigarea acestor aspecte este încă la început. E nevoie de o statistică privind numărul directorilor - preoți sau profesori de religie din școlile publice din România.

28. Posturile suntscoase la concurs de Inspectoratele Școlare Județene dar sunt afișate și pe adresa de site a Ministerului Educației și Cercetării, prin urmare existînd și acordul acestui minister.

30. Amintim numai prevederile corespunzătoare ale Pactului Internațional cu privire la Drepturile Civile și Politice, Convenția Europeană a Drepturilor Ființei Umane (art. 9) și Declarația privind Eliminarea Tuturor Formelor de Intoleranță și Discriminare pe bază de Religie sau Credință.

30. În varianta inițială a legii învățământului, publicată în 1995 și republicată în 1996, nu exista această restricție. Astfel, în art. 9 alin (2) se preciza despre cultele recunoscute oficial de către stat că *pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățămînt specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult*, iar în *Ordonanța de Urgență 36 din 10 iulie 1997 pentru modificarea și completarea Legii învățămîntului nr. 84/1995*, publicată în M. Of. nr.152 din 14 iulie 1997, se preciza că *pot solicita Ministerului Învățământului organizarea unui învățămînt specific, corespunzător necesităților de pregătire a personalului de cult, precum și înființarea și funcționarea unor structuri de învățămînt laic, în sistemul național*

de învățămînt, sub coordonarea și controlul Ministerului Învățămîntului.

31. Gianina Buzea, «Recensămîntul 2002», *Interviu cu Aurel Camara, președintele Institutului Național de Statistică*, 22, București, nr. 13, an XIII (629), 26 mar.- 1 apr. 2002, p. 6; citatul îi aparține lui Aurel Camara; același gen de probleme au generat și întrebările privind etnia și intimitatea personală; este, credem, interesant de observat că interviul în care se menționează acest drept de a nu răspunde la anumite întrebări apare în penultima zi de desfășurare a recensămîntului – perioada în care s-a desfășurat recensămîntul a fost 18 – 27 martie 2002.

32. Publicată în M. Of. nr 439, din 06.08.2001.

33. Vezi și Gabriel Andreescu, „Cele două Români: Parcul Carol și Biserica Ortodoxă Română”, *Ziua*, București, nr. 2972, an X, 25 martie 2004, p. 4.

34. Publicat în Buletin Oficial nr. 5 din 20 aprilie 1964.

35. www.ziarullumina.ro

36. Anexa nr. X sesizarea secretarului Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

37. Anexa nr. X sesizarea secretarului Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

38. „Profesor discriminat pentru că nu e ortodox” de Valentin Musca, *Ziarul de Vrancea*, ediția online, 2 februarie 2007, <http://www.ziaruldevrancea.ro/index.php?articol=10686>

39. Anexa nr. VI: Lista manualelor analizate în prezenta cercetare

40. Consiliul Europei promovează activ coeziunea socială. În acest sens, principalele sale obiective sînt: protejarea eficientă a celor mai vulnerabile grupe sociale și revederea instrumentelor politice care privesc bunăstarea lor; promovarea egalității accesului la drepturi cu respectarea diferențelor; lupta împotriva excluderii și discriminării de orice fel; consolidarea cooperării europene privind migrația, garantarea unui nivel adecvat de protecție socială; analiza evoluțiilor forței de muncă și a rolului său integrator social, precum și a chestiunilor privind formarea profesională și evoluția drepturilor muncitorilor.

41. <http://www.humanism.ro/articles.php?page=62&article=207>

42. *Altera nr. 32: Religia în sfera publică*, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, p. 154-156

43. Hotărîrea Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării nr. cu privire la sesizarea Cultului Bahá'í.

44. Alexandru Crișan și Monica Dvorski - Centrul Educația 2000+, Cătălin Teniță - Asociația Culturală Noesis, Cristian Pîrvulescu - Asociația Pro Demorația, Doina Jela - Asociația Jurnaliștilor Independenți din

România, Dorina Năstase - Centrul Român de Studii Globale, Cabriel Andreescu - Centrul de Studii Internaționale, Gabriel Penciu - Asociația Culturală și Amicală Română de la Strasbourg, Ghenadie Brega - Asociația Hyde Park, Joanne Richardson - Asociația D Media, Cluj, Ioana Avădani - Centrul pentru Jurnalism Independent, Ion Bogdan Lefter, Iustina Ionescu - Centrul de Resurse Juridice, Liviu Andreescu, Mihaela Miroiu, Mihai Burcea - Miliția Spirituală, Mircea Toma, Răzvan Martin - Agenția de Monitorizare a Presei, Remus Cernea - Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, Renate Weber, Romanița Iordache - ACCEPT, Ruxandra Costescu - Indymedia România, Roxana Teșiu - Centrul Parteneriat pentru Egaliție, Smaranda Enache - Liga Pro Europa.

45. Andreescu, Gabriel, Prezența însemnelor religioase în școlile publice: o bătălie pentru viitorul învățământului, *Noua Revistă de Drepturile Omului* nr.4/2006

46. Anexa nr. VII - Comunicatul de presă a Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea

47. <http://www.edu.ro/index.php/pressrel/7103>

48. Anexa nr. VIII fragment din Sentința Civilă nr. 1685/15.06.2007 a Curții de Apel București

49. Raportul Departamentul de Stat al SUA, Altera nr. 32: Religia în sfera publică, Editura Pro Europa, Tg-Mureș, 2007.

50. www.ziua.ro din 25.06.2007

51. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

52. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

53. www.evenimentul.ro

54. www.ctt.ro

55. www.iscj.ubbcluj.ro

56. www.arhiepiscopia-ort-cluj.org

57. www.caon.ro

58. www.mitropolia-banatului.ro

59. www.humanism.ro

60. www.humanism.ro

61. Liceul de Artă (Buzău)

62. Grup Școlar Industrial Contactoare (Buzău)

33. Concept căruia (în cadrul orei respective, de religie) i s-a dat o definiție peiorativă: „grupare de credincioși ce s-au rupt de Biserică pe baza unor învățături înțelese greșit”.

64. Grup Școlar Industrial Contactoare (Buzău).

65. Liceul de Artă (Buzău), anul școlar 2003- 2004.

66. În anul școlar 2003- 2004, Emil Moise a atras atenția asupra acestor aspecte în ședințele *Consiliului Profesoral*; motivația unui preot-profesor, erijat în avocatul colegului său (care obliga prezența copiilor la Biserică), a

fost una în direcția considerării bisericii ca laborator (sic!) pentru ora de *Religie*.

67. *vezi Mihaela Jigău, coordonatoare, Învățământul rural din România, condiții, probleme și strategii de dezvoltare*, București, Ministerul Educației și Cercetării: MarLink, 2002, p.114.

68. Mărturiile lui au fost confirmate de colegii/colegele de clasă.

69. Pentru că nu de puține ori au fost întâlnite exemple similare, menționăm doar unul dintre articolele de lege care sînt încălcate prin astfel de comportamente: «Nimeni nu poate fi supus torturii nici pedepselor sau tratamentelor inumane ori degradante» – art. 3 din Convenția Europeană a Drepturilor Ființei Umane.

70. art. 318 Cod Penal, publicat în Monitorul Oficial nr. 65 din 16 aprilie 1997.

71. S-a ales varianta autoidentificării cu o provincie istorică

72. Au fost editate numai rezultatele privind acele religii care au un procent de peste 11,2% la general sau procente semnificative pe regiuni.

Nota biografică a autorilor

Liviu ANDREESCU doctor în științe politice, licențiat al Facultății de Litere, Universitatea din București, lector la Universitatea Spiru Haret, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, între 2005-2006 bursier Fulbright la Institute of Church-State Studies, Baylor University (SUA), membru fondator al Solidarității pentru Libertatea de Conștiință. A publicat studii în revistele 22, *Contrapunct* și *Observator Cultural*. Colaborator la volumul colectiv coordonat de Gabriel Andreescu, *Naționaliști, antinaționaliști: O polemică în publicistica românească* (1996).

Laura ARDELEAN sociolog, absolventă a secției de Sociologie a Facultății de Istorie-Filozofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj, master în comportament colectiv, sociologia comunicării și populație la aceeași instituție, absolventă a Facultății de Drept a Universității Dimitrie Cantemir din Târgu-Mureș. A participat la mai multe seminarii internaționale pe probleme de multiculturalism, interculturalism, relații interetnice și interconfesionale. Autoare a studiului de caz *Simbolistica națională în muzeele ardeleni* în *Altera* nr. 19/2002.

Remus CERNEA activist pentru drepturile omului, a derulat numeroase campanii civice pentru apărarea libertății de gândire, conștiință și religie și pentru apărarea separării dintre stat și biserică. Actualmente este Director executiv la „Solidaritatea pentru libertatea de conștiință” - și președinte al „Comisiei pentru Drepturile Omului” la „Mișcarea europeană”.

Smaranda ENACHE co-președinta Ligii Pro Europa și vice-președinta Centrului pentru Democrație și Reconciliere în Sud-Estul Europei (Thessaloniki, Grecia). Membră fondatoare a Helsinki Citizens' Assembly (Praga 1991), membră a Comisiei pentru Drepturile Omului a Internaționalei Liberale (1995), co-președintă a Consiliului Director al Centrului European pentru Problemele Minorităților (Flensburg, 1997-2000), membră a Comitetului Director al Civitas International (Washington /Strasbourg, 1997-2001). Ambasador al României în Finlanda și Estonia (1998-2001). Publicații: *Democracy and Ethnicity in Post-Communist Romania*, in Salter, Mark ed. *After the Revolutions: Democracy in East Central Europe*, Uppsala Life & Peace Institute, 1996; *Romania in the Context of the New European Reality*, in Saarikoski, Vesa ed., *Ten Years After. In the Wake of the Eastern Enlargement*, University of Turku, Department of Contemporary History, Turku 2002; *Nationalism, Identity and Regionalism in Romania* in Jensen, Jody ed. *Europe Bound - Faultlines and Frontlines of Security in the Balkans*, Savaria University Press 2003

KACSÓ Judit-Andrea jurist, absolventă a Facultății de Drept a Universității Dimitrie Cantemir din Târgu-Mureș. A participat la numeroase seminarii naționale și internaționale pe probleme de drepturile omului, drepturile minorităților naționale, multiculturalism și interculturalism. Este președinta rețelei Intercultural Education care reunește organizații neguvernamentale din mai multe țări din Europa. Autoarea a studiului *Construcția de lăcașuri de cult în România după 1989 și impactul său asupra libertății de conștiință și secularității statului*, împreună cu Liviu Andreescu și Emil Moise; redactor al volumului *Diversity and Social Cohesion. Equal Participation of Minorities in Europe: The Role of Intercultural Education*.

Emil MOISE președintele al Asociației Solidaritatea pentru Libertatea de Conștiință, doctorand al Facultății de Științe Politice al Școlii Naționale de Studii politice și Administrative din București, profesor de științe socio-umane la Colegiul Dr. Constantin Angelescu din Buzău. Participant în cadrul HESP ReSET Program la cursurile internaționale Religious Pluralism and Fundamentalism. Interdisciplinary Approaches of Religious Studies, organizate de Societatea Academică de Cercetare a Religiiilor și Ideologiilor, la Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj.

SZOKOLY Elek publicist, absolvent al Facultății de Filozofie a Universității Babeș-Bolyai din Cluj. Editorialist la *Gazeta de Mureș*, director al Centrului Intercultural al Ligii Pro Europa. A publicat numeroase articole și eseuri în limbile maghiară și română în țară și străinătate pe teme de minorități și regionalizare și în volumele colective *Revenirea în Europa* (coord. Adrian Marino) și *Problema transilvană* (coord. Gabriel Andreescu și Gusztáv Molnár). Editor coordonator al antologiei *Provincia*, Editura Pro Europa. Editor al revistei *Alterra*.

Anexe

ANEXA I.

Lista cultelor religioase recunoscute oficial în România, conform Legii nr. 486/2006 privind libertatea religioasă și regimul general al cultelor

1. Biserica Ortodoxă Română
2. Episcopia Ortodoxă Sîrbă de Timișoara
3. Biserica Romano-Catolică
4. Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică
5. Arhiepiscopia Bisericii Armene
6. Biserica Creștină Rusă de rit vechi din România
7. Biserica Reformată din România
8. Biserica Evanghelică C.A. din România
9. Biserica Evanghelică Lutherană din România
10. Biserica Unitariană din Transilvania
11. Uniunea Bisericilor Creștine din România
12. Biserica Creștină după Evanghelie din România –
Uniunea Bisericilor Creștine după Evanghelie din România
13. Biserica Evanghelică Română
14. Uniunea Penticostală – Biserica lui Dumnezeu Apostolică
din România
15. Biserica Creștină Adventistă de Ziua a Șaptea din România
16. Federația Comunităților Evreiești din România
17. Cultul Musulman
18. Organizația Religioasă Martorii lui Iehova

ANEXA II.

Răspunsul Ministerului Educației și Cercetării la solicitarea Bisericii Greco-Catolice din Oradea

ROMÂNIA

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

CABINET MINISTRU

Str. G-ral Berthelot 28-30, București – 70738

Nr. 10057/24.01.2007

PREASFINȚIEI SALE

Preasfințitul Părinte Episcop

Virgîl BERCEA

Răspundem adresei dumneavoastră nr. 1213/28.12.2006 înaintată M.Ed.C. și înregistrată cu nr.10057/10.01.2007 comunicându-vă următoarele:

De la început facem precizarea că Ministerul Educației și Cercetării, prin Inspectoratele școlare județene, asigură aplicarea legislației în organizarea, conducerea și desfășurarea procesului de învățământ. Vă facem cunoscut faptul că art. 158 din Legea Învățământului republicată, modificată și completată stabilește formațiunile de studiu pentru toate disciplinele.

Art.1 În învățământul preuniversitar formațiunile de studiu cuprind grupe, clase sau ani de studiu, după cum urmează:

- a) grupa cuprinde în medie 15 preșcolari sau elevi, dar nu mai puțini de 10 și nu mai mult de 20; prin excepție, inspectoratul școlar poate aproba grupe cuprinzând cel puțin 7 preșcolari sau elevi;
- b) clasa din învățământul primar are în medie 20 de elevi, dar nu mai puțin de 10 și nu mai mult de 25;
- c) clasa din învățământul gimnazial are în medie 25 de elevi, dar nu mai puțin de 10 și nu mai mult de 30;
- d) clasa din școla de arte și meserii, anul de completare și învățământul liceal, precum și anul de studiu din învățământul postliceal are în medie 25 de elevi dar nu mai puțin de 15 și nu mai mult de 30.

Ținînd cont de Legea Învățământului, art.9 și art.158 și de actele normative anterioare, s-a elaborat adresa nr. 19283/2005, pe care o anexăm în copie, prin care s-a creat posibilitatea pentru cultele care au în școli un număr mic de elevi pe clasă, să se organizeze învățământ simultan sau pe grupe de minim 10 elevi pentru studiul religiei. Prin excepție, inspectoratul

școlar poate aproba grupe cuprinzând cel puțin 7 preșcolari sau elevi. Aceste prevederi au fost considerate satisfăcătoare de către reprezentanții altor culte.

Prin această adresă Ministerul Educației și Cercetării a oferit elevilor aflați în număr mic în școli, posibilitatea să studieze disciplina religie fie în școală fie în spații puse la dispoziție de culte, venind în felul acesta în sprijinul dreptului elevului de a studia propria religie. Cursurile se desfășoară cu prioritate în școli. Posibilitatea de a organiza cursuri în afara școlilor este o dovadă de flexibilitate, expresie a voinței de a sprijini studierea religiei cultelor minoritare și nu o excludere a lor din școală. Decizia aparține inspectoratelor școlare și școlilor.

Predarea religiei se face în funcție de numărul de elevi, pe clase sau pe grupe după caz, în regim de normă întreagă, 1/2 normă sau plata cu ora, cu finanțare de la stat. Titularizările se fac pe catedre viabile cel puțin 4 ani.

Referitor la numirea unui inspector de religie greco-catolică vă putem spune că, din păcate, Ministerul Educației și Cercetării nu are suficiente posturi pentru a avea inspectori pentru fiecare disciplină. Există, spre exemplu:

- un singur inspector pentru limbile franceză, spaniolă, italiană, latină, portugheză;
- un singur inspector pentru învățământul primar;
- un inspector care răspunde de predarea religiei pentru toate cultele recunoscute.

La inspectoratele școlare se întâlnesc situații precum:

- un singur inspector pentru toate limbile moderne;
- un singur inspector pentru istorie-geografie;
- inspectori având 1/2 norme.

Pentru religia greco-catolică puteți recomanda un metodist, cadru didactic cu experiență în învățământ, care să fie agreat de inspectorate și care să țină legătura – inspectorate-cult, în județele unde există populație școlară greco-catolică.

Asigurându-vă de colaborarea noastră deschisă și sinceră, precizăm faptul că instituția noastră este interesată și acționează în sensul garantării respectării depline a libertății de gândire, religie și conștiință, precum și în realizarea unei educații nediscriminatorii, pentru toți copiii din România.

Cu deosebită considerație,

MINISTRU,
Mihail HĂRDĂU

ANEXA nr. III

Modelul chestionarului adresat elevilor

Completarea chestionarului este opțională. Puteți refuza răspunsul la unele sau la toate întrebările.

C H E S T I O N A R

Elevi/Eleve

1. Școala .....
2. Localitatea: .....
3. Clasa: .....
4. Naționalitatea: .....
5. Religia: .....
6. Sexul: ☐ Masculin ☐ Feminin
7. Studiezi religia în școală? ☐ Da ☐ Nu De câți ani?.....
8. A câta oră din orar este ora de religie?
☐ prima ☐ ultima ☐ între alte ore
9. Aveți un manual de religie ? ☐ Da ☐ Nu ☐ Nu știu
10. Din câte știi tu, disciplina religie este:
☐ obligatorie ☐ opțională ☐ facultativă
11. Ce înveți la ora de religie?
☐ Religia ta proprie
☐ Istoria religiilor
☐ Altă religie decât cea proprie Precizează: .....
12. La ora de religie te rogi? ☐ Da ☐ Nu
Dacă da, ce rugăciuni ai învățat?.....
13. După părerea ta, care religii sînt bune?
Exemplifică:..... De ce?.....
14. După părerea ta, care religii rele?
Exemplifică:..... De ce?.....
15. Care este sursa principală a cunoștințelor tale religioase?
☐ Școala ☐ Familia
☐ Mass media ☐ Biserica ☐ Altele, și anume: .....

16. La orele de religie profesorul te învață să fii tolerant. Față de cine?:

☐ Creștini	☐ Romi
☐ Evrei	☐ Catolici
☐ Femei	☐ Homosexuali
☐ Atei	☐ Protestanți
☐ Musulmani	☐ alții, și anume: .....

17. Cum consideri că este predată religia în clasa ta?

☐ Obiectiv și corect	☐ Științific
☐ Părtinitor și incorect	☐ Prezentînd egal toate religiile
☐ Ca la biserică	☐ Ca orice altă materie

18. Prin studiul religiei ai fost învățat/ă:

☐ Să fii bun/ă creștin/ă	☐ Să-ți cunoști propria religie
☐ Să cunoști alte religii	☐ Să te rogi
☐ Altceva, și anume:	

19. Care sunt însușirile pe care ți le cultivă profesorul de religie?

☐ Curajul civic	☐ Sinceritatea
☐ Solidaritatea umană	☐ Bunătatea
☐ Neîncrederea față de alte religii	☐ Religia ta este cea adevărată
☐ Altceva, și anume:	

20. Manualul tău de religie ți-a permis cunoașterea mai multor culte?

☐ Da	☐ Nu	☐ Nu știu

21. Prin studiul religiei la clasă ai aflat mai multe despre:

☐ Ortodoxie	☐ Cultul musulman	☐ Alte culte
☐ Catolicism	☐ Cultul iudaic	
☐ Greco-catolicism	☐ Cultul Martorii lui Iehova	
☐ Protestantism	☐ Budism	

22. În școala ta se organizează:

☐ Serbări religioase	☐ Da	☐ Nu	☐ Nu știu
☐ Participarea elevilor la serbări religioase din afara școlii	☐ Da	☐ Nu	☐ Nu știu
☐ Slujbe religioase	☐ Da	☐ Nu	☐ Nu știu

23. În școală ta există:

☐ Simboluri religioase, icoane aparținînd cultului.....
☐ Simboluri religioase, icoane aparținînd mai multor culte, și anume: .....

- ☐ Laborator, sală de rugăciune sau capelă aparținând cultului.....
☐ Laborator, sală de rugăciune sau capelă cu simbolurile mai multor culte, și anume:.....

24. După părerea ta, ce fel de stat este România?

- ☐ Creștin   ☐ Laic
☐ Ateu   ☐ Ortodox   ☐ Nu știu

25. Există în România o biserică națională? Dacă da, care? .....

26. Dacă ai putea interzice o religie în România, care ar fi aceea?.....

27. Dacă ai fi ministrul educației, ce modificări ai face în predarea religiei în școli?

- a.....
 b.....
 c.....

28. Pentru tine predarea religiei în școală este:

- ☐ Foarte importantă   ☐ Destul de importantă
☐ Puțin importantă   ☐ Inutilă

29. Dacă ai și alte comentarii personale la acest chestionar, scrie-ne:

.....
 .....

Mulțumim pentru colaborare!

Modelul chestionarului adresat cadrelor didactice

Completarea chestionarului este opțională. Puteți refuza răspunsul la unele sau la toate întrebările.

C H E S T I O N A R CADRE DIDACTICE

1. Școala: ..... 5. Vîrsta.....
 2. Localitatea ..... 6. Apartenența etnică.....
 3. Specialitatea..... 7. Apartenența religioasă.....
 4. Vechimea ..... 8. Sexul ☐ feminin ☐ masculin

Atenție! Secțiunea 9-17 se va completa numai de profesorii/profesoarele care predau religia!

9. De cîți ani predați religia?.....
10. Utilizați un manual de religie? ☐ Da ☐ Nu
 Dacă da, cine l-a elaborat? .....
11. Utilizați o programă de predare a religiei? ☐ Da ☐ Nu
 Dacă da, cine a elaborat-o? .....
12. Cum apreciați manualul și programa de religie?
☐ foarte bune ☐ bune
☐ satisfăcătoare ☐ slabe ☐ foarte slabe
13. Ați participat la cursuri de pregătire profesională pentru predarea religiei?
☐ Nu ☐ Da Precizați:.....
14. Cît de des asistă la ora Dvs. directorul sau inspectorul de specialitate?
☐ Semestrial ☐ Anual ☐ Periodic ☐ Deloc
15. Care sînt cultele religioase cărora le aparțin elevii școlii Dvs. ?
☐ Biserica Ortodoxă Română ☐ Biserica Greco-Catolică
☐ Biserica Romano-Catolică ☐ Biserica Protestantă
☐ Martorii lui Iehova ☐ Cultul Mozaic
☐ Cultul musulman ☐ altele, și anume: .....

16. Toți elevii au asigurate ore de religie conform apartenenței lor religioase?

- ☐ Da   ☐ Nu   ☐ Nu știu

17. Ce îi învățați pe elevi la ora de religie?

☐ propria religie	☐ valori civice
☐ istoria religiilor	☐ toleranța față de minorități
☐ să fie buni creștini	☐ să se roage
☐ egalitatea sexelor	☐ respect pentru toate religiile
☐ toate religiile importante	

18. Ce caracter are predarea religiei?

- ☐ obligatoriu   ☐ opțional   ☐ facultativ

19. Având în vedere experiența Dvs, cu care din afirmațiile de mai jos sînteți de acord?

	DA	Nu știu	NU
Educația religioasă în școlile publice (de stat) este necesară			
Educația religioasă ar trebui să fie limitată în școlile de stat la bisericile tradiționale			
Educația religioasă ar trebui limitată în școlile publice (de stat) la Biserica Ortodoxă Română			
În școlile de stat nu ar trebui să se desfășoare educație religioasă			
Manualele de biologie nu ar trebui să promoveze darwinismul			
Manualele de biologie ar trebui să prezinte în mod echidistant teoria creaționistă și teoria darwinistă			
Manualele de religie pun accent pe cultul bisericii respective			
Manualele de religie prezintă în mod echidistant preceptele mai multor culte			
Manualele de religie ar trebui să fie axate pe cultul bisericii respective, combatând clar preceptele altor culte			
Manualele de religie ar trebui să prezinte echidistant preceptele altor religii pentru a forma o toleranță față de aceste culte			
În cadrul școlii există simboluri religioase aparținând unui singur cult			
În cadrul școlii există simboluri religioase aparținând tuturor cultelor cărora le aparțin elevii			
În cadrul școlii există un laborator, loc de rugăciune sau capelă cu simboluri religioase aparținând unui singur cult			
În cadrul școlii ar trebui promovat multiculturalismul religios			
Școala trebuie să ofere spațiu doar cultului majoritar din comunitate			
În incinta școlii se organizează evenimente, serbări religioase			
Școala organizează participarea extrașcoliară a elevilor la evenimente, serbări religioase			
Se discută în cadrul orelor de religie despre importanța participării la evenimente, serbări religioase			
Unele culte, cum ar fi Marțorii lui Iehova, reprezintă un pericol pentru moralitatea elevilor			
Unele culte, cum ar fi Marțorii lui Iehova, nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă din cadrul școlilor de stat			
Unele culte necreștine, cum ar fi islamul, nu ar trebui să aibă acces la educația religioasă din cadrul școlilor de stat			

20. După părerea Dvs. ce fel de stat este România?

☐ creștin	☐ ateu	☐ ortodox
☐ secular	☐ teocratic	☐ nu știu

21. După părerea Dvs. în România există o biserică națională?

☐ nu   ☐ da, și anume: .....

22. În România ar trebui să existe o biserică națională?

☐ nu   ☐ da, și anume: .....

23. În învățământul public din România toate cultele sunt egale?

☐ nu   ☐ da   ☐ nu știu

24. Ce ați modifica în predarea religiei în școli?

25. Dacă aveți observații personale privind prezența cultelor religioase în școlile publice:

Vă mulțumim pentru colaborare!

ANEXA IV.

Lista unităților de învățământ unde s-au aplicat chestionare

Județul BUZĂU

Elevi

Școala Generală nr. 11 – Buzău

Grup Școlar Sf. Mucenic Sava – Berca

Colegiul Național Mihai Eminescu – Buzău

Profesori

Școala Generală nr. 11 – Buzău

Grup Școlar Sf. Mucenic Sava – Berca

Municipiul BUCUREȘTI

Elevi

Colegiul Național Ion Luca Caragiale - București

Școala Generală nr. 45 Titu Maiorescu – București

Profesori

Colegiul Național Ion Luca Caragiale – București

Școala Generală nr. 45 Titu Maiorescu – București

Județul CLUJ

Elevi

Liceu Teoretic Gelu Voievod – Gilău

Colegiul Național Pedagogic Gheorghe Lazăr – Cluj Napoca

Liceul Apáczai Csere János – Cluj Napoca

Profesori

Elméleti Liceum – Aghireș Fabrici

Județul DOLJ

Elevi

Școala cu clasa I-VIII – Fratoștită

Școala cu clasa I-VIII – Pielești

Școala generală nr. 31 Theodor Aman – Craiova

Școala generală nr. 37 Mihai Eminescu – Craiova

Liceul Teoretic Henri Coandă – Craiova

Grupul Școlar Industrial Traian Demetrescu – Craiova
Liceul Teoretic – Filiași

Profesori

Școala generală nr. 37 Mihai Eminescu – Craiova
Școala generală nr. 31 Theodor Aman – Craiova
Liceul Teoretic Henri Coandă – Craiova
Grupul Școlar Industrial Traian Demetrescu – Craiova
Liceul Teoretic – Filiași
Școala cu clasa I-VIII – Fratoștita
Școala cu clasa I-VIII – Pielești

Județul HARGHITA

ODORHEIU SECUIESC

Elevi

Liceul Marin Preda
Liceul Pedagogic Benedek Elek

Profesori

Liceul Marin Preda
Liceul Pedagogic Benedek Elek

MIERCUREA CIUC

Elevi

Liceul Catolic Segítő Mária
Liceul de Artă Nagy István
Gimnaziul Márton Áron
Colegiul Național Octavian Goga
Școala Generală Liviu Rebreanu

Profesori

Liceul Reformat Baczkamadarasi Kiss Gergely
Liceul Catolic Segítő Mária

Județul IAȘI

Elevi

Școala Normală Vasile Lupu
Colegiul Național Constantin Negruzzi

Liceul Teologic G. Ibrăileanu
Școala Axinte Uricariul – Scânteia

Profesori

Școala Normală Vasile Lupu
Colegiul Național Constantin Negruzzi
Liceul Teologic G. Ibrăileanu
Școala Axinte Uricariul – Scânteia

Județul SATU MARE

Elevi

Colegiul Național Mihai Eminescu – Satu Mare
Grup Școlar Teologic Romano-Catolic Hám János – Satu Mare
Colegiul Național Kölcsey Ferenc – Satu Mare
Liceul de Artă Aurel Popp – Satu Mare
Grup Școlar Construcții de Mașini Unio – Satu Mare
Școala Generală cu clasele I-VIII - Românești
Liceul Teoretic German Johann Ettinger – Satu Mare
Colegiul Național Ioan Slavici – Satu Mare
Grup Școlar Economic Gheorghe Dragoș – Satu Mare
Școala cu clasele I-VIII – Medieșul Aurit

Profesori

Liceul Teoretic German Johann Ettinger – Satu Mare
Colegiul Național Kölcsey Ferenc – Satu Mare
Colegiul Național Mihai Eminescu – Satu Mare
Liceul de Artă Aurel Popp – Satu Mare
Școala cu clasele I-VIII – Medieșul Aurit
Inspectoratul Școlar Județean – Satu Mare
Școala Generală Dr. Vasile Lucaciu – Satu Mare

Județul TIMIȘ

Elevi

Liceul Teoretic – Gătaia
Școala Generală (din cadrul Liceului Teoretic) – Gătaia
Școala Generală – Giroc
Școala Generală I. Ciorogariu – Chișoda
Liceul Nikolaus Lenau – Timișoara
Colegiul Național Ana Aslan – Timișoara
Liceul Pedagogic Carmen Sylva – Timișoara

Școala Generală nr. 18 – Timișoara

Școala Generală nr. 26 – Timișoara

Profesori

Liceul Teoretic – Gătaia

Școala Generală – Giroc

Școala Generală I. Ciorogariu – Chișoda

Școala Generală nr. 18 – Timișoara

Școala Generală nr. 26 – Timișoara

Liceul Nikolaus Lenau – Timișoara

Colegiul Tehnic Ion Mincu – Timișoara

Județul TULCEA

Elevi

Seminarul Teologic Liceal Ortodox „Sf. Ioan Casian” – Tulcea

Grupul Școlar Agricol – Topolog

Colegiul Tehnic Henri Coandă – Tulcea

Profesori

Colegiul Tehnic Henri Coandă – Tulcea

Grupul Școlar Agricol – Topolog

Școala cu clasele I-IV – Luminița

ANEXA V.

Lista localităților unde s-au aplicat chestionare la elevi și cadre didactice

Județul BUZĂU

Buzău

Berca

Județul IAȘI

Iași

Scânteia

Municipiul BUCUREȘTI

Județul SATU MARE

Satu Mare

Medieșu Aurit

Județul CLUJ

Cluj Napoca

Gilău

Aghireș Fabrici

Județul TIMIȘ

Timișoara

Gătaia

Județul DOLJ

Giroc

Craiova

Chișoda

Fratoșita

Pielești

Filiași

Județul TULCEA:

Tulcea

Topolog

Luminița

Județul HARGHITA

Odorheiu Secuiesc

Miercurea Ciuc

ANEXA VI.

Lista manualelor analizate

Clasa a I-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECD de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Camelia Muha, Maria Orzelic, Elena Mocanu	Sf. Mina Iași (2005)	4177/02.07.2004
Religie romano-catolică	Paul Budău, Mircea-Irinel Mititelu, Anca Daniela Ciobanu	Ed. Didactică și Pedagogică (2004)	4177/02.07.2004
Religie romano-catolică	Paul Budău, Mircea-Irinel Mititelu, Anca Daniela Ciobanu	Ed. Didactică și Pedagogică (2005)	4177/02.07.2004
Religia. Cultul Penicostal, Baptist, Creștin după Evanghelie	Jeni Roșian	Ardealul Cluj (2004)	4177/02.07.2004
Abecedarul micului creștin. Cultul ortodox	Preot Ioan Săuca	Ed. Didactică și Pedagogică, București (2002)	

Clasa a II-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECD de aprobare
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Tudor Demian, Pr. Dr. Ioan Săuca	Ed. Didactică și Pedagogică (2000)	37670/20.10.1992
Religie. Cultul ortodox	Camelia Muha, Maria Orzelic, Elena Mocanu, Vasile Nechita	Editura Sf. Mina	3885/24.05.2004
Veled az úton (cultul unitarian)	Bartha Márta	Abel Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Református vallástankönyv (cultul reformat)	Varró Ilona, Gavrucza-Nagy Emese	Ed. Didactică și Pedagogică (2005)	4177/02.07.2004

Clasa a III-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECD de aprobare
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Dr. Ioan Săuca	Ed. Didactică și Pedagogică (2002)	31144/03.06.1993
Religie. Cultul ortodox	Maria Orzelic, Elena Mocanu	Sf. Mina Iași (2005)	3787/05.04.2005
Római katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Gál László	Stúdium, Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Religie cultul romano-catolic	Olimpia Ciobanu, Anca-Daniela Ciobanu, Pr. Paul Budău, Pr. Iulian Ianus	Ed. Didactică și Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Religie cultul greco-catolic	Ana Dura	Ed. Didactică și Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Református vallástankönyv (cultul reformat)	Páter Emilia	Ed. Didactică și Pedagogică (2005)	4059/10.05.2005
Religie (Cultul Penticostal, Baptist, Creștin după Evanghelie)	Gavril Izsak, Dănuț Poduț, Petru Igneș, Gheorghe Cătană (coord.)	Dalia, Timișoara (2005)	4059/10.05.2005

Clasa a IV-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECD de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Liviu Teodorescu, Iuliana Martin, Anghel Chirță (coord. PS. Varsanufie Prahoveanul, episcop vicar)	Aramis București (2006)	3463/22.03.2006
Manual de Religie (ortodoxă)	Pr. Dr. Ioan Săuca	Ed. Didactică și Pedagogică (2002)	37255/04.09.1995

Clasa a V-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul creștin-ortodox	Camelia Muha	Sf. Mina (2006)	fără – avizal de Dir. Inv. Preuniversitar 31758/2001
Religie (ortodoxă)	Pr. Nicolae Dascălu, prof. Maria Orzetic	Aramis București (1998)	fără – aprobat de Comisia Patriarhiei Române pt. Învățământul Religios în Școlile de Stat și cu avizul MECT

Clasa a VII-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie creștin-ortodoxă	Camelia Muha	Sf. Mina (2006)	fără – avizal de Dir. Inv. Preuniversitar 31758/2001
Religie (ortodoxă)	Pr. Nicolae Dascălu, prof. Maria Orzetic	Aramis București (1998)	fără – aprobat de Comisia Patriarhiei Române pt. Învățământul Religios în Școlile de Stat și cu avizul MECT

Clasa a VIII-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie creștin ortodoxă. Caiet pentru elevi, cadre didactice și părinți	Camelia Muha	Sf. Mina, Iași	fără – avizal de Dir. gen. Inv. Preuniversitar 31758/2001

Clasa a IX-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	prof. Florin Boldea, Violeta prof. Boldea, Pr. prof. Vasile Pop, prof. dr. Liviu Lazăr	Corvin, Deva (2005)	4177/02.07.2004
Religie. Cultul ortodox	Dorin Opreș, Monica Opreș, Irina Horga, Antoaneta-Firula Tacea	Dacia, Cluj (2005)	4177/02.07.2004
Cultul Greco-Catolic	Nicoleta Marțian, Otilia David, Simona Zelea	Daci, Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Römai katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Baróli László Sándor	Stúdium Cluj (2005)	4059/10.05.2005
Religie (Cultul Penticostal, Baptist, Creștin după Evanghelie)	Gheorghe Cătană, Speranța Doina Cătană	Little Lamb (2004)	4177/02.07.2004

Clasa a X-a

Titlul	Autori / coordonatori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie. Cultul ortodox	Dorin Opreș, Monica Opreș, Irina Horga, Antoaneta-Firula Tacea	Dacia Cluj (2005)	3787/05.04.2005
Religie. Cultul ortodox	Adrian Lemeni (coord.), Georgian Păunoiu, Silviu Tudose, Dumitru Ștefănescu	Corint, București (2005)	3787/05.04.2005
Religie. Cultul ortodox	Mihaela Panoschi, Adriana-Gabriela Argalu, Sergiu-Marcel Vlad, Andreea Vlad, Emil-Dănuț Zăbavă	Grupul Editorial Art (2005)	3787/05.04.2005
Istoria Mântuirii. Credința creștină catolică	Pr. Claudiu Dema	Arhiepiscopia Romano-Catolică (2006)	–
Römai katolikus vallás (cultul romano-catolic)	Nemes István	Stúdium, Cluj (2005)	4059/10.05.2005

Clasa a XI-a

Titlul	Autori	Editura/anul	Ordin MECT de aprobare
Religie cultul ortodox	Adrian Lemeni (coord.), Jean Nedelea, Georgian Păunoiu, Silviu Tudose	Editura Corint	4446/19.06.2006

Anexa VII.**Comunicatul de presă al Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea**

Consiliul de conducere al Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea din România a luat noă de decizia Consiliului Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării cu privire la retragerea simbolurilor religioase din instituțiile de învățămînt public.

În cadrul sesiunii de toamnă din 24-26 noiembrie anul curent, Consiliul de conducere al Bisericii Adventiste a formulat poziția exprimată în cele ce urmează.

Simbolurile religioase sînt o formă de exprimare a credinței și o manifestare a identității religioase, avînd un rol important în educația copiilor. Din aceste motive, folosirea lor constituie o manifestare a libertății religioase care trebuie să caracterizeze orice societate democratică.

Totuși, luînd în considerare, principiul liberului arbitru, conform căruia Dumnezeu l-a creat pe om liber și responsabil pentru alegerile sale, credem că orice persoană și instituție, mai ales, Biserica, trebuie să manifeste respect față de demnitatea umană și față de Creator, recunoscînd fiecărui individ libertatea și responsabilitatea de a alege. În acest sens, folosirea simbolurilor religioase în școlile publice, în contextul în care bisericele minoritare întîmpină dificultăți la predarea religiei, poate constitui o lezare a sentimentului religios al elevilor aparținînd cultelor minoritare și o discriminare.

Biserica Adventistă de Ziua a Șaptea susține principiul separației statului de Biserică. Din acest motiv consideră că statul și instituțiile sale, inclusiv școlile publice, nu trebuie să se implice în promovarea și susținerea învățăturilor și valorilor unei anumite religii sau confesiuni religioase; dacă se acordă posibilitatea manifestării religioase în școlile publice, aceasta ar trebuie să fie accesibilă oricărui cult.

Luînd în considerare cele de mai sus, socotim că decizia CNCD de a recomanda retragerea simbolurilor religioase din instituțiile de învățămînt public este corectă.

Președinte,
Pastor Teodor Huțanu

30.11.2006

Anexa VIII.**Fragment din Sentința Curții de Apel București**

Apare ca necesară o reglementare în sensul asigurării exercitării dreptului la învățătură și accesului la cultură în condiții de egalitate; respectării dreptului părinților de a asigura educația copiilor potrivit convingerilor lor religioase și filosofice; respectării caracterului laic al statului și autonomiei cultelor; asigurării libertății de religie, conștiință și convingeri a tuturor copiilor în condiții de egalitate, în condițiile în care aceste icoane sînt aduse necontrolat de către profesori, părinți și elevi, pentru a evita o încălcare a dreptului la opțiune a părinților în scopul oferirii copiilor învățămîntul religios, pentru a păstra principiul neutralității religioase a statului.

Așa cum s-a reținut, o asemenea prezență nelimitată și necontrolată a simbolurilor religioase în instituțiile publice de învățămînt poate încalca principiul laicității statului și libertății conștiinței, astfel încît recomandarea făcută de pîrît ca pîrîtul să adopte o reglementare prin care să stabilească ca simbolurile religioase să fie afișate doar în cursul orelor de religie sau în spațiile destinate exclusiv învățămîntului religios, apare în concordanță cu aceste principii precum și cu principiile prevăzute de art. 5 din legea nr. 84/1995.

ANEXA IX.

Ghidul de evaluare CNCEIP pentru religie editat în 2001. Autori Prof. Nicoleta Lițoiu, Prof gr.I Mihaela Panoschi și Pr. Prof. Nicolae Iordăchescu (www.edu.ro).

Pag. 63

Exemplul 2

Clasa: a II-a

Evaluare curentă -test criterial

Timp de lucru: 20 minute

Capitol: Noul Testament

(...)

II.Stabiliți corespondența între numele și data sărbătorilor prezentate :

1. 6 ianuarie	a. Nașterea Sf. Ioan Botezătorul
2. 7 ianuarie	b.Botezul Domnului Iisus Hristos
3. 24	c. Tăierea Capului Sf. Ioan Botezătorul
4. 29 august	d. Sf. Ierarh Nicolae
	e. Soborul Sf.Ioan Botezătorul
	f. Nașterea Domnului Iisus Hristos

(...)

Pag. 68

Exemplul 5

Clasa a V-a

Evaluare curentă –test criterial

Timp de lucru : 45 minute

Capitol : Noțiuni de liturgică

(...)

II.Alege răspunsul corect

1. Momentul nevăzut al întemeierii Bisericii este :
    - a) Schimbarea la Față a Domnului Iisus Hristos
    - b) Jertfa pe Cruce a Mântuitorului Iisus Hristos
    - c) Înălțarea la cer a Mântuitorului Iisus Hristos
  - 2) Momentul văzut al întemeierii Bisericii este :
    - a) Cincizecimea
    - b) Învierea Domnului
    - c) Intrarea Domnului în Ierusalim
- (...)

Pag. 69

IV. Între altar și naos este un perete de lemn , de zid sau de piatră numit catapeteasmă. Pornind de la această afirmație răspundeți la următoarele întrebări :

1. Cum se numesc ușile de la mijloc ?
2. Cum se numesc ușile laterale ?
3. Cum sînt dispuse icoanele pe catapeteasmă ?

Primul rînd.....

Numele icoanelor mari a), b), c), d)

Deasupra icoanelor mari.....

În centrul icoanelor din rîndul 2.....

În rîndul al treilea.....

În rîndul al patrulea.....

În centrul icoanelor din rîndul al patrulea.....

Deasupra icoanelor de pe catapeteasmă.....

V. Principalele obiecte și materii folosite în cult sînt : Sfînta Masă, Potiul, Crucea, Discul, Sfeșnicul și pîinea, vinul, untdelemnul, lămîia, lumînarea. Prezența în maxim o pagină importanța și semnificația acestora.

ANEXA X**Sesizarea secretarului Comisiei pentru Educație Catolică din Cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Florin Jula la Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării**

Către Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării

Subsemnatul, Jula Florin, domiciliat în Oradea, str. Ciheiului nr. 1 A, Bl. D 113, Ap. 1, în calitate de credincios greco-catolic, dar și în calitate de secretar al Comisiei pentru Educație Catolică din cadrul Sinodului Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, depun prezenta

SESIZARE

referitoare la discriminarea elevilor cultelor minoritare în cadrul procesului de învățământ prin imposibilitatea studierii orelor de religie ale cultului din care fac parte, alese conform prevederilor legale, datorită faptului că statul român nu plătește aceste ore decât în cazul în care sunt constituite grupe conform Legii învățământului.

În majoritatea școlilor, elevii greco-catolici nu se pot constitui în grupele prevăzute de lege, motiv pentru care sunt obligați fie să aleagă altă rațiune, fie să participe la orele de religie ortodoxă.

Nenumăratele cereri adresate Inspectoratului Școlar Bihor, dar și Ministerului Educației și Cercetării s-au lovit de un refuz categoric motivat de lipsa resurselor financiare pentru plata profesorilor care ar preda religia greco-catolică.

Am sperat că Ministerul Educației și Cercetării se va implica pe baza prevederilor art. 158 al Legii învățământului în care se arată că „situațiile speciale privind formațiunile de elevi sau de preșcolari din grupă mare aflate sub efectivul minim se aprobă de către Ministerul Învățământului”. Speranța noastră nu s-a materializat din păcate.

Nu a existat nici o dorință de îmbunătățire a reglementărilor în materie. Precizările privind predarea religiei în școli cu nr. 19.283 / 25.04. 2005, nu sunt altceva decât o prelucrare a precizărilor cu nr. 9715/ 10. 04.1996. Ar fi normal ca în anul 2007, Ministerul Educației și Cercetării să țină seama de situația actuală a țării noastre, care s-a integrat în Uniunea Europeană.

O soluționare corectă a acestei stări de fapt incorectă trebuie să țină cont de următoarele argumente de ordin juridic, practic și istoric:

Cadrul juridic existent, trebuie interpretat în concordanță cu prevederile Constituției, care arată la art. 20 că: „dacă există neconcordanțe între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului, la care România este parte, și legile interne, au prioritate reglementările

internaționale, cu excepția cazului în care Constituția sau legile interne conțin dispoziții mai favorabile". De asemenea, art. 29 prevede că „libertatea gândirii și a opiniilor, precum și libertatea credințelor religioase nu pot fi îngădite sub nici o formă”. Noi considerăm că libertatea elevilor de a studia religia greco-catolică este îngădită într-un mod inadmisibil.

Dispozițiile legale internaționale referitoare la organizarea de către stat a educației morale și religioase conform apartenenței religioase a tuturor legali, sunt extrem de numeroase. Amintim aici, doar faptul că protecția drepturilor religioase se bazează pe art. 5 din Declarația O.N.U. din 1981 privind eliminarea tuturor formelor de intoleranță și discriminare religioasă și pe art. 14 al Convenției privind drepturile copilului. Acestea li se adaugă principiile și normele stabilite, în iunie-iulie 2004, de către grupul consultativ de experți ai O.S.C.E. în documentul *Guidelines for Review of Legislation Pertaining to Religion or Belief*, adoptat de O.D.I.H.R. în consultare cu Comisia de la Veneția- pentru Democrație prin lege. Prin aceste dispoziții se afirmă clar că finanțarea de către stat a educației religioase trebuie realizată pe baze nediscriminatorii, fapt încălcat în mod flagrant de către autoritățile române.

Acest cadru juridic care are menirea de a asigura respectarea drepturilor omului este prevăzut și cu sancțiuni. Astfel, în Codul Penal la art. 316 se arată că: „îngrădirea de către un funcționar public a folosinței sau a exercițiului drepturilor vreunui cetățean, ori crearea pentru acesta a unei situații de inferioritate pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie se pedepsește cu închisoarea strictă de la 2 la 5 ani”. Credem că în momentul de față drepturile elevilor greco-catolici sunt îngădite pe temei religios, atâta timp cât elevii ortodocși beneficiază de ore de religie.

Este necesar să avem în vedere și Legea nr. 48 / 2002 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, care la art. 2, aliniatul 5, litera a) prevede „înstituirea unor măsuri speciale, în vederea protecției persoanelor aflate în minoritate, atunci când acestea nu se bucură de egalitatea șanselor”. Este clar că, în acest moment, elevii greco-catolici nu au șansa de a studia religia căreia îi aparțin. În mod similar, la punctul b) se dispune „sancționarea comportamentului discriminatoriu prevăzut la art. precedent”. Iată de ce, ar fi normală o atitudine care să vină în sprijinul respectării acestor drepturi religioase, și nu una care să obstrucționeze accesul la învățământul religios a unei categorii a populației.

Pe baza legislației menționate, considerăm că argumentarea Ministerului Educației și Cercetării potrivit căreia Legea învățământului este restrictivă, nu este viabilă. Această lege trebuie interpretată în spiritul ei. Prevederile referitoare la constituirea grupelor nu sunt de natură să încalce drepturile fundamentale ale cetățenilor, ci constituie un cadru general, orientativ. Altminteri, Legea învățământului ar trebui considerată ca fiind

neconstituțională, conținând prevederi care încalcă drepturile omului. Pe de altă parte, așa cum prevede Constituția României, au prioritate reglementările privitoare la drepturile omului. Nu este normal ca o eventuală lipsă a resurselor materiale să constituie argument pentru discriminarea elevilor greco-catolici.

Experiența acumulată de profesorii care predau religie greco-catolică în mod benevol, ne determină să nu fim de acord ca elevii care aleg pentru studiu religia greco-catolică să studieze această materie în afara școlii, atât timp cât elevii cultului majoritar învață în școli. Noi nu suntem de acord ca elevii greco-catolici să efectueze un efort în plus, deplasându-se în afara școlii sau să studieze religie în afara orarului, pentru că în acest mod am fi în fața unor încălcări ale legislației în vigoare.

Alocarea unor ore de religie trebuie să creeze premisa constituirii unui corp profesoral care să predea religie greco-catolică. Este de neacceptat situația actuală, în care, spre exemplu, în județul Bihor dispunem doar de 2 profesori de religie greco-catolică plătiți de către stat, aceștia fiind angajați ai Liceului Greco-Catolic, iar în județul Sălaj nu există nici măcar un profesor plătit cu normă întreagă! Se naște în acest fel întrebarea legitimă: cine predă religie elevilor de la celelalte școli din județ?

Nu suntem de acord cu tendința de a considera că Biserica trebuie să plătească profesorii de religie greco-catolică, de vreme ce învățământul este gratuit pentru toți cetățenii. Adresele Inspectoratului Școlar Județean Bihor (anexate în fotocopie) de numire a profesorilor în calitate de cadre didactice suplinitoare, în care se prevede că „în cazul neconstituirii grupelor, plata va fi asigurată de către cult” este o eroare juridică și o încălcare flagrantă a drepturilor religioase. Statul nu poate impune Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, să plătească aceste ore pentru că învățământul potrivit Constituției României este gratuit.

Nu suntem de acord ca predarea religiei greco-catolice să fie coordonată de inspectorii de religie ortodoxă. În acest sens, solicităm ca Ministerului Educației și Cercetării să fie obligat să numească alături de inspectorul general de religie și un inspector general din partea cultului greco-catolic. O astfel de numire ar fi de natură să contribuie la ameliorarea situației predării orelor de religie greco-catolică în școli. Nu credem că argumentul lipsei resurselor financiare ar fi de natură să împiedice acest deziderat. Suntem conștienți că un preot ortodox nu are interesul ca predarea orelor de religie ale cultelor minoritare să se desfășoare în condiții optime. Nu este normal ca un inspector ortodox să avizeze delegațiile semnate de un episcop greco-catolic! Suntem în fața unei ingerințe a Bisericii Ortodoxe Române în activitatea Bisericii Române Unite cu Roma, Greco-Catolică, dar și în activitatea altor culte, fapt interzis de reglementările internaționale la care România este parte semnatară. Practic fiecare cult are dreptul de a

avea posibilitatea coordonării predării orelor de religie. În caz contrar, este încălcată în mod grav autonomia recunoscută de Constituția României pentru toate cultele. Tensiunile interconfesionale generate de neretrocedarea patrimoniului confiscat și deținut încă de către BOR, ne determină să nu avem încredere în reprezentanții Bisericii Ortodoxe.

În ceea ce privește argumentul istoric, suntem mândri că prin Biserica Română Unită cu Roma, Greco-Catolică, poporul român a beneficiat de primele școli sistematice în limba română, la Blaj. De aici s-a născut Școala Ardeleană și mari cărturari care au contribuit la dezvoltarea identității naționale a poporului român. Biserica noastră a fost cea care a contribuit la trecerea la grafia latină, specifică poporului nostru, și a orientat națiunea noastră spre occident. Tot Biserica noastră a construit și susținut o serie de școli în Transilvania în care a fost păstrată și cultivată limba română.

Considerăm că a sosit momentul ca statul român să-și respecte cetățenii, indiferent dacă aceștia fac parte dintr-o comunitate religioasă minoritară. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării are posibilitatea de a-și îndeplini menirea, aceea de a veghea ca nici un cetățean să nu fie discriminat.

Cu speranța că va înceta discriminarea elevilor cultelor minoritare și fiecare elev va studia religia pe care o dorește, Vă mulțumesc anticipat !

Jula Florin

ANEXA XI.**Hotărârea nr. 279/02.10.2007 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării**

– fragment –

(…)

II. Obiectul sesizării

Petentul, prin *Petiția nr. 6.858/02.07.2007*, arată că prin textele publicate în manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a s-a încălcat dreptul la demnitate a persoanelor care aparțin bisericii Bahá'í.

III. Descrierea presupusei fapte de discriminare

Petentul consideră că prin includerea religiei Bahá'í la secte care fac prozelitism și prin modul de descriere al sectelor prozelite, manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a a încălcat dreptul la demnitate a persoanelor care aparțin de acest cult.

(…)

VI. Motivele de fapt și de drept

În fapt, Colegiul Director reține că manualul invocat, editat în 2006, sub titlul „*Libertate religioasă și prozelitism*”, definește religia Bahá'í ca fiind sectă prozelită: „*Este un motiv în plus pentru ca, fără false menajamente, și în România să se prezinte realist lucrurile în ceea ce privește răul generat de prozelitismul sectelor. Paradoxal, există câteva grupări sectare interzise în Occident, dar care în România desfășoară acțiuni prozelitiste în cea mai plină libertate. Deși în România nu au statut de cult, ci sunt numite fie organizații religioase (Martorii lui Iehova), fie asociații sau fundații religioase (Baha'í, mormoni), aceste mișcări aplică strategii prozelitiste.*”

În drept, Colegiul Director reține următoarele:

Constituția României, prin art. 16 alin. 1 garantează dreptul la egalitate: „*Cetățenii sunt egali în fața legii și a autorităților publice, fără privilegii și fără discriminări*”. Potrivit *Constituției României*, art. 20 alin 1, „*Dispozițiile constituționale privind drepturile și libertățile cetățenilor vor fi interpretate și aplicate în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele și cu celelalte tratate la care România este parte*.”

Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art 14 prevede: „*Exercitarea drepturilor și libertăților recunoscute de prezenta convenție trebuie să fie asigurată fără nici o deosebire bazată, în special, pe sex, rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională și socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau orice altă situație*”.

Protocolul nr. 12 la Convenția Europeană a Drepturilor Omului, art 1 prevede interzicerea generală a discriminării:

„Exercitarea oricărui drept prevăzut de lege trebuie să fie asigurată fără nici o discriminare bazată, în special, pe sex, pe rasă, culoare, limbă, religie, opinii politice sau orice alte opinii, origine națională sau socială, apartenență la o minoritate națională, avere, naștere sau oricare altă situație.”

Ordonanța Guvernului nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare (în continuare O.G. nr. 137/2000), republicată, la art. 2 alin. 1 stabilește: „Potrivit prezentei ordonanțe, prin discriminare se înțelege orice deosebire, excludere, restricție sau preferință, pe bază de rasă, naționalitate, etnie, limbă, religie, categorie socială, convingeri, sex, orientare sexuală, vârstă, handicap, boală cronică necontagioasă, infectare HIV, apartenență la o categorie defavorizată, precum și orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea recunoașterii, folosinței sau exercitării, în condiții de egalitate, a drepturilor omului și a libertăților fundamentale sau a drepturilor recunoscute de lege, în domeniul politic, economic, social și cultural sau în orice alte domenii ale vieții publice.”

Conform art 2, alin. (4) din O.G. nr. 137/2000, republicată: „Orice comportament activ ori pasiv care, prin efectele pe care le generează, favorizează sau defavorizează nejustificat ori supune unui tratament injust sau degradant o persoană, un grup de persoane sau o comunitate față de alte persoane, grupuri de persoane sau comunități atrage răspunderea contravențională conform prezentei ordonanțe, dacă nu intră sub incidența legii penale.”

Art. 15 alin. O.G. 137/2000, republicată, garantează dreptul la demnitate personală, stabilind: „Constituie contravenție, conform prezentei ordonanțe, dacă fapta nu intră sub incidența legii penale, orice comportament manifestat în public, având caracter de propagandă naționalist-șovină, de instigare la ură rasială sau națională, ori acel comportament care are ca scop sau vizează atingerea demnității sau crearea unei atmosfere intimidante, ostile, degradante, umilitoare sau ofensatoare, îndreptat împotriva unei persoane, unui grup de persoane sau unei comunități și legat de apartenența acesteia/acesteuia la o rasă, naționalitate, etnie, religie, categorie socială sau categorie defavorizată, ori de convingerile, sexul sau orientarea sexuală a acestuia/acesteia”.

Prin urmare, Colegiul Director constată că modul de prezentare a religiei Bahá'í în manualul *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a, ediția 2006, publicat de editura Corint (avizat favorabil prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 4446 din 19 iunie 2006), reprezintă o încălcare a dreptului la demnitate a comunității Bahá'í, creând o atmosferă ostilă față de ea.

Colegiul Director constată totodată și faptul că Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului, la solicitarea autorilor, recunoscând erorile și riscul pe care poate să-l producă în rândul elevilor, a început procedura de schimbare a manualului *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a.

Față de acest aspect, se ia act de faptul că autorii manualului au solicitat modificarea conținutului lecției de la paginile 90-91, pentru edițiile următoare iar Editura Corint a modificat conținutul materialului în cauză. De asemenea, astfel cum precizează Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar, „s-a dispus retragerea de la comercializare și de la folosirea în activitatea didactică a manualului de religie pentru clasa a XI-a (cultul ortodox) tipărit de Editura Corint în anul 2006, care, la paginile 90-91, conține elemente neconforme cu realitatea”, și „respectivul manual a fost revizuit și retipărit”.

Subsecvent acestor constatări, în ceea ce privește retragerea manualului, Colegiul Director este de opinie că înlăturarea consecințelor discriminatorii produse prin efectul publicării s-a realizat.

Colegiul Director a analizat doar acele solicitări ale petentului care intră în atribuția instituției. Părțile pot soluționa celelalte solicitări pe cale amiabilă (CNCD poate avea și rol de mediator conform art. 19 alin. 1 al O.G. 137/2000, republicată) sau prin instanță (conform art. 27 al O.G. 137/2000, republicată).

Față de cele de mai sus, în temeiul art. 20 alin. (2) din O.G. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare, republicată, cu unanimitate de voturi ale membrilor prezenți la ședință

COLEGIUL DIRECTOR HOTĂRĂȘTE:

1. Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului și Centrul Național pentru Curriculum și Evaluare în Învățământul Preuniversitar, prin avizarea manualului *Religie - Cultul ortodox* pentru clasa a XI-a, ediția 2006, publicat de editura Corint, au încălcat dreptul la demnitate al comunității de religie Bahá'í, conform art. 15 al O.G. 137/2000, republicată;

2. Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării va monitoriza modul de retragere din circuit al manualului, conform prevederilor art. 19, alin. 1, pct. d) al O.G. 137/2000, republicată.

(...)

Anexa XII.

Hotărârea din 21 noiembrie 2006 a Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării

– fragment –

(...)

Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, întrunit în data de 21.11.2006, a dezbătut petiția nr. P/4106/14.08.2006, constituită în Dosarul nr. 313/2006, formulată de Emil Moise, de cetățenie română, cu domiciliul stabil în Buzău, având ca obiect presupuse fapte de discriminare constând în afișarea simbolurilor religioase în sediul Liceului de artă „Margareta Sterian” din Buzău, liceu în care învață Teodora Moise, fițița petentului. Petentul solicită:

- anularea situației discriminatorii create prin prezența simbolurilor religioase în sediul Liceului de artă „Margareta Sterian” din Buzău;
- retragerea simbolurilor religioase din instituțiile de învățământ public din România, cu excepția orelor de religie.
- admiterea prezenței simbolurilor religioase doar în cadrul orelor facultative de Religie.

În fapt, petentul sesizează Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării asupra faptului că afișarea simbolurilor religioase pe perzții unităților publice de învățământ „constituie discriminare împotriva persoanelor agnostice sau de altă confesiune decât aceea căreia îi aparțin simbolurile religioase și astfel se generează o atmosferă ostilă și degradantă, afectând dreptul la demnitatea personală al tuturor copiilor (și implicit dreptul la educație) și procesul de formare a personalității umane autonome și creative”. De asemenea, petentul susține că prin această situație unitățile de învățământ public își asumă transmiterea valorilor de inferiorizare a femeilor practicate de religia în cauză.

(...)

Concluzii

Având în vedere motivele de drept invocate, principiul consfințit în Constituția României cu privire la autonomia dintre stat și culte, Convenția europeană a drepturilor omului și jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului în această materie, Colegiul Director reține că statul trebuie să fie neutru și imparțial în relația sa cu diferitele religii, culte și credințe privind valorile ce decurg din acestea. Sub acest aspect, și instituțiile de învățământ public trebuie să fie neutre. Statul, prin crearea instituțiilor publice de învățământ asigură exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură, precum și condiția îndeplinirii învățământului general obligatoriu. Neutralitatea obligă statul ca să procedeze la formarea structurii,

supravegherii învățământului și a programei școlare într-un mod care să *transmită obiectiv, critic și pluralist* către elevi informațiile despre religii și știință. Instituția de învățământ public nu se poate obliga față de nicio religie sau credință, ci trebuie să ofere posibilitatea de opțiune liberă și fundamentată. Predarea generală, totală, obiectivă și echilibrată a cunoștințelor trebuie să se realizeze structural, prin întreaga organizare a instituției de învățământ.

Instituțiile publice de învățământ trebuie să ia în considerare convingerile și opțiunile părinților și a tutorilor copiilor. Colegiul Director reține că în România se asigură exercitarea dreptului la opțiune al părinților pentru a oferi copiilor un învățământ religios. Astfel, statul recunoaște și finanțează învățământul confesional și asigură învățământul religios în învățământul public.

Pe de altă parte, prezența nelimitată și necontrolată a simbolurilor religioase în instituțiile publice de învățământ poate încălca principiul laicității statului și libertatea conștiinței, conducând la efecte discriminatorii potrivit art. 2 alin. (2) din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

România recunoaște importanța creștinătății în procesul de formare ca entitate statală. Creștinismul este strâns legat de cultura și tradiția din România. Astfel, România a introdus crucea ca element simbolistic în stema statului. Crucea este element prezent și în majoritatea instituțiilor publice (a se vedea Parlamentul României). Crucea comportă și un simbol laic, este expresie a toleranței și a valorilor culturale. Ca atare, prezenta hotărâre nu are în vedere simbolurile religioase care sunt general recunoscute și introduse în simbolurile oficiale ale statului (cum ar fi crucea).

Colegiul Director apreciază că prezența nelimitată și necontrolată în instituțiile publice de învățământ a altor simboluri religioase, cum sunt icoanele, constituie o încălcare a principiului neutralității religioase a statului. În speța de față, Colegiul reține că statul (în speță, prin Ministerul Educației și Cercetării), prin omisiunea unei reglementări în această materie, nu-și îndeplinește *obligația pozitivă* de a crea un cadru ce asigură apărarea pluralismului și credințelor și care să contribuie la libertatea de a opta între acestea. Neîndeplinirea acestei obligații pozitive poate genera situații de discriminare.

Colegiul Director constată că în România elementul creștin este exprimat în spațiul public prin stema țării, prin finanțarea cultelor și a învățământului religios în școlile publice. Prezența altor simboluri religioase (de venerație religioasă) în școlile publice poate afecta caracterul laic al statului și poate încălca principiul tratamentului egal al cetățenilor din către stat.

Colegiul Director consideră că simbolurile religioase pot fi afișate în

institutiile de învățământ public doar în spații destinate predării învățământului religios. Operele de artă, lucrările elevilor din școlile de artă ce comportă simboluri religioase pot fi expuse, fiind creații artistice.

Colegiul Director consideră că aceste restricții sunt *fundamentate* pe interpretarea coroborată a dispozițiilor Constituției României, cu jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, a dispozițiilor Convenției europene a drepturilor omului și a prevederilor O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare.

Scopul legitim urmărit este acela de a crea și întreține instituții publice de învățământ, care asigură exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură, precum și condiția îndeplinirii învățământului general obligatoriu. Astfel, se procedează la formarea structurii, supravegherii învățământului și a programei școlare într-un mod care să *transmită obiectiv, critic și pluralist* către elevi informațiile despre religii și știință.

Măsura este *proporțională cu scopul urmărit* existând un echilibru în prezența simbolurilor religioase în spațiul public.

Pentru soluționarea celui de-al doilea capăt de cerere Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării va emite o *recomandare*, în temeiul art. 19¹ și art. 19³ alin. (1) și (2) din O.G. nr. 137/2000 privind prevenirea și sancționarea tuturor formelor de discriminare. Potrivit Sentinței civile nr. 467 din 28.02.2006 a Curții de Apel București, recomandările Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării nu prezintă relevanță juridică, fiind vorba de *îndrumări* pentru instituțiile publice care au un interes legitim în implementarea principiului egalității de șanse.

COLEGIUL DIRECTOR

(...)

HOTĂRĂȘTE

1. Cu privire la primul capăt de cerere, Colegiul Director a reținut Sentința nr. 157 pronunțată în ședința publică din data de 27 martie 2005 de către Tribunalul Buzău și Decizia nr. 1917 pronunțată în ședința publică din data de 20 iulie 2006 de către Curtea de Apel Ploiești. Astfel, instanța a considerat că „prin existența simbolurilor religioase pe pereții cancelariilor, holurilor și sălilor de clasă din învățământ nu sunt încălcate drepturile fundamentale la libertatea de conștiință, gândire și libertatea credințelor religioase, respectiv al egalității în drepturi ale elevilor și nu reprezintă o situație discriminatorie pentru fiica reclamantului, elevă la Liceul de Artă „Margareta Sterian” din Buzău, care frecventează orele de religie predată. Se reține că, în cazul acestei unități de învățământ există o situație specială în raport de celelalte școli pendinte I.S.J. Buzău, întrucât majoritatea

icocnelor expuse în această instituție sunt lucrări elaborate de elevii „liceului sub îndrumarea profesorilor de specialitate, fiind considerate obiecte de artă”. Decizia Curții de Apel Ploiești este definitivă și irevocabilă. În consecință, Colegiul Director nu se pronunță, respectând principiul autorității de lucru judecat.

2. Cu privire la cel de-al doilea capăt de cerere, Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării a decis să recomande Ministerului Educației și Cercetării elaborarea și implementarea unei norme interne (circulară, instrucțiuni), într-un timp rezonabil, prin care să reglementeze prezența simbolurilor religioase în instituțiile de învățământ public. Această normă internă trebuie să se fundamenteze pe următoarele principii:

- să asigure exercitarea dreptului la învățătură și accesul la cultură în condiții de egalitate;
- să respecte dreptul părinților de a asigura educația copiilor potrivit convingerilor lor religioase și filozofice;
- să respecte caracterul laic al statului și autonomia cultelor;
- să asigure libertatea de religie, conștiință și convingere a tuturor copiilor în condiții de egalitate;
- să afișeze simbolurile religioase doar în cursul orelor de religie sau în spațiile destinate exclusiv învățământului religios.

(...)

Liga PRO EUROPA

Una din primele organizații neguvernamentale din România post-comunistă, a fost fondată la 30 decembrie 1989 de un grup de intelectuali țîrgumureșeni devotați ideii pan-europene, valorilor democrației și pluralismului. Pentru foarte scurt timp, Liga a funcționat ca un grup de reflecție intelectuală.

Sub presiunea tensiunilor interetnice care au destabilizat Transilvania în primăvara anului 1990, Liga a optat pentru implicarea civică directă, devenind un grup militant. Astfel, după ce în martie '90 Țîrgu-Mureșul a fost teatrul unor dramatice confruntări interetnice, orchestrate de adepții național-comunismului, necesitatea pașilor concreți – a dialogului social și a educației civice – a devenit prioritate absolută. În pofida ostilității oficialităților și a grupurilor extremiste, Liga PRO EUROPA a reușit să strângă în jurul său peste șase sute de membri simpatizanți de diferite etnii și confesiuni, să organizeze un număr impresionant de întruniri, dezbateri, colocvii, mese rotunde, cursuri, tabere și universități de vară, să editeze o presă angajată civic – săptămînalul *Gazeta de Mureș*, lunarul *Pro Europa*, trimestrialul *Altera* – și o serie de cărți și broșuri dedicate valorilor europene, să denunțe provocările și abuzurile autorităților nedemocratice.

În aprilie 1993, un grup de intelectuali sătmăreni, aderînd la principiile și valorile Ligii, s-au constituit în filiala Satu Mare, asumîndu-și un rol activ în promovarea ideii europene.

Cu toate obstrucțiile la care a fost supusă organizația și represaliile împotriva unora dintre liderii săi, Liga PRO EUROPA a inițiat, încurajat și sprijinit înființarea, la nivel național și regional, a unor mișcări civice democratice și antitotalitare (Alianța pentru Proclamația de la Timișoara, Forumul Antitotalitar, Alianța Civică), a colaborat strîns

cu grupuri similare din România și din celelalte țări post-comuniste, fiind membră a alianței Centrelor pentru Pluralism.

Considerînd parteneriatul româno-ungar ca o garanție a stabilității și securității în zonă, Liga PRO EUROPA a funcționat, în chiar momentele înghețului diplomatic, ca un for de dialog româno-ungar, desfășurînd un susținut și intens lobby politic la cel mai înalt nivel. Începînd din 1993 demarează programul Centrului Intercultural, cu sprijinul Fundației Heinrich Böll din Germania, avînd drept scop „promovarea interculturalității și a cunoașterii reciproce dintre diferitele grupuri etnice și confesionale din Transilvania, a toleranței și respectului pentru dreptul la diferență”, în cadrul căruia se vor desfășura Forumurile Interculturale, Colegiul Democrației și Academia Interculturală Transsylvania, cele mai importante programe ale Ligii timp de peste un deceniu.

Tot atunci ia ființă și Biroul pentru Drepturile Omului, singura instituție de acest gen din Transilvania, care monitorizează respectarea drepturilor omului și minorităților de către autorități la nivel local și regional, oferă consultanță gratuită persoanelor ale căror drepturi au fost lezate, le susține cauza în fața autorităților, elaborează studii de caz, organizează reuniuni menite să contribuie la consolidarea unei culturi a drepturilor omului.

Lista publicațiilor Ligii Pro Europa

- Altera 1 – Autonomie și autodeterminare
- Altera 2 – Drepturi individuale. Drepturi colective
- Altera 3 – Drepturi individuale. Drepturi colective
- Altera 4 – Drepturile omului și religia
- Altera 5 – Etnic. Național. Multinațional
- Altera 6 – Federalism
- Altera 7 – Federalism și reconciliere
- Altera 8 – Federalism și devoluție
- Altera 9 – Regionalism și regionalizare
- Altera 10 – Regionalism și/sau descentralizare
- Altera 11 – O Europă a regiunilor
- Altera 12 – Multiculturalism
- Altera 13 – Multiculturalism / Interculturalism
- Altera 14 – Drepturile lingvistice ale omului
- Altera 15 – Drepturi lingvistice. Drepturi fundamentale
- Altera 16 – Universități multiculturale
- Altera 17/18 – Culturi minoritare periclitare
- Altera 19 – Regionalizare în Europa Centrală și de Est
- Altera 20/21 – Integrare europeană și statutul minorităților
- Altera 22/23 – Politici descentralizatoare și autonomia regională
- Altera 24 – Identități – Structuri și caracteristici
- Altera 25 – Dilemele identității
- Altera 26/27 – Identități în diversitate
- Altera 28 – Partide etnice și regionale în Europa
- Altera 29 – Europa postcomunistă și minoritățile naționale
- Altera 30/31 – Descentralizare prin regionalizare în Vest și Est
- Altera 32 – Religia în sfera publică

*

- Willy Zoller, *Breviarul economiei de piață*
- Binder Pál, *Az erdélyi fejedelemségek román diplomatái*
- Ionel Ișr, Mariana Costin-Ion: *Aritmetica. Aritmética*
- Ionel Ion, Mariana Costin-Ion: *Számtan. Aritmética*
- Andrei Roth, *Naționalism sau democratism?*
- Roth Endre, *Nacionalizmus vagy demokratizmus?*
- Richard Coudenhove-Kalergi: *Pan Europa*
- Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Maros/Mureș River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*

- Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Criș/Körös River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*
- Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Someș/Szamos River Valley. A study of the geography, hydrobiology and ecology of the river and its environment*
- Hamar, J. & Sárkány-Kiss A. (red.), *The Upper Tisa Valley. Preparatory proposal for Ramsar site designation and an ecological background Hungarian, Romanian, Slovakian and Ukrainian co-operation*
- Sárkány-Kiss Endre, Hamar József, Sîrbu Ioan, *Starea ecologică a râului Mureș/A Maros folyó ökológiai állapota*
- Sárkány-Kiss Endre, Sîrbu Ioan, Kalivoda Béla (red.), *A Körös-medence folyóvölgyeinek természeti állapota / Starea naturală a văilor din Bazinul Crișurilor*
- *** *Fragmentarium. Judaica-Christiana-Islamica*
- *** *România și minoritățile. Colecție de documente*
- *** *Învățămîntul pentru minoritățile naționale în România*
- *** *Drepturile persoanelor deținute și închise în Penitenciarul din Tîrgu-Mureș*
- *** *Respectarea drepturilor lingvistice în Tîrgu-Mureș*
- *** *Respectarea drepturilor copilului în școlile din Tîrgu-Mureș*
- *** *Educația în societățile multietnice din Europa Centrală și de Est*
- *** *Rolul minorităților în relațiile transfrontaliere și internaționale din Europa Centrală și de Est*
- *** *Minoritățile și mass-media în Europa Centrală și de Est*
- *** *Administrație locală. Autoadministrare locală (vol. I-IV)*
- *** *Combaterea discriminării prin intermediul sancțiunilor aplicate de Consiliul Național pentru Combaterea Discriminării*
- *** *Discriminarea rasială în județele Mureș și Satu Mare*
- *** *Discriminarea rasială în județele Arad, Cluj, Harghita, Sibiu, Timiș*
- *** *Discriminarea rasială, etnică și lingvistică în județele Alba, Bihor, Brașov, Caraș-Severin și Sălaj*
- *** *Caietele Academiei Interculturale Transsylvania, 2004*
- *** *Caietele Academiei Interculturale Transsylvania, 2005*
- *** *Provincia 2000 – antologie / *** Provincia 2000 – válogatás*
- *** *Provincia 2001 – antologie / *** Provincia 2001 – válogatás*
- *** *Provincia 2002 – antologie / *** Provincia 2002 - válogatás*
- Smaranda Enache & Levente Salat (red.), *Relațiile româno-maghiare și modelul de reconciliere franco-german*
- Harald Roth, *Mica istorie a Transilvaniei*
- Kacsó Judit-Andrea (red.), *Diversity and Social Cohesion. Equal Participation of Minorities in Europe: The Role of Intercultural Education*

Abstract

RELIGIOUS EDUCATION IN PUBLIC SCHOOLS

Promoting the higher interest of the child in religious education
Monitoring religious education in Romania's public schools

Religious education in public schools in Romania is marred by a series of flaws that run contrary to children's rights to dignity, protection against abuse, non-discrimination, education, and freedom of conscience, including the consideration of children's options. The Romanian Constitution acknowledges the right to religious education. Most importantly, the child's higher interest enjoys precedence in the context of education as well. Nevertheless, religious education had already developed to a stable configuration before these values and principles were first codified legally through Law no. 272/2004 on the protection and promotion of children's rights. So far, the following disturbing facts have been identified:

- Teaching of religion in Romania's public schools is organised on confessional lines (i.e., teaches the precepts of a particular faith).
- The Romanian public school system does not respect the initial facultative legal status of teaching religion in public schools, at the contrary in practice, religion is compulsory at all educational levels.
- Religion teachers, often priests, are subordinated to both Ministry of Education and Research and the religious cults. Teachers need a formal approval of the cult to be allowed to teach religion.
- Religious minorities are discriminated and in several occasions obliged to participate in religious rituals, prayers, ceremonies of the majority Orthodox Church.
- The ubiquity of religious icons or other religious symbols (in the vast majority of cases Christian Orthodox) in classrooms, now frequently doubled by Orthodox places of worship built within the school premises, especially in the large urban centres. These practices may engender segregation and feelings of rejection among children coming from non-Orthodox or non-religious families.

- Religion textbooks and curricula include intolerant and offending opinions on other religions and beliefs than the majority Christian Orthodox Church.

- As currently designed, religious education is confessional in content, dogmatic in doctrine, and involves the practice of religious rituals during classes. Practically speaking, religion classes are used for catechization. Especially when they involve very young children, they completely blur the distinction between freely expressed religious options and indoctrination.

- Religious indoctrination in schools is funded by public money, as religion teachers (many of which are priests without educational training and wearing religious attire in class) are paid by the state rather than the parishes.

- Children and parents are ill informed, and often deliberately kept in the dark, about the elective status of religion classes. Often, children who want to abandon the religion class or refuse to enrol in religion classes are pressured into acceptance by the teachers.

- Religion classes are even used by teachers to promote intolerance toward different or vulnerable groups (ethnic, religious, sexual minorities etc.).

This book comprises a detailed analysis of religious education and religious practices in Romania's public schools, as well as the evaluation of the opinions expressed by teachers and students in 3750 questionnaires applied in schools from all the regions of the country.

The book concludes with a list of recommendations for a substantial reform of the teaching of religion in Romania's public schools.

★

This project has been supported by the Royal Netherlands Embassy in Romania in the frame of the MATRA - KAP Small Projects Program

